

SLAVICA SLOVACA

Ročník 56 • 2021 • 4
SUPPLEMENTUM

Rakošínský cyrilský rukopisný zborník
z konca 17. a zo začiatku 18. storočia

Na vydanie pripravil a štúdiu napísal
Peter Žeňuch

SLAVISTIKA

SLAVICA SLOVACA

ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A SLOVENSKÉHO KOMITÉTU SLAVISTOV

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Mojmír Benža, Erika Brtáňová, Václav Čermák (Česká republika), Mária Dobříková,
Ján Doruľa, Viera Kováčová, Júlia Dudášová-Kriššáková, Adriana Ferenčíková,
Martin Hurbanič, Daniela Konstantinová (Bulharsko), Jaromír Krško, Ján Lukačka,
Šimon Marinčák, Cyril Vasil' (Taliansko), Desislava Najdenova (Bulharsko),
Anita Račáková, Jan Stradomski (Poľsko), Elena S. Uzeňovová (Ruská federácia),
Peter Zubko, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Svetlana Šašerina

Technický redaktor: Martin Žeňuch

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 31750940

Recenzenti:

prof. habil. dr. Sergejus Temčinas

PhDr. Dagmar Petišková, Ph.D.

Štúdia a diplomatické vydanie Rakošinského cyrilského rukopisného zborníka patrí k výsledkom riešenia projektu APVV-18-0032 s názvom „Mytologické predstavy o svete v naratívnych prameňoch na Slovensku v systéme slovanských jazykových a kultúrnych vzťahov“.

© prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

SLAVICA SLOVACA

Ročník 56 • 2021 • 4
SUPPLEMENTUM

Rakošínský cyrilský rukopisný zborník
z konca 17. a zo začiatku 18. storočia

DOI: <https://doi.org/10.31577/SlavSlov.2021.4.1>

Na vydanie pripravil a štúdiu napísal
Peter Žeňuch

SLAVISTIKA

Obsah

Rakošinský cyrilský rukopisný zborník:

charakteristika a vydanie prameňa z konca 17. a zo začiatku 18. storočia..... 5

1. Úvod	6
2. O charaktere rukopisného zborníka	9
3. Obsahová a formálna charakteristika rukopisu	11
3.1. Opis rukopisu.....	11
3.2. Formálno-grafická stránka rukopisu.....	12
4. Obsah rukopisu	14
4. 1. Lucidár	14
4. 2. Ponaučenie (Slovo) Jána Zlatoústeho o manželskej láske	25
4. 3. Výklad snov svätého proroka Daniela.....	27
4. 4. Múdrosti aforistického charakteru v otázkach a odpovediach	29
4. 5. Apokryf. Druhý list z nebies od Ježiša Krista o nevyhnutnosti dodržiavať nedeľné liturgické slávenie	30
4. 6. Apokryf o dodržaní pôstu o chlebe a vode za dvanásť piatkov v roku	32
4. 7. Názvy znakov hebrejskej abecedy	33
4. 8. Slová svätého Ambróza	34
5. Z problematiky jazyka rukopisného zborníka	34
6. Záver	39
Edičná poznámka.....	42
Edícia prameňa	44
Prílohy, ukážky z rukopisu.....	67

PETER ŽEŇUCH*

**Rakošinský cyrilský rukopisný zborník:
charakteristika a vydanie prameňa
z konca 17. a zo začiatku 18. storočia¹**

Žeňuch, P.: Cyrillic Manuscript Miscellany from Rakošino: Characteristics and Publication of the Source from the turn of the 17th and 18th centuries. *Slavica Slovaca*, 56, 2021, No 4 (supplementum), pp. 3-74 (Bratislava).

The study accompanying the publication of the manuscript source brings a linguistic-literary and cultural-historical characteristics of the Rakošino cyrillic manuscript, which was written at the turn of the 17th and 18th centuries as a compilation of several Cyrillic manuscript texts. A substantial part of the manuscript is a translation of the old Czech Lucidarius. Along with Lucidarius' translation, the Cyrillic manuscript also contains other edifying, explanatory, didacticizing popular texts, including excerpts from the homily about a conjugal love, an interpretation of the dreams of St. Daniel the Prophet known in Latin medieval literature as *Somnia Danielis*. Furthermore, the text of the Cyrillic manuscript contains very popular questions with the didactic-reflexive and aphoristically stylized answers. Another interesting text is the Second Letter from Heaven by Jesus Christ on the need to hold Sunday's liturgical celebration, the apocrypha of fasting on bread and water on twelve Fridays during the year, and the conclusion of St. Ambrose's prayer against the plague, the population under the Carpathians was in danger at the time of creation of this Cyrillic manuscript collection. In addition to the literary-historical and cultural characteristics of the written monument, the study also provides linguistic, especially lexical characteristics of

* Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, e-mail: peter.zenuch@savba.sk.

¹ Štúdia a diplomatické vydanie cyrilskej rukopisnej pamiatky patrí k výsledkom riešenia projektu APVV-18-0032 s názvom „Mytologické predstavy o svete v naratívnych prameňoch na Slovensku v systéme slovanských jazykových a kultúrnych vzťahov“.

texts dominated by linguistic phenomena of local Carpathian dialects together with various lexical adoptions from the West Slavic language environment, especially Slovak, Czech and Polish. The second part of the study consists of a diplomatic transcript of the entire Cyrillic manuscript monument.

Cyrillic manuscript, Carpathian language area, interpretations and homilies, mundanity, diplomatic edition of the source.

1. Úvod

Cyrilské rukopisné pamiatky z prostredia historickej Mukačevskej eparchie, ktorá sa utvorila v priestore pod Karpatmi na hranici latinskej a byzantskej tradície, sú od svojho vzniku spojené s religióznou každodennosťou ich používateľov. Okrem reflexie kontinuity kresťanského duchovného myslenia možno vnímať rukopisné texty a zborníky ako obraz spoločenského, edukačného a kultúrneho myslenia miestneho spoločenstva. Zdroje tohto myslenia vychádzajú z hodnotových princípov prameniacych v rozmanitých procesoch opierajúcich sa o kresťanské princípy a kultúrnu komunikáciu medzi etnikami, ktoré žijú v regióne pod Karpatmi a o ich spojenie s európskym kultúrnym priestorom. Tieto axiologické princípy sa budovali v kontexte jazykovo-historických, konfesiónálnych a národnoidentifikačných procesov spoločenstiev, ktoré sa podieľali na formovaní európskej kultúry a civilizácie. Jednoznačne k týmto kultúrno-komunikačným procesom prispelo najmä obyvateľstvo regiónu pod Karpatmi, ktoré svoju životaschopnosť vyjadruje neochabujúcou mobilitou. Procesy podmienené kultúrnou komunikáciou sa tak pretavujú do literárnej komunikácie a písomnej kultúry. Vďaka existencii cyrilskej písomnej kultúry pod Karpatmi možno rekonštruovať rozmanité kultúrne prejavy, témy a myšlienky formujúce európsky priestor, do ktorého neodmysliteľne zasahuje región pod Karpatmi ovplyvnený byzantsko-slovanským konfesionalizmom a tradíciou.

Už sám fakt, že spoločenstvo príslušníkov cirkvi byzantskej tradície pod Karpatmi sa utvorilo ako vnútorne jazykovo a etnicky diverzifikovaný fenomén, v rozmanitých písomných pamiatkach možno zreteľne identifikovať ako jazykovú, a tým aj etnickú rozmanitosť používateľov tohto cyrilského písomného dedičstva. Okrem jazykových znakov, ktorými je možné zreteľne odlíšiť jednotlivé jazykovo-etnické spoločenstvá, ktoré v tomto prostredí spája byzantsko-slovanská tradícia, obrad a konfesiónalna príslušnosť, patrí k zjednocujúcim fenoménom liturgický cirkevnoslovanský jazyk a cyrilské písmo. Práve cirkevná slovančina a cyrilský grafický systém slúžia ako zjednocujúci

identifikačný znak pre jazykovo a etnicky rozmanité spoločenstvo príslušníkov byzantsko-slovanskej tradície pod Karpatmi.²

Hlavnou kultúrno-identifikačnou črtou veriacich byzantskej tradície pod Karpatmi bola a podnes je príslušnosť k Mukačevskej cirkvi ako matke, ktorá v duchovno-kultúrnej rovine zjednocuje súčasných gréckokatolíkov v eparchiách v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, na Slovensku, v Maďarsku i Rumunsku. Historická Mukačevská eparchia sa rozprestierala na teritóriu bývalej Spišskej, Šarišskej, Užskej, Abovskej, Zemplínskej, Berežskej a Marmarošskej stolice (župy). Stoličné rozdelenie rešpektuje nielen geograficko-politickú členitosť, ale kopíruje aj nárečové areály. Z cirkevnoprávneho hľadiska spomínané stolice (župy) patrili do správy latinského Jágerského biskupstva a do správy byzantsko-slovanskej Mukačevskej eparchie (do jej jurisdikcie v roku 1777 patrili nielen byzantskí veriaci v prostredí severovýchodného Uhorska, ale aj presídlenci na Dolnú zem v prvej polovici 18. storočia).

Historická Mukačevská eparchia si po celý čas svojej existencie zachovala nielen svoju ekleziálnu samostatnosť, ale aj administratívno-jurisdikčnú identitu.³

Kultúrno-religiózna zložka gréckokatolíckej identity v tomto priestore pretrvala aj napriek rozličným etnoidentifikačným procesom v jednotlivých národných sa rozvíjajúcich prostrediach (v slovenskom, rusínsko-ukrajinskom, maďarskom i rumunskom) a pretrvala tak až do súčasnosti. Možno preto povedať, že proces jazykovo-etnickej identifikácie spoločenstiev založených na byzantskej tradícii

² Uvedenej problematike sme sa venovali napríklad v štúdií Žeňuch, P.: Kultúrne stereotypy v byzantsko-slovanskom konfesionálnom prostredí na Slovensku. In *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 2, s. 121-137. Pozri tu tiež Zubko, P.: O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In *Slavica Slovaca*, roč. 51, 2016, č. 1, s. 3-9; Zubko, P. – Žeňuch, P.: Diecézne štatúty Michala Manuela Olšavského z rokov 1752–1758. In *Slavica Slovaca*, 2019, roč. 54, č. 3-4 (supplementum), s. 5-100; Dwornik, K.: First Subcarpathian Episode of Ruthenian Alphabet War in 1873–1874. In *Slavica Slovaca*, 2020, roč. 55, č. 3, s. 198-210; Žeňuch, P.: Byzantsko-slovanská tradícia v staršom období vývinu slovenskej kultúry. In *Konštantínove listy*, 2020, roč. 13, č. 1, s. 112-125 a tiež v 4. a 5. kapitole monografickej práce Žeňuch, P. – Zubko, P.: Michal Bradač – Rukoväť cirkevných dejín / Михаилъ Брадачъ – Слѣдътомъ Исторіи Церковныя. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. VIII. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2021, s. 26-63.

³ Mukačevské biskupstvo tvorilo samostatnú a na nikom nezávislú cirkevnú jednotku, preto aj jeho ekleziologická orientácia vychádzala z vlastných potrieb a koreňov. Hoci, pravda, sa môže zdať, že je to zdanlivo zanedbateľný fakt, no samostatnosť vlastnej cirkevnej identity má mimoriadny význam pre argumentáciu pri výčitkách z prozelytizmu práve na adresu mukačevských gréckokatolíkov – uniátov. Pozri Žeňuch, P. – Vasiľ, C.: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003, s. 254 a tiež aj Vasiľ, C.: Kanonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví. Trnava: Dobrá kniha, 2000 a Bugel, W.: Ekleziologie Užhorodské unie a jejích dědiců na pozadí doby. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003.

sa pod Karpatmi uskutočnil plne v súlade s podmienkami národnej emancipácie. Tak sa cyrilská rukopisná spisba pod Karpatmi stala dedičstvom kultúrneho rámca jednotlivých národných spoločenstiev, ktoré sa podieľali na jej formovaní. Ukázalo sa tak, že na formovaní identity mukačevskej cirkevnej, duchovnej, cyrilskej písomnej tradície sa podieľali rozličné jazykové a etnické spoločenstvá (Slováci, Rusíni, Ukrajinci, Rumuni, Poliaci, Maďari).⁴ Účasť rozličných jazykovo-etnických spoločenstiev na vzniku cyrilskej písomnej kultúry v tomto priestore pritom odráža celý rad písomnosti, ktoré tvoria písomnosti rozličnej povahy. Sú to napríklad apologetické, historické, liturgické, právne, edukačné spisy, kázňová, apokryfická a legendická literatúra, výkladové a poučné texty, celý rad písomností administratívnej povahy, rozličné duchovné piesne a príležitostné texty.

Napriek tomu, že sa v prostredí tohto jazykovo a etnicky diverzifikovaného spoločenstva pod Karpatmi podnes nezachovali staroslovienske či cirkevno-slovanské protografy starobyľých písomných prameňov, predsa však v celom rade cyrilských písomností spätých s miestnou religióznou kultúrou sa odráža najstaršia slovanská kresťanská a písomná tradícia, ktorá sa formovala už vo veľkomoravskom prostredí. Výskum a interpretácia prameňov, ktoré sú späté s priestorom pod Karpatmi ukazuje na významný vplyv cirkevno-slovanskej byzantsko-slovanskej písomnej kultúry i latinskej literárnej tradície pri formovaní hodnotového a kultúrneho myslenia miestneho spoločenstva.⁵

⁴ V karpatskom priestore žijú spoločenstvá Slovákov, Maďarov, Rusínov, Ukrajincov, Poliakov, Rumunov a ďalších etník, ktoré sami seba i svojich susedov jasne identifikujú prostredníctvom konkrétnych jazykových, historických, kultúrnych a spoločensko-politických atribútov. Ako spojivo sa pre tento konglomerát jednoznačne neuplatňuje ani identifikácia jednotlivca alebo obyvateľstva s regiónom, ktorý sa v súčasnosti označuje aj ako karpatský región, ktorý je umelým termínom, preto každý jeden obyvateľ tohto priestoru deklaruje svoju identitu v súlade so svojím materinským jazykom a etnikom. Stereotyp používaného ľudového jazyka aj v súčasnosti významne ovplyvňuje identifikáciu jednotlivca s konkrétnou (najbližšou) entitou, spoločenstvom. Materinský jazyk je stále platná etnoidentifikačná hodnota.

⁵ Na túto skutočnosť poukazuje už Michal Bradač (1749 – 1815), mukačevský historik, košický vikár a brat biskupa J. Bradáča (1732 – 1772), autor historického kompendia, ktoré vzniklo v roku 1790, teda krátko pred vydaním Bazilovičovho spisu *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits...* (Košice 1799 – 1804) a tiež pred vznikom ďalšieho po latinsky napísaného diela *Historia Carpato-Ruthenorum* od Michala Lučkaja (1789 – 1843). Vo svojom kompendiu *Співтомъ Історіі Църковной Новогв Звѣтъгъ* (*Rukoväť cirkevných dejín*; rukopisný prameň je uložený v knižnici Užhorodskej štátnej univerzity) M. Bradač „byzantsko-slovanskú cirkevnú tradíciu pod Karpatmi vidí v spojení so západným kultúrnym horizontom a Rímom, pričom grécky obrad v slovanskom prostredí, liturgický jazyk a cyrilské písmo Bradač vo svojom spise pokladá za kontinuum z čias cyrilometodskej misie. (...) Keďže kristianizáciu Uhorska vidí Michal Bradač v kontexte kontinua kresťanstva v Panónii a veľkomoravskej cirkvi, týmto svojím postojom prispel k aktuálnej polemicko-teologickej diskusii o pôvode kresťanstva v Uhorsku a postavil sa tak najmä proti Gottfriedovi Schwartzovi a jeho ideí o kristianizácii Uhorska Maďarmi v čase ich príchodu do Panónie. M. Bradač sa rigorózne zastal myšlienok kultúrnej starobylosti kresťanstva u Slovanov s dôrazom na vzťah s rímskym patriarchátom. Pôvod tejto cirkevnej tradície vidí v Moravskom kráľovstve a predstavuje ho v súzvuку s niektorými myšlienkami slovenských jezuitských vzdelancov 18. storočia. (...) Podľa

Formovanie spoločnej kultúrno-religiózne identity spoločenstva byzantského obradu pod Karpatmi umožňuje práve úzke prepojenie religióznej a nereligióznej každodennosti. Oddelenie týchto dvoch okruhov každodennosti nie je ani pre dnešného človeka formovaného na princípoch kresťanskej kultúrnej identity uskutočniteľné, preto sa v textoch nereligiózneho charakteru nachádzajú zásadné výklady o ľudskom živote a fungovaní sveta založené práve na prepojení profánneho a sakrálneho myslenia. Tieto zdôvodnenia umožňujú realizovať tradičné hodnotové princípy aj v nereligióznom kontexte. Práve interpretácie rozličných historických udalostí, prírodných a prirodzených zákonitostí a javov určujú takéto tradičné hodnotové východiská.

Duchovné a kultúrne zdroje cyrilскеj písomnej tradície pod Karpatmi sú tak významným dokladom o synergii kultúrne diverzifikovaných slojov európskej civilizácie. Jej odraz možno nájsť už pri uplatňovaní princípov kultúrnej a duchovnej komunikácie v tradične rozmanitom historicko-konfesionálnom priestore Karpát a v kontexte miestnej kultúry.

2. O charaktere rukopisného zborníka

Rakošínský zborník našiel Julian Javorskij vo februári roku 1930 počas svojho terénneho výskumu v dedine Rakošíno (dnes Ракошино v Mukačevskom regióne v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny).⁶ Rukopis sa dnes uchováva v Oddelení rukopisov v Národnej knižnici v Prahe pod signatúrou XVII L 14.⁷ V roku 2013 sme v komentári k výberu textov publikovaných v edícii Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae o Rakošínskom zborníku uviedli,⁸ že zborník patrí do okruhu rukopisných prameňov byzantsko-slovanskej písomnej tradície v priestore pod Karpatmi, ktoré sú poznačené vplyvmi zo západoslovanského

M. Bradača misiou Cyrila a Metoda na Veľkej Morave sa začína kresťanská epocha pre všetkých Slovanov, lebo kristianizáciou Moravanov sa začali kresťansky formovať aj iné, pôvodne pohanské slovanské plemeň a spoločenstvá.“ Porovnaj k tomu Žeňuch, P. – Zubko, P.: Michal Bradač – Rukoväť cirkevných dejín / Михаилъ Брадачъ – Слүтомъ Исторіи Церковныя. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. VIII., c. d., s. 26-29.

⁶ Na prvej strane rukopisu J. Javorskij poznamenal: Ракошинскій сборникъ. Луцидарій и другія статьи. Ркп. XVII в. 32 листа. Приобр. въ февралѣ 1930 г. в с. Ракошинѣ, возлѣ Мукачева, въ Закарпатской Руси. Podpis J. Javorského.

⁷ Porovnaj k tomu Vašica, J.: Z cirkevněslovanských rukopisů Národní knihovny v Praze a Slovanské knihovny. K vydání připravila Zoe Hauptová a Helena Rudlovčáková. Praha: Vydala Národní knihovna v Praze – Slovanská knihovna ve spolupráci se Slovenským ústavem, 1995, s. 52-54. Opis pozri aj u Ju. Javorského v práci Новыя рукописныя находки въ области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вѣковъ. Praha: Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 1931, s. 95-98.

⁸ Жеңюх, П.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Prameňe k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae IV. Roma – Bratislava – Košice: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Pontificio Istituto Orientale Roma – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ M. Lacka, 2013, s. 437-438.

jazykového a kultúrneho prostredia. Poukázali sme aj na to, že obsah rukopisného zborníka tvorí Lucidár, príklady prevzaté zo slova či ponaučenia o zlých manželkách (ženách), ďalej obsahuje snár, resp. výklady vybraných predstáv, ktoré človek vidí či prežíva v spánku, tiež súbor ľudových múdrosti a hádaniek, modlitbu svätého Ambróza určenú ako pomôcku na ochranu pred morovou nákazou, apokryfný text *Druhého listu z nebies*, výklad o dôležitosti pôstu o chlebe a vode počas dvanástich piatkov, ktorý treba dodržať pred významnými sviatkami cirkevného roka v súlade s cirkevným kalendárom.

Už z hľadiska obsahového usporiadania textov v rukopisnom prameni možno usúdiť najmä o popularnosti v ňom zhromaždených textov a o zábavnej i poučnej a zaiste tak aj didaktizujúcej a reflexívnej funkcii Rakošinského zborníka.

Rakošinský rukopisný zborník pritom tvoria texty, ktoré nie sú určené primárne na bohoslužobný účel, ale rozvíjajú duchovné myslenie človeka. Spoločnou črtou týchto populárnych a zároveň výchovne a didaktizujúco zameraných textov rukopisného zborníka je najmä poskytnúť penzum základných poznatkov, ktorými sa vysvetľovali princípy a procesy súvisiace s prírodným a spoločenským systémom. Hovoria o vnímaní sveta, o vzťahoch medzi členmi a vrstvami spoločnosti, o prírodných zákonitostiach, o rozličných zdrojoch ohrozenia človeka, o spravodlivosti eschatologických zákonitostí a o princípoch založených na výklade pôstu a prisľúbeniach, ktoré sa tým, ktorí sa postia, naplnia.

Prírodné javy a spoločenské zákonitosti sa človek snaží pochopiť a vyložiť neustále novým spôsobom. Obmedzené možnosti v minulosti často jednoduchému človeku ani neumožňovali, aby sa venoval systematickému vzdelávaniu alebo získavaniu poznatkov o svete, o prírodných, spoločenských, historických dejoch a udalostiach, preto mnohí jednoduchí ľudia často využívali poznatky zhromaždené v rozličných výkladových zborníkoch, ktoré poskytovali priestor na to, ako čo najjednoduchšie pochopiť svet a spoločenské vzťahy. Treba povedať, že mnohé takéto výkladové zbierky sa opierali najmä o kresťanské hodnoty a pravidlá. Možno sa domnievať, že aj texty zhromaždené v rukopisnom Rakošinskom zborníku mohli slúžiť predovšetkým ako príručka pre tých, ktorí hľadali pomoc pri vzdelávaní sa, teda sami chceli spoznať o čosi viac, ako im umožňovala skúsenosť získaná z viery. Často sa preto v podobných zbierkach a zborníkoch vedľa seba nachádzajú texty duchovného charakteru spolu s výkladmi prírodných zákonov. Výklady prírodných zákonitostí pritom odrážajú aktuálne poznanie v konkrétnej disciplíne, napr. v astronómii, meteorológii, geografii, fyzike či o dejinách spoločnosti a pod. V takýchto zbierkach svoju úlohu zohrávali aj rozmanité texty s výkladmi snov či odpoveďami na otázky a tajomstvá eschatologického rozmeru, s profetickými výkladmi, na ktoré sa dnes v etnológii nazerá ako na kultúrne prejavy kolektívnej pamäti či kolektívneho povedomia, empirie spoločenstva.

Rakošinský zborník možno do veľkej miery pokladať za takýto súbor textov rozličného typu, obsahu i rozličnej kvality, keďže relevantnosť vtedajšieho poznania o svete odráža stav možností jeho bádania. Rozhodne však už v čase svojho vzniku Rakošinský rukopisný zborník neslúžil len ako príručka pre výchovu vzdelaneckej (kňazskej či učiteľskej) spoločenskej vrstvy. Prítomná zbierka textov sa zaiste používala ako popularizačná príručka určená na ľudové čítanie a zaiste sa vďaka svojej zrozumiteľnosti stala všeobecne rozšírenou najmä medzi jednoduchými ľuďmi, ktorí túžili po lepšej orientácii v rozličných sférach záujmov, napr. o prírodu, spoločnosť, reliгию či život po smrti.

3. Obsahová a formálna charakteristika rukopisu

Napriek tomu, že už existujú dva opisy prítomnej rukopisnej pamiatky, dovoľme si v našom vydaní za účelom prehľadnosti podať aspoň základnú obsahovú a formálnu charakteristiku tohto prameňa, ktorý na každej novej fólii nesie číslovanie arabskými číslicami. Túto foliáciu pravdepodobne urobil až Julian Javorskij po nájdení rukopisu, resp. počas prípravy opisu pamiatky spolu s viacerými ďalšími nájdenými rukopisnými pamiatkami, ktoré pripravoval na publikovanie v katalógu písomných prameňov s názvom Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вѣковъ (Praha 1931).

3.1. Opis rukopisu

I. *Lucidár* (fol. 1^r – 20^r), incipit: <...>⁹ Ѡ пытаніи Ѡ троухъ рѣчѣ – надѣла оу нѣѣ спочиваѣ в бѣга милостивого дай всѣ тѣ дои на вѣки вѣкѣ аминь.

Prázdny list (fol. 21^r – 21^v)

II. *Ponaučenie (Slovo) Jána Zlatousteho o manželskej láske* (fol. 22^r), incipit: бѣгата а жива стара прелюводѣла – и ко адг приблѣжають мужий свойхъ.¹⁰

III. *Výklad snov svätého proroka Daniela* (fol. 22^v – 25^v), incipit: Ангѣла во снѣ видѣти радѣ зна – Заѣца видѣти боѣти.¹¹

⁹ Bez začiatku. Ešte pred vznikom aktuálnej väzby vypadlo z rukopisnej pamiatky niekoľko listov, na ktorých možno predpokladať text úvodných častí Lucidára.

¹⁰ Pozri bližšie text so záhlavím ГЛОВО Ѡвана. златоустѣго: Ѡ либви жейской. ли. рѣи. кнѣ Анастасіа сѣнаита vo vydaní Uglianskeho zborníka Kľúč zo 17. storočia v práci Šašerina, S.: Dva uglianske rukopisy ponaučení a exempel zo 17. storočia / Две углянские рукописи поучений и притч XVII века. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. VI. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2019, s. 560-562.

¹¹ Vydaný text pozri tiež v práci Яворскій, Ю.: Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вѣковъ. Praha: Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi, 1931, s. 127-131 a tiež Женюх, П.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku, c. d., s. 366-369.

IV. *Múdrosti aforistického charakteru v otázkach a odpovediach* (fol. 26^r – 26^v), incipit: ПѢ: кѡ чомѡ бѣло ѡслаѣтко ѡвѣзано – ѡвѣ: ѡѡа кресѣитѣ а ѡмѣнѣкѣ петръ и бла҃днѣкѣ.¹²

V. *Apokryf. Druhý list z nebies od Ježiša Krista o nevyhnutnosti dodržiavať nedel'né liturgické slávenie* (fol. 27^r – 30^r), incipit: Во ѡмѡа ѡца ѡ сѣа ѡ сѣго дѡха ѡ нѣкѣ ѡ прѣсно ѡ во вѣкѣ вѣкомѣ · ѡминѣ · Сеѣ листѣ га бѣа ѡ сѣса нѣшего ѡс ѡа.¹³

Prázdna strana (fol. 30^v)

VI. *Apokryf o dodržaní pôstu o chlebe a vode za dvanásť piatkov v roku* (fol. 31^r – 32^r), incipit: Сказанѣ ѡ бѣ пятницахѣ хрѣстианѣнѣ повѣненѣ постѣти сѣа до рока ѡ хлѣбѣ ѡ водѣ – бѣ · прѣд рождѣствѣм хѣвѣ · гдѣ бѣгѣ дѣшѣ его прѣме в рѣцѣ своѣ на вѣкѣ · аминѣ.¹⁴

VII. *Názvy znakov hebrejskej abecedy* (fol. 32^r), incipit: Азѣ Бѣка жидовска

VIII. *Slová svätého Ambróza* (fol. 32^v), incipit: Слова ѡ: Авросѣа. ѡ морѣ.¹⁵

3.2. *Formálno-grafická stránka rukopisu*

Na vzniku rukopisného zborníka sa podieľali viacerí pisári. Troch identifikoval už J. Vašica.¹⁶ Štvrtá pisárska ruka vytvorila text na fol. 22^r, piatemu pisárovi patrí rukopisný text na fol. 22^v – 26^v. Text na fol. 27^r – 29^r je zhodný s rukopisom druhého pisára, ktorého identifikoval J. Vašica na fol. 5^v – 11^v. Fol. 31^r – 32^r zapísal šiesty a záverečnú stranu na fol. 32^v zapísal siedmy skriptor. Všetky listy rukopisu sú spojené do pevnej buckramovej väzby, o ktorej sa vo svojom opise zborníka tiež zmieňuje J. Javorskij,¹⁷ čo umožňuje predpokladať, že rukopis bol do pevne zviazanej väzby zošitý z viacerých voľných častí, na ktorých texty boli

¹² Pravdepodobne je text bez začiatku, resp. môže to byť výňatok zo širšieho súboru múdroslovných spojení, ponaučení a prísloví predložených čitateľovi vo forme otázok a odpovedí. Pozri k tomu Яворскій, Ю.: Новые рукописные находки..., c. d., s. 97. Podobný súbor vtipných otázok a odpovedí poučného charakteru sa nachádza aj v rukopisnom zborníku *Помощникъ оу домдвѣтѣхъ, газддвѣтѣхъ*, ktorý zapísal Mikuláš Teodorovič v roku 1791 v Michalovciach. Celý súbor otázok a dômyselných, poučných a didaktických odpovedí publikujeme v našej práci *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*, c. d., s. 353-362.

¹³ Porovnaj publikovaný text v našej práci *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*, c. d., s. 291-292.

¹⁴ Porovnaj publikovaný text Женюх, П.: *Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku*, c. d., s. 292.

¹⁵ Porovnaj publikovaný text v práci Яворскій, Ю.: *Новые рукописные находки...*, c. d., s. 131.

¹⁶ J. Vašica troch pisárov identifikoval iba v prípade textu Lucidára, ktorý sa nachádza na úvodných dvadsiatich listoch rukopisnej pamiatky, uvádza: „... psáno cyrilskou kurzívou. 3 ruce (první 1r-5v do polovice stránky, druhá 5v-11v do ř. 14 a 22r-26r, třetí 11v-20v“ (Vašica, J.: *Z církevněslovanských rukopisů...*, c. d., s. 52).

¹⁷ Яворскій, Ю.: *Новые рукописные находки...*, c. d., s. 95: „въ новомъ ½-коленкоровомъ переплетѣ.“

zapísané v rozličných obdobiach, no zaiste skôr, ako rukopis dostal J. Javorskij za účelom výskumu. Tak si možno vysvetliť najmä niektoré textové laky, chýbajúce časti alebo nezachované listy alebo časti textu. Skutočnosť, že Javorskij našiel už pevne zošitý rukopis, dokazuje najmä priebežná a neporušená nová paginácia od čísla 1 až po číslo 32 na každom pravom hornom rohu fólie.

Grafická stránka písma umožňuje pri jednotlivých rukopisoch predpokladať, že jednotlivé súčasti rukopisného zborníka nevznikli naraz, ale v rozmedzí dlhšieho časového úseku. V rukopise prevláda kurzívne písmo, do ktorého sú zakomponované aj grafémy, ktoré stoja medzi poloustavnými znakmi a kurzívnym písmom. Na tomto základe možno predpokladať, že vznik aspoň jednej časti rukopisu, ide predovšetkým o úvodnú časť rukopisu s textom Lucidára, spadá do konca 17. storočia, kedy sa možno ešte stretnúť s písarskou praxou, v ktorej je tento prechodný spôsob písania s výskytom poloustavných grafém, no už s dominanciou kurzívneho typu písma, rozšírený. Na túto skutočnosť upozorňuje aj J. Javorskij, keď uvádza, že rukopisný zborník je napísaný pomocou „мелкаго скорописнаго письма XVII-го вѣка“ a konštatuje, že až na fol. 32^v identifikoval rukopis 18. storočia.¹⁸ J. Vašica na základe svojho štúdia rukopisu dotoval Rakošinskú zbierku textov ako ucelený zborník z 18. storočia, a dodáva: „Javorskij nerozeznáva rôzne ruce, ačkoli rozdíly mezi nimi jsou patrné; klade rukopis do 17. století, ale ráz písma ukazuje spíše na století 18.“¹⁹ Pravdepodobne toto Vašicovo konštatovanie je dôvodom pre zaradenie tohto súboru rozmanitých cyrilských textov do obdobia 18. storočia. Hoci charakter písma jednotlivých častí rukopisu nie je totožný, možno v nich nájsť také grafické osobitosti, ktoré nie sú len osobnostným prejavom pisára. Najmä prvá časť rukopisnej pamiatky obsahuje grafémy, s ktorými sa v kurzívnej rýchlopisnej cyrilike v 18. storočí už takmer nestretávame. Patrí sem napríklad písanie cyrilskej grafémy „u“ na začiatku slov utvorenej spojením grafém w a v v podobe ѡ popri graféme ѡ, ďalej je to cyrilská graféma κ, ktorá sa často uvádza ako spojenie dvoch znakov: ι a с, teda ako ιс.²⁰ Možno uviesť aj písanie kurzívnej grafémy z, ktorou sa označuje hláska [h]. Nekurzívnu grafému r spolu so znakom r pisár používa pre označenie hlásky [g]. Špecifickým je tiež písanie hlásky [t] ako т, ale tiež ako т, čo môže poukazovať na písarsku tradíciu rozvíjajúcu sa už v 18. storočí. Používa sa spravidla graféma ѡ (a nie ѡ) na označenie jotovanej hlásky [ja] po samohláskach, alebo aj v pozícii mäkčiacej hlásky. Graféma ѡ sa uplatňuje aj na začiatku slov. Jednotlivé významové celky pisár oddeľuje stredovou bodkou [·] uprostred riadka medzi dvomi časťami výpovede. Pisár často používa aj pajerok

¹⁸ Порогнѣй Яворскій, Ю.: Новыя рукописныя находки..., c. d., s. 95 a 98:

¹⁹ Vašica, J.: Z církevněslovanských rukopisů..., c. d., s. 52

²⁰ Vo vydaní prameňa uvádzame len jednu grafému κ.

a zadný (tvrdý) jer aj v pozíciach, kde by sa očakávalo napísanie mäkkého (predného) jeru, čo poukazuje na miestnu podkarpatskú pisársku tradíciu. Z nadriadkových znakov azda možno ešte pridať používanie znaku pre kamoru[^] namiesto prízvuku, prídychu, ktorý sa v starších textoch používa len na označovanie circumflexového prízvuku.

Vyššie opísané grafické osobitosti možno nájsť nielen na fol. 1^r – 20^v, no aj ostatné texty v Rakošinskom zborníku, pravda, okrem rukopisu na fol. 32^v, netvorí jednoznačnú súčasť pisárskeho úzu rozšíreného v 18. storočí v tomto priestore. Umožňuje nám to predpokladať, že zborník ako ucelený prameň mohol vzniknúť dlhšie obdobie, napr. postupným pridávaním a dopĺňaním jeho obsahu. Za najrozsiahlejšiu časť pamiatky však možno pokladať úvodných 20 fólií, na ktorých sa nachádza text Lucidára, ktorého pôvod možno pritom vidieť v nejakej staročeskej predlohe. Lucidár v Rakošinskom zborníku je však bez začiatku a nie je úplný.

4. Obsah rukopisu

4. 1. Lucidár (fol. 1^r – 20^r)

Lucidár je špecifickým žánrom stredovekej didaktickej (poučnej, vysvetľujúcej) literatúry, ktorá vznikala s cieľom popularizácie poznatkov pre široké spektrum záujemcov, ktorým sa formou jednoduchých otázok a odpovedí sprostredkúvalo aktuálne poznanie duchovných (religiózných), fyzikálnych (geografických, topografických, astronomických, meteorologických), antropologických a eschatologických skutočností.

Duchovný a materiálny rozmer ľudského myslenia prezentovaný v Lucidári je zameraný na výklad o pôvode sveta, o jeho geografickom členení, o pôvode nebeských telies, o fungovaní astronomických a meteorologických javov. Spolu s náukou o ľudskom pôvode, rode a o vývine ľudských plemien a postavení človeka v kozmologickom systéme, ktorý vrcholí v eschatologicky zdôvodnenej predstave o smerovaní ľudského života, Lucidár ponúka antropologicky presvedčivý súbor na vtedajšiu dobu aktuálnych, všeobecne zrozumiteľných vysvetlení poznatkov.

V klasickom i stredovekom spôsobe tvorby argumentov je každé presvedčenie založené na kognitívnom úsudku, pamäťovom (skúsenostnom) vneme a/alebo na svedectve hovoriaceho. Toto presvedčenie sa legitimizuje prostredníctvom vlastných kognitívnych kompetencií, najmä však s prihliadnutím na príjemcu, ktorému sa takáto argumentácia sprostredkúva či podáva. Pre svoju štruktúru založenú na princípoch katechizmu, teda na odpovediach majstra na položené otázky, sa zbierka poznatkov známa ako Lucidár vníma ako populárna a veľmi užitočná pre široké spektrum čitateľov či po-

slucháčov, lebo je to prístupným spôsobom napísaná knižka s množstvom informácií encyklopedického charakteru. Z tohto pohľadu treba vysvetliť aj pomenovanie *Elucidarium*, *Elucidarius*, *Lucidarius* (*Lucidaire*, *Lucidario*, *Lucydary*, *Lucydař*, *Lucidář*, *Lucidár*; *Лυυιδαρυϋ a i.*),²¹ ktoré sa ako lexikálne prevzatie z latinčiny udomácnilo v rozmanitých jazykových prostrediach²² na označenie špecifického poučného žánru stredovekej i ranej novovekej literatúry.

Aj *Lucidár* v Rakošinskom zborníku je napísaný štýlom katechizmu, teda formou otázok a odpovedí. Otázky kladie žiak svojmu majstrovi, na ktoré majster odpovedá tak, že vysvetľuje a zovšeobecňuje tie javy, ktoré súvisia s položenou otázkou. Ako žáner stredovekej poučnej literatúry *Lucidára* vznikali ako súbory poznatkov z prírodných vied, najmä geografie, hvezdárstva, astrológie, alchýmie, hudby, ale i práva, filozofie a antropológie. Súbor týchto tém sa v rozličných prekladoch *Lucidárov* alebo v tomto type literatúry rozlične upravoval, dopĺňal, najmä však aktualizoval tým, že sa v príslušných odpovediach majstra reflektujú poznatky súvisiace s aktuálnymi zisteniami dobovej vedy.

K hlavnému textu *Lucidára* sa pridávali aj ďalšie údaje, ktoré slúžili ako doplnenia k už existujúcim poznatkom. Mnohé takéto poznatky sa preberali z rozličných fyziológov, herbárov i z rozličných poučných a výkladových kníh, ktoré boli zamerané aj na opis hlavných etických zásad každodenného kresťanského života človeka a vzťahov medzi ľuďmi.

Za týmto účelom zaiste vznikol aj rukopisný Rakošinský zborník, ktorého úvodnú časť tvorí *Lucidár*.²³

²¹ Latinský výraz *lucidum* označuje niečo, čo je „jasné, zrejme, zreteľné a zrozumiteľné na pochopenie,“ porov. Marek, M.: Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2020, s. 731.

²² „Původně latinský teologický traktát *Elucidarium* z 1. pol. 12. století, jehož autorem byl Honorius Augustodunensis, byl koncem 12. století německými anonymními autory rozšířen a vytvořen tak německý *Lucidarius*, encyklopedické pojednání o víře, světě a posmrtných věcech člověka.“ Porov. Petišková, D.: Česká a ukrajinská redakce středověkého výkladového sborníku *Lucidarius*: způsob užití minulých časů v české a ukrajinské redakci ve srovnání s redakcí ruskou. In: Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць. Випуск 19. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012, s. 118.

²³ Azda z tohto dôvodu sa text rakošinského *Lucidára* nachádza v jednej zbierke spolu s inými textami, ktoré do istej miery z obsahového hľadiska súvisia s rozširovaním poznatkov o svete, človeku, spoločnosti, eschatológii. Túto formálno-obsahovú súvislosť textov Rakošinského zborníka vidno napríklad zo zamerania múdroslovných výkladov či prísloví, hádaniek a rozličných textov inšpirovaných apokryfmi. Takéto zbierky, ako je prítomný Rakošinský zborník, sú rozličnej povahy a vznikali predovšetkým ako kompiláty z viacerých zdrojov. Ich prednosťou bolo, že sa na jednom mieste kompiláciou viacerých rukopisných či tlačených predlôh podarilo vytvoriť zbierku textov, ktoré dokladujú úroveň dobového ľudského poznávania a myslenia o svete, spoločnosti a Bohu.

Na Lucidár ako pôvodne nemeckú pamiatku poukazujú viacerí starší i mladší bádatelia, ktorí svoje zistenia publikovali v štúdiách a článkoch. Spomedzi nich treba spomenúť aspoň práce N. S. Tichonravova,²⁴ Č. Zíbrta,²⁵ E. F. Karškého,²⁶ I. Milčetića.²⁷ Treba uviesť aj novšie práce, ktoré zahrnujú aktuálne výskumy D. Gottschallovej,²⁸ D. Petiškovej,²⁹ A. Kapetanovića,³⁰ A. Nazorovej,³¹ S. V. Ivanova³² a ďalších. Všetci sa zhodujú na tom, že neskoršie preklady slovanského Lucidára tvoria dva hlavné typy, ktoré spája nemecký východiskový protograf. Jeden typ slovanských prekladov Lucidára pritom vznikol z priameho kontaktu s nemeckým Lucidárom. Druhú (a zdá sa aj rozšírenejšiu) verziu sprostredkoval z nemeckej predlohy práve jazykovo dostupný staročeský Lucidár. V súčasnosti už možno celkom spoľahlivo rekonštruovať súvislosti vzniku variantov Lucidára v slovanskom prostredí. Penzum jazykových výskumov totiž poukazuje na procesy vzniku slovanských prekladov Lucidára, ktorý sa kladie k populárnym didaktickým príručkám katecheticko-encyklopedického charakteru používaným v rozličných jazykových mutáciách a konfesiónálnych (či religióznych) prostrediach.

V súčasnosti sa možno v odbornej literatúre stretnúť s argumentačne presvedčivými zisteniami o tom, že sa v rámci prekladu českého tlačeného Lucidára

²⁴ Тихонравовъ, Н.: Луцидариусъ. Лѣтописи русской литературы и древности. I. томъ. Матеріялы II, Москва: Въ Типографіи Грачева и комп., 1859, s. 33-68.

²⁵ Zíbrt, Č.: Staročeský Lucidár: text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903.

²⁶ Карский, Е. Ф.: Малорусскій Луцидарій по рукописи XVII вѣка: текстъ, составъ памятника и языкъ. In Борковский, В. И. (отв. ред.): Труды по белорусскому и другим славянским языкам. Институт языкознания им. Якуба Коласа АН Белорусской ССР. 1962 [prácu pôvodne vydala Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа v roku 1906].

²⁷ Milčetić, I.: Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika. III. Hrvatski lucidar. In Starine. Kniga XXX. Zagreb : Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare). Tisak Dioničke tiskare, 1902, s. 257-334.

²⁸ Gottschall, D. (Ed.) et all: Der deutsche Lucidarius. Band I. Kritischer Text nach den Handschriften. Texte Und Textgeschichte. DeGruyter 2015 [reprint].

²⁹ Petišková, D.: Česká a ukrajinská redakce středověkého výkladového sborníku Lucidarius..., c. d.

³⁰ Kapetanović, A.: Toponimi u hrvatskih „Lucidarima.“ In Folia Onomastica Croatica, 2005, No. 14, s. 1-22; dostupné v internete https://hrcaak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=11537 [22.3.2021]

³¹ Nazor, A.: Prijevod „Lucidara“ Honorija Augustodunensisa u glagoljskom prijepisu. In Годишник На Софійския университет „Св. Климент Охридски“. Център за Славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“ Том 89 (8), 1997. София, 2001, s. 85-112.

³² Иванов, С. В.: Нижненемецкая лексика в списках русского перевода «Луцидариуса» и особенности переводческого процесса. In Индоевропейское языкознание и классическая филология. Vol. 2017, гоѣ. 21, s. 294-309. Иванов, С. В.: Латинская интерференция в русском переводе нижненемецкого «Луцидариуса». In Индоевропейское языкознание и классическая филология, 2019, 23, s. 384-392; obidve štúdie sú dostupné v internete: <https://tronsky.iling.spb.ru/ru/issues.html> [22.3.2021].

ra vytvorili tri skupiny. Prvý Lucidár vyšiel v Plzni v roku 1498, ku ktorému sa viažu olomoucké vydania z rokov 1779 a 1783, ktoré vyšli pričinením Jozefa T. Hirnleovej a v roku 1805 z produkcie Antonína A. Škarnicla pochádza ďalší tlačený Lucidár. Ďalší okruh tlačených Lucidárov predstavujú vydania z druhej polovice 18. storočia, ktoré vyšli pričinením Hynka V. Hilgartnera v Jindřichovom Hradci, Václava Turečka v Litomyšli v roku 1811, Jozefa Škarnicla³³ v Skalici v roku 1877, tiež v Prahe v tlačiarni Jana Spurného a iné. Tretiu skupinu českého tlačeného Lucidára predstavuje dnes už azda nezachovaná tlač, ktorá by mohla predstavovať ďalší typ lucidárového textu. O jeho existencii sa usudzuje iba na základe rozličných zmienok pochádzajúcich z polovice 18. storočia a z prelomu 18. a 19. storočia.³⁴

Autorom nemeckého spisu s názvom *Lucidarius* je Honorius Augustodunensis, ktorý toto dielo zostavil na konci 12. storočia, pričom čerpal z latinských prameňov, najmä zo svojho *Imago mundi* (obsahuje súhrn poznatkov z geografie, meteorológie a astronómie) a *Gemma animae* (súbor výkladov k bohoslužobným úkonom). Využil však aj diela ďalších autorov, najmä Viliama Conchessa (*Philosophiae mundi*) a Ruperta z Deutz (*Liber de divini officii*). Honorius Augustodunensis svoje výklady rozšíril aj o ďalšie skutočnosti a usporiadal ich do jedného súboru s tým, aby uspokojil túžby po poznaní v nemeckom prostredí. Oslovil tým najmä nižšie klerikálne kruhy a svojím dielom zabezpečil prienik poznatkov do širšieho ľudového prostredia. Onedlho sa Lucidár napísaný vo vernakulárnych jazykoch stal všeobecne známou príručkou v západ-

³³ S rozširovaním tlačiarenskej činnosti sa rozmohlo aj vydávanie Lucidárov ako kníh na šírenie poznania o prírode a pod. Niektoré vydania vyšli v Skalici v Škarniclovej tlačiarni. Ide najmä o päť vydaní z rokov 1772 – 1877. V pamäťových inštitúciách na Slovensku sa však tlačené skalické Lucidáre nenachádzajú. V súvislosti s existenciou exemplárov týchto tlačených pamiatok na Slovensku som sa od riaditeľky Záhorského múzea v Skalici PhDr. Viery Drahošovej dozvedel, že ešte Peter Brezina, autor knižnej publikácie „350-ročná história kníhtlače v Skalici“ (Skalica: Západoslovenské tlačiarne, 2015) zhromaždil údaje o škarniclovských tlačiach, ktoré boli roztrúsené v rozličných pamäťových inštitúciách a súkromných zbierkach. O existencii dajakého exemplára skalického Lucidára však nemal žiadne poznatky. Z komunikácie s Dr. V. Drahošovou som sa však dozvedel, že aj už Jozef Špetko, autor práce „Dejiny škarniclovskej kníhtlačiarnie v Skalici: so súpisom jej tlačí“ (Martin: Matica slovenská, 1958) údaje o existencii tlačeného exemplára skalického Lucidára prevzal od E. V. Riznera z práce „Bibliografia písomníctva slovenského“ (III. zv. Martin: Matica slovenská 1932, s. 114) a z doplnku od J. Mišianika „Bibliografia slovenského písomníctva“ (VII. zv. Martin: Matica slovenská, 1946, s. 147). Vydanie skalického Lucidára sa v nich uvádza s odkazom na súpis kníh patriacich Michalovi Inštitutorisovi Mošovskemu. Doktorke V. Drahošovej tým ďakujem za túto informáciu a pripájam jej zistenie, že ani v Štátnom archíve v Trnave (pracovisko Archív Skalica), kde spravujú zbierku škarniclovských tlačí, sa tiež nenachádza žiaden exemplár skalického vydania Lucidára.

³⁴ K problematike pozri Zíbrt, Č.: Staročeský Lucidár: text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498, c. d., s. 40. Pozri tiež Темчин, С. Ю.: Татры в древнейшем руськомовном переводе чешского Луцидаря: время и место выполнения перевода. In Senojii lietuvos literatūra, 2020, roč. 50, s. 98-99. Dostupné v internete: http://www.liti.lt/failai/SLL50%20spaudai_internetui-98-106.pdf (14.6.2021).

nom európskom stredovekom svete. Oslovuje sa ním najmä jednoduchý človek obťažovaný reálnymi svetskými starosťami, ktorý však rovnako ako vyššie postavené vrstvy spoločnosti túžil po poznaní sveta i samého seba. Keďže nebol vzdelaný a dobre nepoznal latinské knihy, nemal tak ani príležitosť na vlastný duchovný a intelektuálny rast.³⁵ Predsa však takýto jednoduchý sedliak či remeselník predstavoval hlavnú silu stredovekej i novovekej spoločnosti, ktorá sa podieľala na jej vývine a civilizačnom rozvoji a tiež na utváraní podmienok pre kultúrno-religiózne vnímanie sveta.

Títo predstavitelia nižšieho duchovného stavu spolu s roľníkmi, remeselníkmi, obchodníkmi, ktorí v kontexte európskej civilizácie žili a tvorí reálne hodnoty každodennej kultúry, túžili po poznaní sveta. Ich úlohou bol totiž nielen ekonomický vývin spoločnosti, ale aj budovanie rozličných umelecky a kultúrne hodnotných stavieb, ktoré dnes obdivujeme v rozličných architektonicky cenných objektoch, v kultivovanej krajine, v urbánnom prostredí, v rurálnych lokáciách, v sieti obchodných trás a pod. Títo jednoduchí ľudia sú teda neoddeliteľnou súčasťou európskej hospodárskej a civilizačnej línie, ktorá fungovala na tradičných hodnotách, preto nevyhnutnou súčasťou európskej kultúrneho systému bolo zabezpečiť pre nich aspoň minimálne podmienky pre získavanie nových poznatkov.

Bez uspokojovania základných životných potrieb a s tým súvisiacich túžob po poznaní o viditeľnom i neviditeľnom svete a o vlastnej úlohe v kozmologickom systéme sa ani západný a ani východný človek nemohol zaobísť. Vzdelanie a poznávanie sveta preto muselo nevyhnutne opustiť prostredie skriptórií a kláštorov a táto scholastická učenosť nevyhnutne prenikala nielen do miest, ale aj k jednoduchým vidieckym ľuďom. Čoskoro sa úprimná snaha jednoduchého človeka spoznať svet stala neoddeliteľnou súčasťou jeho kresťanského myslenia. Jednoduchý človek túžil svoju každodennú námahu pochopiť v kontexte kozmologického systému, s ktorým v jeho očiach súvisel aj celý duchovný a eschatologický princíp vlastného života.

Lucidár napísaný vernakulárnym jazykom tak poskytoval celý rad vysvetlení, ktoré sa rýchlo šírili. Rozširovanie Lucidárov umožňovala najmä skriptorská prax, ktorá sa o šírenie tejto malej knižočky veľmi zaslúžila. Viacerí starší i mladší bádatelia prirovnávajú Lucidár k malému katechizmu, čo v kontexte šíriacej sa kníhtlače pre tento stredoveký encyklopedicko-didaktický žáner znamenalo jeho čoraz jednoduchšie šírenie.

Osobitnú oblasť šírenia textu Lucidára predstavujú východoslovanské (руськомовный перевод) jazykové mutácie a preklady. Doposiaľ sú známe dva

³⁵ Porovnaj Petišková, D.: Lucidáře jako zprostředkovatelé středověkého vědění. In Historický obzor, 2018, roč. 29, č. 11/12, s. 254, 257-258.

varianty prekladu českého Lucidára do literárneho vernakulárneho jazyka používaného v kontexte východoslovanskej písomnej tradície. Najrozšírenejším variantom je text Lucidára preložený v roku 1636 podľa olomouckého vydania, ktorý vyšiel v roku 1622.³⁶

Aj v prostredí cyrilскеj rukopisnej tradície pod Karpatmi sú známe dve línie v prekladaní Lucidára. Prvá línia predstavuje text napísaný na úvodných dvadsiatich listoch Rakošinského zborníka z konca 17. storočia, resp. z prelomu 17. a 18. storočia.³⁷ Druhý cyrilský rukopisný text Lucidára pochádza z roku 1794 a vznikol v dedine Malý Lipník v Šariši ako preklad z českej predlohy do miestneho nárečia.³⁸ V oboch prípadoch však možno vidieť vplyv českej predlohy. V prípade Lucidára z Malého Lipníka o českej predlohe svedčí aj údaj na titulnom liste. Text tohto malolipnického Lucidára v roku 1969 opísal a publikoval Andrej Šlepec'kyj.³⁹ Na titulnom liste sa uvádza toto: Слово. Їже естъ разумно и свѣтлости даръ. З ческагѡ ѡзыка во славенскій, во Маломъ Липникѣ, помощію божіею, перомъ преложисѡ презъ многогрѣшнагѡ раба божіа Грѣгоріа Ілашчицагѡ. Мисѡца Сѣктврїа. Днѡ ѡ (18). Рокъ божїа. 1794.

Českým prostredníctvom sa Lucidáre šírili nielen na Slovensku, ale aj v cyrilskom písomníctve širšieho karpatského areálu.

Rakošinský Lucidár a Lucidár z Malého Lipníka patria do okruhu takých východoslovanských či cyrilských Lucidárov, v ktorých sa dá celkom spoľahlivo poukázať na príklady fonetickej, morfolologickej i lexikálno-štylistickej roviny, ktoré spájajú tieto texty prekladov Lucidára s dajakou českou predlohou.⁴⁰ Na-

³⁶ „Несохранившееся издание 1622 г. относилось к первой редакции чешского Луцидария, которая на определенном этапе своего бытования была отредактирована и несколько дополнена с опорой на латинские источники. Есть основания полагать, что эта обновленная версия первой редакции печаталась в Оломоуце ранее 1567 г. с разрешения местного епископа эту книгу продавать, но это издание также не сохранилось. Дело в том, что для публикации Луцидария, не являвшегося церковной книгой, санкция епископа не требовалась, но она могла быть вполне уместной при введении в обиход новой редакции этой книги, особенно если та была составлена по решению или с благословения самого епископа. Такой вариант вполне вероятен ввиду использования для новой редакции латинских источников.“ Темчинас, С. Ю.: Татры в древнейшем русьскомовном переводе чешского Луцидария..., с. d., s. 100.

³⁷ O datovaní rukopisu pozri v časti venovanej grafickej charakteristike Rakošinského zborníka.

³⁸ A. Šlepec'kyj k tomu píše: „З мовного боку ‚Слово‘ дуже близьке до живої говірки с. Великий Липник, тому воно має виняткове значення для історичної діалектології Закарпаття.“ Pогоvnaј Шлепецький, Андрій: „Слово иже естъ разумно и свѣтлости даръ“ – перекладна рукописна пам'ятка XVIII ст. з села Малый Липник на Пряшівщині. In Мушинка, М. (ред.): Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. 4. кн. перша. Prešov: Vydalo Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidniku v Pedagogickom nakladateľstve v Bratislave, 1969, s. 350.

³⁹ Шлепецький, А.: „Слово иже естъ разумно и свѣтлости даръ“..., с. d., s. 350-369.

⁴⁰ Celkom výstižne tieto javy charakterizoval už Je. F. Karskij, keď uvádza, že „сравнение с чешским оригиналом хотя и ставит наш Луцидарий в самую близкую связь с редакцией XV в., однако же не дает права считать наш памятник непосредственным переводом с чешского. Этому противоречит

priek jazykovej zhode jednotlivých prekladov Lucidára možno aj vo východoslovanskej ruskej a ukrajinskej cyrilскеj spisbe, podobne ako v prostredí cyrilскеj podkarpatskej písomnej kultúry, nájsť viacero variantov Lucidára preložených z českej predlohy.

Dagmar Petišková identifikuje štyri maloruské (ukrajinské) rukopisy:⁴¹ Karškého rukopis zo 17. storočia z Varšavskej knižnice Smirnova,⁴² Sokol'ský rukopis z 18. storočia,⁴³ Borševický rukopis z roku 1713,⁴⁴ Rakošinský zborník zo 17. storočia,⁴⁵ ktoré obsahujú preklad textu Lucidára z českej predlohy. Tento Petiškovej sumár rukopisných textov Lucidára v haličsko-ukrajinskom a podkarpatskoruskom prostredí však neobsahuje cyrilský Lucidár z východného Slovenska z Malého Lipníka z roku 1793.⁴⁶

Ukazuje sa tak obsiahly materiál, ktorého spoločným východiskom bola tlačená predloha českého Lucidára. Treba však zdôrazniť, že variantnosť cyrilských textov Lucidára predpokladá adaptabilitu tohto žánru v rukopisnej tradícii a tým aj existenciu nielen jedinej predlohy, z ktorej by mohli vzniknúť jednotlivé varianty cyrilských textov Lucidára.

Variantnosť prekladov a pravdepodobne aj predlôh predpokladá rozmanitosť textov, ktoré dopĺňa aj text Lucidára v Rakošinskom zborníku, ktorý mohol,

то обстоятельство, что в нашем Луцидарии обыкновенно сильно искажаются латинские названия и собственные имена. Очевидно, перед нами одна из копий малорусского перевода с чешского, притом сделанная лицом, незнакомым с латинским языком.“ Porovnaj Karškij, E. Ф.: Малорусский Луцидарий по рукописи XVII вѣка... с. d., s. 522. D. Petišková k tomu dodáva, že rukopisné Lucidáre „можна характеризувати як текст, що має ознаки рукописних копій. Йдеться про твір із надзвичайно широкою варіативністю текстів, через яку не дійшло до текстової стабілізації, типової для друкованого середовища. ...з кожною новою копією чи передруком приносять нові переробки, доповнення, правки. Виправлення, які з'являються в тій чи іншій переробці, можуть слугувати істотним внеском до пізнання культурного й соціального середовища досліджуваного періоду.“ Porovnaj Petišková, D.: Методи дослідження середньовічних текстів у часи цифрових технологій: («стара» й «нова» філологія, віртуальне дослідницьке середовище – цифрова бібліотека «Manuscriptorium»). In Даниленко, В. (відп. ред.): Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика: збірник статей. Львів: Растр-7, 2015, s. 10.

⁴¹ Pozri Petišková, D.: Česká a ukrajinská redakce středověkého výkladového sborníku Lucidarius..., с. d., s. 18-19.

⁴² Opis a charakteristiku pozri v práci Karškij, E. Ф.: Малорусский Луцидарий по рукописи XVII вѣка, с. d.

⁴³ Opis rukopisu pozri v práci Франко, І.: Карпаторуське письменство ХУП–ХУІІІ вв. Львів: Наукове тов. ім. Шевченка, 1900, s. 118-124. Text Lucidára publikuje I. Franko v práci Апокрифи і легенди з українських рукописів. Памятки українсько-руської мови і літератури. Том IV. Львів: Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1906, s. 25-38.

⁴⁴ Úryvok textu sa publikuje v práci Франко, І.: Апокрифи і легенди з українських рукописів..., с. d., s. 38-41.

⁴⁵ Opis rukopisu pozri Яворській, Ю.: Новыя рукописныя находки..., с. d., s. 95-98; Vašica, J.: Z církevněslovanských rukopisů Národní knihovny v Praze..., с. d., s. 52-54.

⁴⁶ Pozri Шлепецький, А.: „Слово иже есть разумно и свѣтлости даръ“..., с. d., s. 350-369.

zdá sa, vzniknúť z dnes už exemplárom nedoloženej tlačenej predlohy Lucidára, ktorá bola podľa niektorých vydaná v roku 1567, alebo z najstaršej predlohy textu. O vydaní Lucidára v roku 1567 sa zmieňuje napríklad J. Jungmann a toto vydanie označuje za edukačný spis, ktorý sa mal šíriť a predávať s povolením olomouckého biskupa: „...vyšel pře r. 1567 dle dowolení bisk. Olom. jej prodávati“.⁴⁷

Treba podotknúť, že texty cyrilských rukopisných Lucidárov vo východoslovenskom prostredí odkazujú na český Lucidár z roku 1622. Svedčí o tom napríklad aj niekoľko zaujímavých textologických poznámok. Text Lucidára v olomouckom vydaní z roku 1622 v porovnaní s textami šiestich „rus’komovných“ prekladov (Vilniuský rukopis, Karského rukopis – obidva zo 17. storočia, ktoré vznikli najskôr až po roku 1636, Borševický rukopis z roku 1713, Sokol’ský rukopis z roku 1712, Malolipnický rukopis z roku 1793 a Peterburgský rukopis zo začiatku 19. storočia) poukazuje na spoločné východisko, z ktorého sa však vymyká preklad Lucidára v Rakošinskom zborníku.⁴⁸

Text Lucidára v Rakošinskom zborníku je zrejme miestnym prekladom, ktorý mohol vzniknúť z niektorej inej, pravdepodobne staršej predlohy českého Lucidára. Ukazuje na to napríklad neexistencia údajov či zmienky o korytnačkách alebo kozej krvi, ktorá sa nachádza iba v neskorších vydaniach českého Lucidára s výnimkou jeho prvého tlačeného textu z roku 1498.⁴⁹ Existenciu miestneho podkarpatského variantu prekladu českého Lucidára zo staršieho prameňa, ktorým môže byť starší text prameňa ako z roku 1567,⁵⁰ možno

⁴⁷ Jungmann, J.: Historie literatury české aneb, Saustavný přehled spisů českých s krátkau historií národu, oswícení a jazyka. W Praze: Nákladem Českého museum: W komissí kněhupectví F. Řivnáče, 1849; (Tisk K. Jeřábkové, vedením J. Hlaváčka), s. 33; dostupné v internete: <https://biblio.hiu.cas.cz/record-s/8840d4d3-97af-481b-8a57-b90461e6b7f3> (14.6.2021). Pozri Petišková, D.: Receptce středověkého výkladového sborníku Lucidarius v ukrajinském literárním prostředí. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav východoevropských studií 2017, s. 73; dostupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/141082/?lang=en> [21.3.2021]) pričom zároveň dodáva, že podnes sa nezachoval, alebo ešte nebol nájdený žiadny exemplár tohto vydania Lucidára (pozri s. 71-71 v citovanej dizertačnej práci).

⁴⁸ K problematike spoločného východiskového textu „rus’komovného“ prekladu Lucidára zo začiatku 17. storočia pozri v práci Темчинас, С.: Руськомовный перевод 1636 года чешского Луцидария (*Оломоуц, 1622). In Res Humanitariae, 2020, roč. XXVIII, s. 146-163.

⁴⁹ Темчинас, С. Ю.: Татры в древнейшем руськомовном переводе чешского Луцидария..., с. d., s. 102.

⁵⁰ Existenciu prekladu českého Lucidára v kontexte východoslovenskej, najmä „rus’komovnej“ literatúry (руськомовный перевод) možno hľadať azda už v polovici 16. storočia, keďže neexistuje žiadny relevantný dôvod pre to, aby v tomto časovo širokom intervale nevzniklo ďalšie vydanie v ľudovom prostredí žiadneho spisu a aj jeho preklad. S. Темчинас k tomu uvádza nasledovné: „Следовательно, сам перевод на руську мову, известный ныне в списке XVII–XVIII вв., можно предположительно датировать серединой XVI в.: с одной стороны, этот перевод вряд ли стоит необоснованно удревянять, но, с другой стороны, у нас нет оснований предполагать наличие значительного временного промежутка между возникновением чешского оригинала и его руськомовного перевода (хотя теоретически хронологическое отклонение в обе стороны не исключено)“ porovnaj Темчинас, С. Ю.: Татры в древнейшем руськомовном переводе чешского Луцидария..., с. d., s. 102.

pokladat' za celkom reálny, najmä vzhľadom na blízke a bezprostredné kontakty Slovenska a Podkarpatskej Rusi s českým literárnym prostredím, v ktorom sa takýto tlačený text mohol šíriť, ale aj na vzťahy s inými cyrilskými textami v južnoslovanskom a východoslovanskom prostredí, kde sa mohol text aj upraviť vzhľadom na cirkevnú tradíciu.⁵¹

K tomu možno uviesť ďalší zaujímavý moment a tým je odpoveď na otázku o dĺžke času, ktorý Adam strávil v raji od stvorenia Evy po vyhnanie z raja. Otázka totiž implikuje rigorózne teologické chápanie, ktoré zaiste súvisí práve s poznaním nuáns súvisiacich s počítaním času podľa helénskej, rímskej i židovskej tradície. Počítanie času v cykloch dňa a noci sa uplatňuje práve pri formulovaní samej odpovede v Lucidáre na položenú otázku v tomto zmysle: *Иль дѣго Адамъ бы в раю?* Odpoveď vo všetkých nám známych maloruských Lucidároch obsahuje iba počet hodín, ktoré Adam prežil po stvorení Evy v raji do času, keď obaja padli do hriechu. Existujúce cyrilské rukopisné texty totiž uvádzajú rozdielnu dĺžku tohto časového úseku. Borševický rukopis z roku 1713 vymedzuje obdobie šiestimi hodinami. V prvotlačí českého Lucidára z roku 1498 a v rukopisnom českom Lucidári (Fürstenberský rukopis)⁵² sa uvádza sedem hodín a tak to vidíme aj v Malolipnickom Lucidári (1794) a Sokolskom rukopise (18. storočie).

Zdôvodnenie dĺžky trvania sedemhodinového času, ktorý strávil Adam od momentu hriechu do vyhnania z raja, nájdeme tiež v chorvátskom Lucidári,⁵³ v ktorom sa píše toto: „дни 40 и си 40 дни покладают се в седамъ годинъ.“⁵⁴ Tak isto to nachádzame aj v Simrockovom vydaní nemeckého Lucidára, na čo už upozornil I. Milčetić.⁵⁵

Rakošinský rukopis uvádza čas zotrvania Adama v raji tri hodiny, ktoré sú vymedzené podľa Svätého písma: *Ѣ 5-го (6.) часа до 8-го (9.)*. Ide tu o časový úsek dňa, na ktorý sa vzťahuje tma, ktorá nastala po celej zemi, keď bol vyvýšený na kríži Kristus, teda od poludnia do tretej hodiny po poludní podľa rímskeho počítania času. Podľa všetkých evanjelistov táto tma trvala tri hodiny, a to od poludnia do deviatej hodiny dňa podľa židovského

⁵¹ Милтенова, А.: *Еротарокриси́с. Съчиненията от кратки въпроси и отговори в старобългарската литература*. София: Издателство „Дамян Яков“, 2004, s. 396-397.

⁵² Obidva texty publikuje Zíbrt, Č.: *Staročeský Lucidář*, c. d.

⁵³ Pozri vydanie Milčetić, I.: *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika*. III. *Hrvatski lucidar*, c. d., s. 257-334.

⁵⁴ Porovnaj Milčetić, I.: *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika*. III. *Hrvatski lucidar*, c. d. s. 297.

⁵⁵ Pozri poznámku č. 39 „Nicht länger als sieben Stunden.“ v práci Milčetić, I.: *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika*. III. *Hrvatski lucidar*, c. d. s. 297.

počítania času.⁵⁶ Tma je biblickým symbolom hriechu, ktorý bráni človeku vstúpiť do svetla.

Problematiku kresťanskej edukácie zdôrazňovali v tom čase v priestore pod Karpatmi mnohé písomnosti a medzi nimi je aj trnavské vydanie veľmi rozšíreného De Kamelisovho *Katechizmu* s názvom **КАТЕХИЗИСЪ ДЛА НАОУКИ ОУГРОРСКИМЪ ЛЮДЕМЪ ЗЛОЖЕННІЙ Ѡ ПРЕВЕЛЕНІИ: ГДНА ІУСИФА ДЕКАМЕЛЫ ХІО ЕППА СЕВАѢ: МОУКАЧѢ: И ПРѢ: НАМѢНИКА АПЛСКОГО НА ЛЮМИ ВОСТОЧН: НАБЖЕ: ВЪ КРОЛЕСТВѢ ОУГРОРСКОМЪ, И ЕГѢ ПРЕДѢЛА ПресвѢ: ЦерѢ: И КРОЛЕ: МАЕСТАТОУ ГОВѢНИКА. ВЪ ТЕРНАВѢ ТИПОМЪ: АКАДЕМ: ѠДЪ МЕНЕ АНДРЕѢА ГОЕРМАНА, РОКЪ БЖГО, АХѢИ. (1698)**, ktoré sa dodnes nezachovalo vo veľkom počte, iba v dvoch exemplároch. Nachádzajú sa v ňom nielen pravidlá cirkevného života, ale najmä údaje, ktorými sa vysvetľujú mnohé nevyhnutné potreby každodenného života veriacich a ich vzťah k spoločnosti, svetu a cirkvi. Osobitne sa v tomto katechizme kladie dôraz na šírenie poznania o svete a spoločnosti.⁵⁷ Aj spôsob edukácie formou otázok a odpovedí je výborným prostriedkom na spoľahlivú edukáciu jednoduchých veriacich. Teologické spresnenia preto môžu v textoch šírených medzi jednoduchými veriacimi znamenať snahu o dodržiavanie správnosti biblického učenia, ktoré nijako neprotirečí popularizačnému rozmeru takto spresnenej odpovedi v Lucidári.⁵⁸

⁵⁶ „Na obed, v čase, keď deň vrcholí a slnko je najjasnejšie, nastala však tma a Ježiš umiera popoludní o tretej hodine, po šiestich hodinách na kríži.“ V poznámke č. 34 sa ďalej píše: „Proces u Piláta sa začal zrána (Mt 27, 1. 11; Lk 22, 66-70; 23, 1), ale Mt a Lk neudávajú presnú hodinu ukrižovania (Mt 27, 33 – 38; Lk 23, 33 – 34), hoci všetci zaznamenávajú obedňajšie zotmenie, trvajúce až do cca 15.00 hod. (Mt 27, 45; Lk 23, 44), v ktorej Ježiš zomiera po výkriku (Mt 27, 46 – 50; Lk 23, 46).“ Štrba, B.: Nemá deň dvanásť hodín? Pozadie židovského a ranokresťanského delenia času. In *Liturgia*, časopis pre liturgickú obnovu, 2014, roč. 24, č. 3, s. 193-211. Treba zároveň dodať, že počítanie 12 hodín dňa je u Židov od východu slnka a 12 hodín noci po západe slnka. Rímske počítanie času sa v podstate zhoduje s dnešným počítaním času dňa a noci. Deň sa počíta od polnoci a je rozdelený na štyri časti, na ráno, obed, poobedie a popoludnie. Toto rímske počítanie času denného svitu položilo základy kresťanského počítania v západnom kultúrnom svete. Byzantská liturgická tradícia sa pri počítaní času pridrižiava židovskej tradícii, keď sa nový deň začína večer po západe Slnka, keď nastáva tma (noc).

⁵⁷ Okrem výkladov rozdielov medzi latiníkmi, pravovernými, heretikmi a schizmatikmi, obsahuje výklady o pôvode juliánskeho a gregoriánskeho kalendára, o princípoch slávení Paschy, o nezhodách a pohoršení medzi ľudom byzantského obradu po zavedení nového kalendára latiníkmi, ukazuje na výpočet rozdielu medzi juliánskym a gregoriánskym kalendárom podľa astronomických úkazov. Tento v Trnave vydaný text katechizmu ponúka aj výklad o tom, prečo rusnáci v Uhorsku, ktorí sa svojej viere a obradom naučili od Grékov, majú byť v otázkach svojej cirkevnej príslušnosti nezlomní. Obsahuje aj výklad a porovnanie povinností pre veriacich latinského i gréckeho obradu i objasnenie, ako treba zachovávať články viery ustanovené na prvých siedmich všeobecných snemoch. Pozri Женюх, П.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku. *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* IV., c. d., s. 131-144.

⁵⁸ Pozri k tomu Užhorodský Pseudozonar, Uglianske poučiteľné evanjelia a celý rad textov didaktického charakteru, ktoré pomáhali pri osvete a edukácii duchovenstva i veriacich. Žeňuch, P. – Белякова, Е.

Ďalším špecifickým miestom v Lucidári v Rakošinskom zborníku je odpoveď majstra na otázku mládencia, v ktorej žiada o vysvetlenie tmavých škvŕn na mesiaci, keďže o nich starí ľudia hovoria, že vznikajú pri hre Dávida (Що єсть чорного оу Мѣци · Люде просты гварѣтъ ажъ давидъ гуде). Tento text sa zhoduje s otázkou v prvom českom tlačenom Lucidári z roku 1498: „Co jest to černého v měsieci, ježto říekají sprostní: David hude.⁵⁹“ V ostatných nám známych maloruských a podkarpatských rukopisoch táto otázka odkazuje na príbeh o Kainovi a Ábelovi: „Что то въ мѣсяци чорного єсть, простіе люде повидаютъ иже Каинъ Авеля носить.“⁶⁰

V Lucidári z Rakošinského zborníka sú ďalej vynechané otázky a odpovede týkajúce sa stvorenia anjelov, Lucifera a pekla. O dôvodoch, pre ktoré tieto otázky v Lucidári v Rakošinskom zborníku chýbajú, sa možno iba domnievať. Treba však zdôrazniť, že text na Lucidára tomto mieste pokračuje plynule, bez prerušenia. Nejde teda o mechanickú lakúnu. Môže to znamenať buď to, že v predlohe, z ktorej vznikal tento odpis, už spomínané otázky chýbali, alebo ich pisár rakošinského Lucidára úmyselne vynechal.

Vývin edukačnej spisby založenej na stredovekom ponímaní vzťahu medzi prírodou a človekom vychádza z presvedčenia, že rozumové chápanie zákonitostí prírody je dôležitým znakom, ako treba slúžiť Bohu. Ľudská tvorivosť a myslenie je však predpokladom pre postupné podmaňovanie a kultiváciu vlastného pôsobenia vo svete a vo vzťahoch s Bohom, prírodou a spoločenstvom, v ktorom sám človek pôsobí. Ani Lucidár preto nerozhraničuje religióznu a nereligióznu každodennosť, keďže takéto rozčlenenie nie je človeku prirodzené. Obidve zložky ľudskej prirodzenosti (telesná a duchovná) sa od seba nedajú oddeliť, a tak človek je odkázaný na synergiu poznania a viery.

V súvislosti s chýbajúcimi časťami v Lucidári z Rakošinského zborníka možno uviesť ešte aj otázky o smere tokov riek z raja či tiež otázky, odkiaľ sa vzalo Adamovo meno, skade prichádza sneh či červený dážď.

B. – Найденова, Д. – Zubko, P. – Marinčák, Š.: Užгородský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mníškeho a svetského života z prelomu 16. – 17. storočia / Ужгородский рукописный Псевдозонар. Правила монашеской и светской жизни рубежа XVI–XVII вв. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. V. Bratislava – Moskva – Sofia – Košice: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Институт российской истории РАН – Кириллометодиевски научен центр БАН – Slovenský komitét slavistov – Centrum spirituality Východ-Západ Michala Lacka – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2018. 448 s. + CXLVIII strán edície rukopisu. Šašerina, S.: Dva ugljanske rukopisy poučení a exempliel zo 17. storočia / Две углянские рукописи поучений и притч XVII века. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. VI., c. d. Osobitne o tom svedčia aj pravidlá fungovania cirkevného spoločenstva Mukačevského biskupstva vydané M. M. Olšavským: Zubko, P. – Žeňuch, P.: Diecézne štatúty Michala Manuela Olšavského z rokov 1752 – 1758. In Slavica Slovaca, 2019, roč. 54, č. 3-4 (supplementum), s. 5-100.

⁵⁹ Zíbrt, Č.: Staročeský Lucidár: text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498, c. d., s. 28.

⁶⁰ Порогнѣй Шлепецкій, А.: „Слово иже єсть разумно и свѣтлости даръ“..., c. d., s. 361.

Aktualizácia obsahovej zložky rakošinského Lucidára zasahuje najmä do opisu autorovi známych krajov. V rakošinskom Lucidári sa nachádza spresňujúci výpočet krajov ležiacich popri rieke Dunaj, vrátane Uhorska a Sedmohradska: *Я ДѢНѦ ПРѢ ОУЊТАРІЮ ТО ЁЄ ОУГРЫ · ЯЗЪ ДО МОРІА Я ГДЕ СѦ ПОЧІНѦ ДѢНѦ УКОЛО НЕГО · ЗЕМЛІА ФРАЦІІА СЪВЛОСКА Й ЁЛАСКА МЪШАНСКА ДЪРНАСКА КОРЫТАНСКА ЛАПЕРОСКА КАРМЕРІСКА ЦѢТАРСКА РАКЪСКА ЧЕСКА МОРАВСКА ОУГОРСКА СЕМІГРАСКА (С ТЫХЪ У ЗЕМІ ОУГОРСКИ)⁶¹ · ЁЄ ЁДНА ВЛАСТЪ ЙМЕНЕ ДАЛМАЦІА · [fol. 9^v].*

Do opisu známeho sveta pritom autor prekladu rakošinského Lucidára zahrnuje iba Áziu, Európu a Afriku (v takto uvedenom poradí) úplne v zhode s najstaršou verziou českého tlačeného Lucidára, ktorý vychádzal ešte bez údajov o Amerike. Ani rakošinský Lucidár neobsahuje údaj o Amerike, hoci ostatné dva maloruské Lucidáre – Borševický rukopis z roku 1713, Sokol'ský rukopis z 18. storočia a Lucidár z Malého Lipníka v Šariši z roku 1794 – údaj o Amerike už majú plne zakomponovaný do textu opisu celého sveta a jeho kontinentov.⁶²

Ukazuje sa tak, že rakošinský Lucidár nevznikol v priamom kontakte s maloruskou písárskou tradíciou prelomu 17. a 18. storočia, keďže neobsahuje nielen zmienku o slizniakoch či kozej krvi, ale obsahuje teologicky presne zadefinovaný údaj o čase vyhnania Adama z raja a záznam dôvodu vzniku škvŕn na Mesiaci sa kladie do súvislosti s Dávidovými žalmami a jeho hrou. Rakošinský Lucidár obsahuje tiež spresnený geograficko-politický opis Uhorska a Sedmohradska, ale neobsahuje už bežne v tom čase známy a rozšírený údaj o Amerike, ako ho nachádzame napríklad v Borševickom rukopise z roku 1713.⁶³ Možno tiež predpokladať, že protograf rakošinského Lucidára vznikol skôr, ako sa opis Ameriky dostal do neskorších českých tlačených Lucidárov. Poukazuje na to už aj vyššie spomínaná otázka o pôvode tmavých škvŕn na Mesiaci.

Preklad textu Rakošinského Lucidára vznikol najneskôr v 17. storočí, zaiste však z inej predlohy ako tzv. Karského Lucidár,⁶⁴ ktorý azda predstavuje východisko pre existenciu cyrilských východoslovanských, najmä však „rus'komovných“ Lucidarov.

4. 2. Ponaučenie (Slovo) Jána Zlatoušeho o manželskej láske (fol. 22^r),

Fragment textu o manželskej láske z ponaučenia, ktorého autorstvo sa pripisuje Jánovi Zlatouštemu, dopĺňa reflexívno-didaktický rozmer prítom-

⁶¹ Vysvetlivka sa nachádza na ľavej marginálii rukopisu.

⁶² Porovnaj Франко, І.: Апокрифи і легенди з українських рукописів..., с. д., с. 33 (Sokol'ský rukopis) a s. 41 (Borševický rukopis); údaj o Amerike v Lucidári z Malého Lipníka (1794) porovnaj v práci Шлепечкий, А.: „Слово иже есть разумно и свѣтлости даръ“..., с. д., с. 355.

⁶³ Rukopis vznikol v dedine Borševuči v Haliči neďaleko Przemysla.

⁶⁴ Карский, Е. Ф.: Малорусский Луцидарий по рукописи XVII вѣка, с. д.

nej cyrilskej písomnej pamiatky z konca 17. a začiatku 18. storočia. Hoci ide iba o fragment, predsa možno usudzovať, že téma o manželskej láske bola a podnes je dôležitou súčasťou pravidiel spoločenského správania sa. Uplatňovanie týchto pravidiel v živote spoločenstva možno dosiahnuť len prostredníctvom neustálej edukácie a poukazovania na príklady zlých vzťahov medzi mužom a ženou. Ponaučenia tohto typu majú podobu frazeologickej jednotky, ktoré podobne ako rozličné príslovia sú do veľkej miery inšpirované stereotypnými pohľadmi na muža a ženu a na vzťah ženy k mužovi v manželskom zväzku.

Takýto moralisticko-didaktický sumár myšlienok skompilovaných z viacerých zdrojov sa používal ako návod na to, ako sa vystríhať pred nástrahami mamonu, žiarlivosti, smilstva, nelásky.

Do popredia však vystupuje dobrá žena, s ktorou sa muž vie pochváliť ako so zažatou sviecou, ktorú ukazuje pred očami všetkých, no na druhej strane je zlá a nepoučiteľná žena, lebo tak, ako nemožno rozosmiať mŕtveho človeka, ani zlú a nepoučiteľnú ženu nemožno naučiť láskavému slovu. Didaktický rozmer nadobúdajú tieto poučné frazémy s použitím metafory železa, ktoré je v peci ľahšie roztaviť, ako zlú ženu napraviť. Často sa pritom myslí aj na to, že zlú ženu dostane za manželku iba taký muž, ktorý veľa hrešil. Ženy sa v prítomnom texte prirovnávajú aj k živlom prírody, najmä k ohňu či vode, lebo všetko ničia a pália. Takou je najmä zlá žena, ktorá sa odvracia nielen od Boha, ale pletkami aj od dobrých vzťahov s ľuďmi.

Texty o zlých a dobrých ženách boli rozšírené nielen v prostredí byzantskej cirkvi, ale boli dobre známe aj v západnej európskej kultúre. Svojím edukačno-moralistickým rozmerom ponúkajú mnohé ponaučenia o formovaní muža a ženy pre budúci manželský život. Cieľom takýchto edukačných textov nebolo nikoho odstrašiť od manželstva a priviesť ho k zdržanlivosti či mníšskej disciplíne, ale k uvedomelej príprave pre utvorenie správnymi hodnotami naplnených medziľudských vzťahov. V súvislosti s textami tohto charakteru treba uviesť najmä príklady zo starších stredovekých zborníkov, kde sa vyskytujú práve takéto didakticko-reflexívne a moralizujúce texty.

V súvislosti s pisárskou tradíciou pod Karpatmi možno poukázať aj na existenciu Uglianskeho zborníka Kľúč, ktorý vznikol práve v tom istom časopriestore, v ktorom vznikol aj Rakošinský zborník, neďaleko uglianskeho kláštorného centra. Okrem textu o zlých ženách na fol. 69^r-69^v obsahuje Ugliansky zborník Kľúč aj ďalšie moralizujúce texty, napríklad o ľudskej vášni a zlých ľuďoch, celý rad citátov z filozofov, prorokov, ďalej úryvky zo Starého zákona s výklad-

mi, ktoré pochádzajú z rozličných predlôh, najmä z Pčely,⁶⁵ Prológu, Biseru, Limonaria, Dioptry a pod.⁶⁶

Možno predpokladať, že v ľudovom prostredí sa práve takéto didaktizujúce zborníky textov tešili veľkej popularite a šírili sa prepisovaním a kompilovaním.

4. 3. *Výklad snov svätého proroka Daniela (fol. 22v – 25v)*⁶⁷

V rukopisnom Rakošinskom zborníku sa nachádza aj výklad snov svätého proroka Daniela s názvom *СНОВЪ ВЫКЛАДАНІА ДАНІЛА ПРОРОКА СЪТАГО*. Snár pokladáme za veľmi rozšírený text tohto typu v priestore pod Karpatmi. Snár v Rakošinskom zborníku obsahuje výklady 128 snových videní. Výklady jednotlivých snových videní sú usporiadané podľa kľúčových slov v poradí podľa latinskej abecedy, čo umožňuje predpokladať aj vplyv nejakej predlohy z latinského (západného) kultúrneho okruhu.⁶⁸ Keďže sen tvorí súčasť spánku, otvára vedomie človeka k rozličným hodnoteniam, ktoré môžu ovplyvňovať rozhodovanie či racionálne úvahy. Z pohľadu učenia cirkvi môžu mať sny ničotný a zavádzajúci charakter. Pred rozmyšľaním nad takýmito ničotnými snami varuje cirkev i Sväté písmo. Sen však môže mať varovný zmysel najmä vtedy, ak človek vo svojom podvedomí neustále prežíva niektoré zložité a neukončené alebo nesprávne uzavreté podnety z osobného života, resp. neustále si sprítomňuje či vracia sa k skutkom realizovaným voči sebe i blížnym. Sen sa môže stať aj zjavením alebo vnuknutím pre ich riešenie.⁶⁹

Vykladanie snov vždy priťahovalo a neustále priťahuje človeka. Ich skúmanie je však nutné uskutočniť iba pomocou rigorózných psychologických výskumov. K vykladaniu snov mnohých ženie túžba poznať vlastnú budúcnosť. Niektorí pristupujú k vykladaniu snov v snahe vyložiť archetypálnu symboliku jednotlivých snových videní.

Biblia odmieta vykladanie snov, o čom svedčí najmä Sirachovcova kniha či kniha Kazateľ. No sen, nielen ako prejav psychologickéj činnosti povedomia človeka, ale aj ako prorocké videnie, už biblickému kráľovi Nabuchodonozorovi

⁶⁵ Щеглова, С. А.: „Пчела“ по рукописям киевских библиотек. Опыт изучения и тексты. 1910, s. 45 (№ 165), 46 (№ 176), 49 (№ 208), 62 (№ 9). Za informáciu ďakujem Sergejovi Temčinasovi.

⁶⁶ Blížšie o tom Šašerina, S.: Dva ugljanske rukopisy ponaučení a exempli z 17. storočia / Две углянские рукописи поучений и притч XVII века. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. VI. c. d., s. 26.

⁶⁷ Vydaný text pozri v práci Яворский, Ю.: Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вѣковъ, c. d., s. 127-131 a tiež Женюх, П.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku, c. d., s. 366-369.

⁶⁸ Женюх, П.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku, c. d., s. 451.

⁶⁹ Porovnaj Rahner, K. – Vorgrimler, H. Teologický slovník. Praha: Vyšehrad, 2009, s. 351.

vykladal prorok Daniel, ktorého meno sa nachádza aj v záhlaví tohto výkladu snov v Rakošinskom zborníku. Azda tým pisár a pôvodca predlohy chcel zvýrazniť hodnovernosť či prestížnosť výkladov jednotlivých symbolov uvádzaných v tomto snári.

Prorok Daniel sa v širšom stredovekom kultúrnom prostredí pokladal za otca náuky o vykladaní snov a jeho prorocké vízie poslúžili tiež ako inšpirácia pre túto oblasť ľudského povedomia. Chápanie zmyslu a významu sna a jeho výklad bolo a je oddávna zdrojom pre hodnotenie a prognostické pohľady, ktoré do istej miery ovplyvňujú každodenné správanie sa človeka, pričom vykladačom snov zabezpečujú prestížne postavenie.⁷⁰

Rozkvet textov obsahujúcich výklady o snoch sú najmä silne poznačené antickou a východnou, predovšetkým perzskou, židovskou a byzantskou kultúrou, ktorá európskemu stredoveku i v slovanskom kontexte sprostredkovala mnohé spisy o vykladaní snov. Tie boli, pravda, preložené nielen do latinčiny, ale výňatky z nich sa neskôr šírili najmä prostredníctvom vernakulárnych jazykov v celom európskom stredovekom kultúrnom prostredí. Obraz myslenia o snovom prostredí človeka a výklady jeho snov možno už nájsť napríklad v latinskom spise *Liber thesauri occulti*, ktorú zostavil a napísal kresťanský učenec Pascalis Romanus.⁷¹ Neskôr v dôsledku značnej ľudovej popularity vznikali viaceré zborníky s výkladmi snov, ktoré sa aj do prostredia pod Karpatmi šírili práve vďaka českému a poľskému vplyvu. Ide tu najmä o krátke vysvetlenia prevzaté zo *Somnia Danielis*,⁷² ktoré boli už v 14. storočí preložené do češtiny. Prostredníctvom českých a poľských prekladov tohto snára sa výklady snov v podobe populárnych a v ľudovom prostredí rozšírených paremiologických útvarov či frazém dostali aj do oblastí Karpát a Haliča.⁷³ Patrí k nim aj prítomný snár v Rakošinskom zborníku.

⁷⁰ К проблематике позри viac v heslách: Гуря, А. В.: Сновидение. Сон. Сонник. In Славянские древности. Этнолингвистический словарь в пяти томах. Москва: Институт славяноведения РАН, 2012, s. 90-91, 119-122, 122-125. Pozri tu aj Le Goff, J. – Schmitt, J.-C.: Encyklopedie středověku (preklad z francúzskeho originálu *Dictionnaire raisonné de L'Occident médiéval* z roku 1999). Praha: Vyšehrad, 2020, s. 690-703.

⁷¹ Pozri tu tiež Le Goff, J. – Schmitt, J.-C.: Encyklopedie středověku (preklad z francúzskeho originálu *Dictionnaire raisonné de L'Occident médiéval* z roku 1999). Praha: Vyšehrad, 2020, s. 690-703.

⁷² Fischer, S. R. (Hg.): The Complete Medieval Dreambook. A Multilingual, Alphabetical „Somnia Danielis“ Collation. Bern – Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1982 a tiež Fischer, S. R.: Das Somnarium. Ein mittelalterliches Traumbuch. Bern: Peter Lang Verlag, 1989.

⁷³ Ako ďalší príklad existencie snára tohto typu v prostredí Haliča pozri údaj v opise Sokol'ského rukopisu pod číslom 69 v práci Франко, I.: Карпаторуське письменство XVII–XVIII вв., с. d., s. 123.

4. 4. *Múdrosti aforistického charakteru v otázkach a odpovediach (fol. 26^r – 26^v)*

Odpovede na štrnásť dôvtipných otázok zapísaných v Rakošinskom zborníku na fol. 26^r – 26^v majú bystroumný aforistický charakter a spolu s ostatnými časťami v prítomnej zbierke, ponúkajú ďalší didakticko-reflexívny rozmer. Aforistické odpovede na otázky sú zamerané na katechézu ľudového prostredia. Táto katechéza sa uskutočňuje pomocou zrozumiteľných a dôvtipných otázok s prekvapivo jednoduchou, no didakticko-reflexívnou odpoveďou založenou na poznaní Biblie a každodenného života človeka.

Štrnásť otázok a odpovedí je však prevzatých z rozsiahlejšieho súboru, ktoré sa uplatnili v celom rade pamiatok cyrilskej písomnej kultúry vo východoslovanskom i južnoslovanskom prostredí. Sú určené širokému publiku, ktoré sa veľmi jednoduchým spôsobom môže utvrdzovať v poznaní o dôležitých udalostiach opísaných v knihách Starého i Nového zákona. Niektoré otázky smerujú aj k lepšiemu poznaniu o dejinách cirkvi, k výkladom kozmológie, eschatológie a kresťanskej mravnosti.

Jednoduchí ľudia sa pomocou takýchto otázok a odpovedí, ktoré sú formálne blízke katechizmovému didaktizovaniu, naučili rozlišovať hlavné zásady etiky, morálky a uplatňovať ich v medziľudských vzťahoch a pod. Východiskom pre vznik takýchto textov sú rozličné zbierky nazvané *Besedy*, ktoré obsahovo variujú, a tak nie je možné celkom presne určiť pôvodinu, na základe ktorej vznikla konkrétna zbierka otázok a odpovedí.

V prípade Rakošinského zborníka predpokladáme, že ide o text vychádzajúci z apokryfickej dišputy troch svätiteľov (Jána Zlatoústeho, Bazila Veľkého a Gregora Teológa), keďže v jednej z otázok sa uvádza meno Gregora Teológa, ktorý kladie jednu z otázok **Вопрѣ: Григори, рѣ · При богатый к нищему...**

V byzantsko-slovanskom prostredí bola takáto forma vyučovania veľmi obľúbená. Šírla sa spolu s prekladmi rozličných apokryfických textov, ktoré pomáhali lepšie chápať Sväté písmo, ako na to poukazuje celý rad výskumov zameraných na rukopisy staršieho obdobia vývinu slovanskej písomnej kultúry.⁷⁴ Práve ich prekladaním a šírením sa mnohé texty pretransformovali do podoby ponaučení a múdroslovných, dôvtipných úsloví, ktoré zľudovali a často sú zapísané práve touto formou otázok a odpovedí v rozličných zbierkach textov. Tvoria tak širokú paletu aforistických pohľadov na život spoločnosti, učenie cirkvi, sv. otcov i mravnú výchovu.

Do tohto okruhu patrí aj nami publikovaný súbor takýchto aforistických otázok a odpovedí so záhlavím **Простацки въпросы, и ѡвѣты**, ktorý sa nachádza

⁷⁴ Pozri napríklad Милтенова, А.: «Устроение на [светите] слова» в старобългарската литература. In Старобългарска литература, 2001/32, s. 99-110 a Бабалык, М. Г.: Древнерусский апокриф «Беседа трех святителей»: о некоторых фольклорных параллелях. In Славянский альманах, 2010. Москва: Индрик, 2011, s. 223-233.

na samom konci liečiteľskej príručky určenej pre gazdov a pre potreby gazdovských domácností, ktorý je známy pod názvom *Помощникъ оу домъствѣхъ, газдъствѣхъ* z roku 1791.⁷⁵ Podobný text s dômyselne položenými otázkami a dôvtipne sformulovanými odpoveďami aforistického charakteru sa nachádza aj v Torunskom zborníku, ktorého opis prináša Julian Javorskij.⁷⁶

4. 5. Apokryf. Druhý list z nebies od Ježiša Krista o nevyhnutnosti dodržiavať nedeľné liturgické slávenie (fol. 27^r – 30^r).

Druhý list z nebies patrí do skupiny slovanskej apokryfickej spisby, ktorá vznikla v neskoršom období, ako sú známe podobné apokryfické texty tohto typu z gréckeho a latinského prostredia. Všeobecne sa prijíma názor, že *Druhý list z nebies* vznikol prepracovaním apokryfického textu označovaného ako *Prvý list z nebies*. Ide o texty, ktoré poukazujú na nutnosť liturgického slávenia v nedele a sviatky cirkevného roka. Apokryfický text *Prvého listu z nebies* sa šíril už v stredovekej spisbe po celej Európe a jeho sujetovú líniu tvorí legenda o tom, ako spadol z neba kameň do mesta Jeruzalema (podľa gréckej tradície), alebo do mesta Ríma (podľa latinskej tradície). Už na základe tohto detailu sa dajú formálne sledovať dve vývinové línie tohto apokryfu.⁷⁷ V kameni sa podľa legendy nachádzal zvitok s textom pravidiel, ktoré určovali zásady pozemského života založené na kresťanskej náuke. Nevyhnutnosťou takéhoto cnostného života je aj pravidelné slávenie nedeľ a sviatkov cirkevného roka.

Text *Druhého listu z nebies*, ktorý je zapísaný v Rakošinskom zborníku, už, pravda, patrí do okruhu mladšej apokryfickej produkcie. O tom, že ide o mladší apokryfický text, svedčí aj údaj s určením jeho poradia: *Послалъ емъ въ дръгое писаніе встрѣгающі въ дла покаініа*. Hodnovernosť či pravosť listu poslaného

⁷⁵ Vydanie rukopisej zbierky otázok a odpovedí spolu s receptami na liečenie ľudí a príručkou pre gazdov určenou na ich pomoc v domácnosti a gazdovstve sa nachádza v suplemente časopisu *Slavica Slovaca*, 2014, roč. 49, č. 3, s. 127-138. Pozri tiež Женюх, П.: Источники византийско-славянской традиции и культуры в Словакии / Pramene k byzantsko-slovanskej tradícii a kultúre na Slovensku, c. d., s. 353-362.

⁷⁶ Яворскій, Ю.: Новыя рукописныя находки въ области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вѣковъ, c. d., s. 58-59. Uvádza sa tu aj staršia literatúra k problematike výskumu tohto typu literárnych prameňov. Aktuálny výskum textologického a historicko-kultúrneho rozmeru prináša práca ruskej vedkyně Бабалык, М. Г.: Апокриф „Беседа трех святителей“ в русской рукописной книжности. Исследование и тексты. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012.

⁷⁷ Bližšie o tom napríklad Koníř, A.: Apokryf „Epištola na neděli“ v literatuře církevněslovanské. In *Listy filologické*, 1914, roč. 41, s. 23-35, 104-111, 217-230, pozri tiež Седельников, А.: Из истории «Епистолии о неделе»: Иерусалимско-Иоакимовская версия у русских и у южных славян. In *Slavia*, 1932, roč. 11, č. 1, s. 56-72, a pokračovanie tejto štúdie pozri v časopise *Slavia*, 1932, roč. 11, č. 2, s. 274-294. Pozri k tomu tiež Яворскій, Ю. А.: Два замечательных карпато-русских сборника XVIII в., принадлежащих Университету св. Владимира. Описание рукописей и тексты. In *Киевские университетские известия*, 1910, č. 1, s. 23 a 55-63.

od Boha dokazuje formulácia, ktorá obsahuje samo Božie svedectvo o tom, že list nie je dielom ľudských rúk, ale je napísaný Božím prstom.

Cieľom tohto listu je prinavrátiť ľudí k tomu, aby sa naučili pravidelne a správne dodržiavať pravidlá slávenia nedeľ a cirkevných sviatkov, ktoré sa v liste aj konkrétne vymenúvajú. Boh hrozí hriešnikom, ktorí nebudú dodržiavať slávenie nedeľ, trestom, ba aj kňazov vystríha, aby čítali toto Božie posolstvo zaznamenané v liste všetkým ľuďom, lebo ak ho nebudú šíriť a tento list ako svedectvo čítať pred ľuďmi, hrozí im ťažká muka. V liste sa napomínajú obyvatelia najmä mestských sídel, ktoré odpadli od pravidelného slávenia bohoslužieb v predpísané nedele. V liste uvádzajú príklady starozákonných a novozákonných udalostí, ktoré sa podľa Svätého písma udiali práve v nedeľu. Zároveň sa v liste pripomína druhý Kristov príchod, ktorý sa udeje v nedeľu, keď Boh príde súdiť svet. List, na ktorom je napísaná táto legenda, však zaručuje osobitnú Kristovu lásku a náklonnosť aj v čase smrti človeka.

Už od začiatku 17. storočia *Listy z nebies* v prostredí slovanskej cirkvi byzantského obradu plnili do veľkej miery aj funkciu talizmanu, ktorý niektorí veriaci nosili na tele vložený do škapuliaru alebo plátenného či koženého vrecka spolu s ďalšími apokryfnými textami známymi ako *Sen presvätej Bohorodičky* a *Ponaučeniami o dodržiavaní pôstu počas dvanástich piatkov v roku* a i. Na východnom Slovensku je *List nebeský* známy aj dnes. Niektorí veriaci cirkvi byzantsko-slovanskeho obradu ho nosievajú vložený v modlitebných knižkách alebo aj pri sebe. Vlastnenie tohto listu má zaiste modlitebný ale aj ochranný charakter, keďže sám text *Listu nebeského* sa pokladá za *sacrum*, za niečo posvätné. Nejde tu o papier či atrament, ale o slová, ktorým ľudia veria, že majú ochranný, posvätný charakter a sám predmet potom tiež vnímajú ako sväteninu. Túto skutočnosť dosvedčuje nielen formulácia na jednom takom liste, ktorý sa nám podarilo nájsť ako samostatne vložený papierik do cyrilského zborníka textov duchovných piesní M. M. Lelekača z 19. storočia (rukopisný zborník sa nachádza v rukopisnom fonde Zakarpatského národopisného múzea v Užhorode). Na konci tohto lístka s textom *Listu z nebies* stojí: **КТО КОЛЬВЕКЪ ТОЙ ЛИСТЪ БЪДЕТЬ ОУ СЕБИА ИМѢТИ И ПРАВДИВО ЕГО ПОДЕРЖИТЪ ТОЙ ЧЕЛОВѢКЪ ОСОБЛИВЪ ЛАСКЪ БЪДЕТЬ ОУ МЕНЕ МАТИ.**⁷⁸

⁷⁸ Porovnaj k tomu Žeňuch, P.: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda, 2002, s. 201.

4. 6. *Apokryf o dodržaní pôstu o chlebe a vode za dvanásť piatkov v roku (fol. 31^r – 32^r)*

K apokalyptickej literárnej tvorbe patrí aj krátky text didaktizujúceho charakteru, ktorý obsahuje výpočet dvanástich piatkov, počas ktorých je potrebné dodržiavať strohý pôst o chlebe a vode.

Rozprava o starobylej disciplíne dodržiavať strohý pôst v piatky sa pripisuje Klimentovi, štvrtému rímskemu pápežovi. Pravidlo o dodržiavaní prísneho pôstu počas dvanástich piatkov cirkevného roka sa vzťahuje na všetkých kresťanov. Podľa týchto pravidiel treba pôst dodržiavať od štvrtka večera do ranného brieždenia soboty.

V krátkom apokryfickom texte zapísanom v Rakošinskom zborníku sa vy-
menúva dvanásť piatkov počnúc piatkom, ktorý pripadá na sviatok Teodora Tyrona.⁷⁹ Pamiatka Teodora Tyrona sa slávi v sobotu pred prvou nedeľou Veľkého pôstu. Ďalším je piatok pred sviatkom Zvestovania Bohorodičky, tiež na Veľký piatok a v piatky pred sviatkami Nanebovstúpenia Pána a Turíc (Zostúpenia Sv. Ducha). V júni sú to piatky pred sviatkom Narodenia Jána Krstiteľa a sviatkom Petra a Pavla. Ďalší piatok, na ktorý sa vzťahuje tento text, je piatok pred Premenením Pána (6. augusta) a pred sviatkom Usnutia Bohorodičky (15. augusta), ďalej v piatok pred sviatkom Povýšenia Kríža (14. septembra), pred sviatkom sv. apoštola Andreja (30. novembra) a v piatok pred sviatkom Kristovho narodenia. Po splnení tejto pôstnej disciplíny stredoveké literárne texty sľubujú rozličný úžitok, najmä však ten, že anjel bude v čase smrti stáť pri lôžku kresťana a nedopustí zatratenie kresťanskej duše.

Rozličné časovo mladšie varianty tohto textu, ku ktorým patrí aj text v Rakošinskom zborníku, sú prestúpené mnohým prisľúbeniami, ktoré však už úzko súvisia s ľudovou zbožnosťou. Patria k nim najmä také prisľúbenia, ktoré môžu mať vplyv na splnenie potrieb pozemského života. Pôst v piatok má preto podľa tohto spojenia s ľudovou religiozitou dosah na psychologické formovanie človeka ako kresťana, ale zároveň ochraňuje pred rôznymi problémami a nástrahami pozemského života, napríklad pred nepredvídaným nebezpečenstvom, neočakávanou smrťou, pôst v piatky môže zachrániť pred útokmi nepriateľa, pred smrťou bez prijatia sviatosti, pred útlakom zo strany vrchnosti, pred smútkom a nepriazňou života, pred zabitím a pod.

Osobitne zaujímavým je spojenie apokryfu z Rakošinského zborníka so starodávnou klimentovskou pôvodinou, ktorá sa šírila z latinského prostredia

⁷⁹ Sviatok Teodora Tyrona sa spája s odmietnutím požívania krvou poškvrnených potravín. Na radu Teodora Tyrona carhradský patriarcha Eudoxios (v polovici 5. storočia) zakázal kresťanom kupovať krvou pošpinené potraviny na tržniciach, preto si varili a jedli kolivu – varenú pšenicu s medom. Tak sv. Teodor kresťanov zachránil pred poškvrnením kresťanov. Odvtedy sa v prvú sobotu Veľkého pôstu slávi pamiatka sv. Teodora Tyrona a posväčuje sa pôstna koliva.

u východných a južných Slovanov.⁸⁰ Toto spojenie vidno v prisľúbení, že po realizácii pôstu pred sviatkom sv. Andreja umierajúci uvidí stáť pri svojom lôžku anjela strážneho.

Rukopisný text o dodržiavaní pôstu počas dvanástich piatkov roka reagoval na každodenné starosti kresťana v rozličných krízach a nebezpečenstvách. Obdobie vzniku Rakošinského rukopisného zborníka sa tiež spája s nepokojnými časmi, ktoré v Uhorsku spôsobilo turecké nebezpečenstvo i stavovské povstania a nepokoje v Uhorsku práve koncom 17. a na začiatku 18. storočia, ktoré boli sprevádzané mnohými konfesijnými nevráživosťami.

4. 7. *Názvy znakov hebrejskej abecedy (fol. 32^r)*

Záver rukopisného Rakošinského zborníka tvorí súpis pomenovaní písmen hebrejskej alfabety. Dôvod pre ich napísanie v Rakošinskom zborníku nepoznáme. Možno však uvažovať o tom, že sa nimi naráža na obsiahly a pre úplnú kresťanskú formáciu aj dôležitý 119. žalm. Opisujú sa v ňom totiž jednotlivé stupne duchovného napredovania človeka, ktorý sa vydáva na cestu zdokonaľovania sa nielen v službe Bohu, ale aj v zmysle dokonalého poznania sveta a vlastnej úlohy vo svete. Práve o 119. žalme je známe, že predstavuje program celoživotného napredovania človeka s cieľom dosiahnuť dokonalosť pred Bohom i svetom. Každá osemveršová časť 119. žalmu sa začína písmenom hebrejskej abecedy a jednotlivé tieto časti sú zoradené od prvého písmena (alef) až po posledné písmeno (tav).

Podľa rabínskeho učenia „rozsah od ‚alef po tav‘ naznačuje úplnosť, naplnenie, dokonalosť, ktorá sa do istej miery líši od paralely „alfa – omega“ alebo „od A po Z“, keďže hebrejské písmená „predstavujú halachické a filozofické koncepty. Chváliť Boha alebo opísať človeka či vec v abecednom poradí je znakom úplnosti a dokonalosti. Zatiaľ čo sedmička symbolizuje ambície tohto sveta, stvoreného za sedem dní, osmička avizuje ich prekročenie, oslobodenie od jeho očakávaní.“⁸¹ Snaha získať dokonalosť núti človeka poznávať svoje miesto vo svete každodennosti, poznávať a chápať prírodné zákony a celý kozmologický systém v úzkom vzťahu s vierou cirkvi.

⁸⁰ Pozri o tom napríklad Толстая, С. М.: Следы древнеславянской апокрифической традиции в полесском фольклоре: «Сказание о 12 пятницах». In Образ мира в тексте и ритуале. Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2015, s. 200-214 a tiež Амосова, С. Н.: Восточнославянская «климентовская» редакция «Сказания о 12 пятницах»: структура. In Славянский альманах, 2015. Вып. 1–2. Москва: Индрик, 2015, s. 236-245 a Иванов С. В.: Восточнославянская «климентовская» редакция «Сказания о двенадцати пятницах»: к вопросу о происхождении и эволюции текста. In Материалы семнадцатых чтений памяти И. М. Тронского. Индоевропейское языкознание и классическая филология – XVII. Санкт-Петербург: Наука, 2013. s. 318-342.

⁸¹ Porovnaj k tomu Hroboň, B. – Kacián, A. (eds.): Komentáre k Starému zákonu. 7. zväzok. Žalm 119. Trnava: Dobrá kniha, 2019, s. 13 a nasl.

Spoločným znakom všetkých textov zhromaždených v Rakošinskom zborníku je práve táto rovina založená na spojení duchovnej (mystickej) a empirickej (poznatkovej, skúsenostnej) formácie človeka. Všetky texty v Rakošinskom zborníku tvoria akúsi základnú os pre zdokonaľovanie ľudského poznania o prirodzenom i nadprirodzenom svete. Človek ako osobnosť vzniká iba a práve v synergii skúseností z poznávania sveta a zo skúsenosti prameniacej z viery.

4. 8. *Slová svätého Ambróza (fol. 32^v)*

Text slov svätého Ambróza predstavuje modlitbu proti morovej nákaze. Sám text tejto protimorovej modlitby vznikol, ako na to poukazuje krátka jednovetová prefácia, v roku 1645 v Konštantínopole, keď sa prostredníctvom tejto modlitby miestnemu biskupovi podarilo zachrániť od morovej nákazy 2000 ľudí.

Za týmto historiografickým úvodom nasleduje sám text modlitby s prežehnaním sa po každom slove. Treba poukázať na to, že v historiografickej literatúre sa rok 1645 vníma ako začiatok vypuknutia ďalšej veľkej morovej vlny v Európe. A aj neskoršia morová vlna v roku 1664 sa spája s Božou odplatou za ľudské hriechy a nedostatky, ktoré súviseli s odklonom od Boha a cirkevného učenia.⁸² Text modlitby pravdepodobne slúžil ako pomôcka na boj s vtedajšou morovou pandémiou. Treba ešte dodať, že v prostredí Uhorska sa morová epidémia šírila v kontexte stavovských povstaní a tureckých útokov voči habsburskej Viedni. Keď sa koncom 17. storočia opäť do Uhorska dostala nová vlna morovej nákazy, nivočila životy ľudí ešte aj začiatkom 18. storočia. Osobitne treba v tejto súvislosti pripomenúť šíriacu sa morovú nákazu v prvých dvoch deceniách 18. storočia. Tento text modlitby, zdá sa, slúžil ako ochrana pred nákazou podobne, ako *Druhý list z nebies*, ktorý mal podobnú záštitnú, preventívnu funkciu voči nepriazni, zlobe i chorobe. Ochrannú funkciu Ambrózovej modlitby dosvedčuje prislúbenie s príkladom, že doposiaľ nik z chorých neumrel, kto mal pri sebe tento text modlitby: **Ѣ ТЫ ЖАДЕ НЕУМѢ КОТРЫ НОСИЛИ ПРИ СОВѢ ТЫИ СЛОВА НАПИСАНЫ.**

5. **Z problematiky jazyka rukopisného zborníka**

Práve obdobie prelomu 17. a 18. storočia, ktoré je poznačené snahou človeka spoznať samého seba a pochopiť svoje miesto a poslanie v kozmologickom systéme sveta, prírody a spoločnosti i v eschatologickej perspektíve večnosti, sa naplno prejavilo v obsahovom zložení a charaktere rukopisného Rakošinského zborníka.

Vzhľadom na tematické zloženie zborníka a na jeho uplatnenie v širšom ľudovom prostredí možno usudzovať, že jazyk rukopisu tvoria predovšetkým

⁸² Pozri Kowalská, E.: Mor a iné nákazy: pohľad historičky. Citované podľa internetovej stránky: <https://www.learned.sk/mor-a-ine-nakazy-pohlad-historicky> (17.6.2021).

také vyjadrovacie prostriedky, ktoré pochádzajú zo živej ľudovej reči. Osobitnú zložku predstavujú najmä lexikálne prostriedky prevzaté z predlôh jednotlivých textov zaradených do zborníka.

V prvom rade možno konštatovať, že cyrilikou zapísané texty v Rakošinskom zborníku patria do okruhu literárnych prameňov byzantsko-slovanskej tradície, ktorá sa rozvíjala aj v prostredí Karpát a na východnom Slovensku. Texty zhromaždené v Rakošinskom zborníku vznikli ako odpisy či kompiláty z viacerých zdrojov, ktoré tak ponúkajú poučné a didakticko-reflexívne možnosti výskumu života tradičnej miestnej kultúry a vzdelanosti na prelome 17. a 18. storočia. Tieto texty však svedčia aj o rozvíjaní a kultivovaní písomnej podoby ľudového jazyka a o jeho uplatňovaní sa ako literárneho jazyka, ktorého vzorom pre použitie v písomnej kultúre je jazyk konfesie. V prostredí byzantsko-slovanského obradu je takým vzorom cirkevná slovančina. Veľká časť textov, ktoré vznikali v cirkvi byzantského obradu na Slovensku a v podkarpatskoruskom prostredí, sú napísané v takej podobe písaného (literárneho) jazyka, v ktorom sa vzájomne prekrývajú a dopĺňajú prvky prevzaté z ľudového jazykového úzu a cirkevnoslovanského jazyka. Uplatňuje sa tu pravidlo, že nepíšeme tak, ako hovoríme, ale píšeme tak, ako sa čítajú evanjeliové a liturgické texty. Celý rad cyrilikou napísaných rukopisných pamiatok obsahuje zmes jazykových prvkov pochádzajúcich z miestnych nárečí (ide najmä o prieniky zo slovenských i karpatských nárečí) spolu s jazykovými prvkami textových predlôh, z ktorých vznikali jednotlivé odpisy a kompiláty. Ide tu najmä o poľštinu, češtinu a o iné cyrilikou zapísané literárne a konfesionálne príznačné (často z hľadiska cirkvi nekánonické) písomné zdroje. Mnohé pritom odkazujú aj na protografy známe v bulharských a východoslovanských jazykových a konfesionálnych prostrediach.

Osobitnú skupinu však tvoria cyrilikou zapísané texty späté s každodenným životom človeka. Sú to napr. rozličné spevníky duchovných piesní, receptáre, liečiteľské príručky, zbierky duchovných výkladov, ponaučenia, exemplá, texty naratívneho a didaktického charakteru, texty historiografického charakteru, rozličné výklady k Svätému písmu, ktoré okrem výkladov obsahujú aj preklady evanjeliových perikop do živého ľudového jazyka, ďalej apokryfy a legendy a pod. Odráža sa v nich najmä jazykový úzus, ktorý sa ustaloval práve v písanej, najmä literárnej produkcii.

Osobitnú zložku týchto písomných pamiatok predstavuje lexikálna báza, ktorú tvoria lexikálne prostriedky pochádzajúce nielen z liturgického cirkevnoslovanského jazyka, ale najmä z nárečového úzu pisára a textov písomných textov, ktoré poslúžili ako predloha. Výpožičky zo slovenského, českého, poľského, i rusínsko-ukrajinského jazykového prostredia, či výpožičky z písomností vý-

chodoslovanského, najmä ruského alebo tiež južnoslovanského, predovšetkým bulharského prostredia dokazujú kontakty karpatského regiónu so širším slovanským prostredím a tým aj so širokým slovanským literárnym vývinom.

Na tomto základe usudzujeme, že niektoré rukopisné texty vznikali nielen ako kompiláty v podkarpatskoruskom a východoslovenskom prostredí, ale na ich vznik pôsobili texty, ktoré už prišli ako kompiláty do karpatského prostredia. Iné písomnosti však v karpatskom prostredí vznikali aj ako celkom nové varianty textov.

Cyrilská literárna tradícia pod Karpatmi tak predstavuje pevnú súčasť slovanského i širšieho európskeho duchovno-kultúrneho prostredia, v ktorom sa cyrilská literárna tvorba udomácnila v kontexte s existenciou byzantsko-slovanskej kultúrno-religiózne a konfesionalnej tradície pod Karpatmi. Hoci vývin cyrilského písomníctva pod Karpatmi nie je ešte dostatočne preskúmaný, predsa však možno tvrdiť, že vznikal v podmienkach, v ktorom vplyvy zo západnej i východnej kultúrno-konfesionalnej tradície umožnili vytvoriť jedinečný priestor pre ich kontakt. Navyše, významnú rolu v tomto prostredí zohrala cirkevná slovančina ako liturgický jazyk, ktorý v slovanskom prostredí kontinuuje z cyrilometodských čias. Osobitnú rolu v tomto karpatskom prostredí zohráva aj latinčina ako jazyk uhorskej písomnej kultúry, ktorá, pravda, umožnila sprostredkovať viaceré kultúrne podnety zo širšieho európskeho prostredia. Ruka v ruke s latinčinou významnú rolu zohrali najmä tlačené i rukou napísané texty z českého, slovenského i poľského jazykového prostredia.

V Rakošinskom zborníku možno identifikovať vplyvy zo všetkých vyššie uvedených jazykovo-kultúrnych oblastí, čo umožňuje predpokladať, že zdrojom pre vznik tohto Rakošinského rukopisného zborníka boli texty rozličnej jazykovo-kultúrnej proveniencie. Z hľadiska lexiky sú však v rukopisnom zborníku preukazné také lexikálne javy, ktoré odrážajú miestnu jazykovú situáciu. Treba preto zdôrazniť, že použitie miestneho jazyka úzko súvisí s pochopením textu predlohy ako východiska pre vznik prítomného rukopisného zborníka. Rukopis preto obsahuje lexikálne prostriedky, ktoré sú nielen všeobecne zrozumiteľné v miestnom nárečovom prostredí, ale prirodzene tvoria inventár slov uplatňujúcich sa v živom jazyku používateľov.⁸³ Živá miestna lexika bola zaiste nielen zrozumiteľná a blízka používateľom rukopisného zborníka, lebo tvorila súčasť bežnej komunikačnej praxe a prenikala do písomného literárneho jazyka. Osobitne treba zdôrazniť, že uvádzané príklady lexikálnych jednotiek po-

⁸³ O východoslovenskom jazykovom vplyve na vznik rukopisu pozri v práci G. Gerovského s názvom *Jazyk Podkarpatské Rusi*. In *Československá vlastivěda*. Díl III. Jazyk. Praha: „Sfinx“ Bohumil Janda, 1934, s. 487-488 a tiež Яворский, Ю.: *Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI – XVIII вв*ков, с. d., s. 96.

ukazujú na aktívnu účasť pisára pri tvorbe jazykovo-obsahovej zložky rukopisu. Patria sem najmä tieto lexikálne javy: *моць* vo význame ‚sila, božský zásah, pôsobenie,‘ napr.: *маю звѣзды наиболшю моць*; *Слѡце ѿмаѣ такъ моць*; *лемъ моць вѣа*; *кырвипролатіе*, spis. *krviprelatie*, napr. „Тота звѣзда злаѣ а николи сѣа незѣвѣитъ лемъ ѿ смѣрти нѣакого кролѣа ѡво ѿ кырвипролатію“; *кырва-выи*, spis. *krvavý*, vo východoslovenských nárečiach *kirvavi*, napr.: *падатъ кырвавыи дождъ*; *незѣвѣитъ сѣа*, spis. *zjavit' sa*, napr. *ніколи сѣа незѣвѣитъ лемъ ѿ смѣрти*; *драбѣна*, spis. *rebrík*, vo východoslovenských nárečiach *drabina*, napr. *драбѣнъ видѣти*; *збожа*, spis. *zbožie* s významom ‚súhrnné pomenovanie obilnín, najmä pšenice, raže, jačmeňa, ovsá,‘ napr.: *сѣѣти збожа*; *едѣ ѡстровъ ѿ тѡ з людми затонгъ и зо збожомъ*; *немогло сѣа нѣа родити ани люде ани збожа*; *коваль*, spis. *kováč*, vo východoslovenských nárečiach *koval'*, napr. *ковале а тоты кѡю*; *прамень*, spis. *prameň* s významom ‚žriedlo, prirodzený zdroj vody,‘ *оушиткѣи прамени з морѣа ѿдѣтъ*; *поперъ*, vo východoslovenských nárečiach *poper*, napr. *Попѣ ѿсти во сѣа*; *властѣ оу котъ рѡ сѣа поперъ родитъ*; *фарба рорѣи барва* vo význame ‚farbivo, odtieň,‘ napr. *поперъ маеть бѣаг фарбъ*; *лѣ червенѣ барвы*; *ѡбере собѣ барвъ*; *полно* ako základná neurčitá číslovka s významom ‚mnoho, veľa,‘ vo východoslovenských nárečiach *polno*, napr. *а ѣи нѣахъ естъ полно златъ а ѿ сѣрибра*. Do okruhu lexikálnych výrazových prostriedkov zo živého jazyka patri tiež častica *лемъ* vyjadrujúca hodnotiaci postoj k vypovedanej skutočnosti, používa sa tu napr. vo význame ‚iba, len,‘ *лѣ тма*; *ничъ ѿнше лемъ моць вѣа*; *неможе поити чловѣ лѣ сѣа мѣлы бѣа*; *то сѣа ѿде неставатъ лѣ полѣа червеного морѣа*; teda častica *лемъ* poukazuje na výlučnú platnosť konkrétnej výpovede, napr. *небойтсѣа нікого а ѿншого лѣ червенѣ барвы*; *ничъ ѿнше лемъ сѣрече мѣсо*; *немоу ѿншачи лем сѣа самѣи забиваютъ*; *немаеть значней свѣтлости лѣ цо беретъ ѡ слонца*; *а сѣа его авель лемъ былъ л̄ (30) лѣтъ*. Patri sem aj príslovka *доки* (vo východoslovenských nárečiach v tvare *doki, dokla, dokel'*) odkazujúca na istú hranicu v čase či priestore, napr.: *доки свѣта небыло*, častica *преца*, spis. *predsa* vyjadrujúca stanovisko k predchádzajúcej výpovedi, napr.: *дѣтам того заказѡа ѣдна преца оукусила*; častica *ледва* vyjadrujúca krajný stupeň situácie, napr.: *тота вѣжитъ тѣа високо ажъ ледва л̄ (30) лѣтъ свои бѣаг докончѣа* či vymedzovacie zámeno *жаденъ*, spis. *žiadny* s významnom ‚ani jeden, nijaký,‘ napr.: *до того ѡ(с)трова жаде неможе поити*; *а зъ ты жаде неѡмѣ котры носили при собѣ тыи слова*. Ďalej sú to zámeno *ten, tí* v tvaroch *тотъ, тоти, тота, тоты*, ktoré patria do lexikálneho fondu východoslovenských nárečí, *роговнај* napr.: *тоты планеты сѣахъ великы*; *ѿ такъ сѣа тоты потыкаю*; *ѿмѣи тоты дѣи кѡры справедлѣви*; *тоти сѣахъ наглы ѿ оудачны*; *тоти сѣахъ найаубезнѣиши ласкавы ѿ цедры*; *тота звѣзда што сѣа ѿменѣе*; *тотъ найпервей гѣбъ поча(л)ъ*. Patria sem aj tvary opytovacie zámená *цо* vo funkcii podradovacej spojky s vý-

znamom ,čo, ktorý’, napr. **ТОТЫ ѠВОЦЫ, ЦО БЫЛИ В РАЙ; ПОЛІА ВОДЫ, ЦО СІА ЗОВЕ; ОУ ТОЙ ЗЕМЛѢ, ЦО СІА ЗОВЕ ІНДѢІА; ОУ ТѠ ЗЕМЛІ, ЦО СІА КѠВЕКЪ ОУ НЕІ ѠМОЧИТЬ** a pod.

Inventár nárečovej slovnej zásoby obsiahnutej v rukopise dopĺňajú aj ďalšie lexikálne prostriedky, ktoré majú rozmanitý pôvod, pochádzajú zo slovenského, českého i poľského jazyka a pomenúvajú sa nimi rozličné javy implikujúce napr. religiózne myslenie veriaceho, napr.: **ЗМИЛѢСѦ** namiesto csl. **ПОМИЛѢИ**, **ВИКЪПІ** namiesto csl. **ИЗБАВИЛЪ**, **НЕ ЗРѢШИЛЪ** namiesto csl. **НЕ СОГРѢШИЛЪ**; **КРІЖЪ** namiesto csl. **КРЕСТЬ**, **МОЦЪ** namiesto csl. **СИЛА** a i. Veľkú skupinu lexikálnych javov tvoria pomenovania vyjadrujúce každodenný život človeka, napr.: **ОУСТАВИЧНЫИ** s významom ,nikdy neprestávajúci, stále prebiehajúci, trvajúci;’ **КОВАТІ**, spis. *kuť, kovať* s významom ,údermi spracúvať, tvarovať kov;’ **ГЪБА** vo význame ,vylúdenie tónov, muzika;’ **ПОТКАТИ** s významom ,stretnúť niekoho,’ napr. **ЧѠ БРѠ ЕСТ ЛЮТО · КОГО ПОТКАѠ**;’ **ДОМНІВАТИ СѦ** s významom ,domnievať sa, mieniť, predpokladať;’ **РЫБНІКЪ** s významom ,vodná nádrž určená na chov rýb;’ tiež slová ako *psohlavci*, porov. **РА БРЕХНЕ ІАКО ПЕСЬ А ПРОТО ІНЪ ЗОВУТЬ ПСОГЛАВЦІ**; *kopriva*, porov. **І ТѠ ПАЛІ ІА КОПРІВА**; *prechádzka*, porov. **ІШОЛЪ НА ПРОХАЦКЪ НА ПОЛЕ**; *tehla*, porov. **ЦЕГАЪ ВІДѢТІ СКАРБЪ ЗНАМЕНЪ**; ďalej tiež *červená sukňa* porov. **ЧЕРВЕНЪ СЪКНЪ ВІДѢТІ РАДЪ ЗНА**; *prekážka* porov. **ТА БЫ СОВѢ ПРЕКАЖКЪ ЧИНІЛІ**, *surový* s významom ,nespracovaný, neupravený (napr. o jedle)’, porov. **НЕІДІТЬ НІЧЪ ІНЪШЕ ЛЕМЪ СЪРЕВЕ МІАСО ЗВѢРІАТА, НАБЪЖЕНСТВО** s významom ,vierovyznanie’, porov. **ВО ЧИСТОСТІ З НАБЪЖЕНСТВОМЪ ЦЕРКОВНЫМЪ**; **ОУБЫВАТЬ І ПРІБЫВАТЬ** s významom ,odbúdať a pribúdať;’ čes. *ubývá, pribývá* (napr. o Mesiaci)’, porov. **АЖЪ МЦЪ ОУБЫВАТЬ І ПРІБЫВАТЬ**; poľ. *ojczyzna* porov. **ѠЧИЗНЫ СВОЕІ НЕ СТЕРЕЖЕТЕСІА**; poľ. *poważny* porov. **Ѡ МОРЪ ПОВАЖНЫ**; poľ. *olbrzym* porov. **І ТОТО МѢСТО ДАІ ЗМЪРОВАТИ ѠДЕ АВРІ ІМЕНЕ БРѠ** a i.

V rukopisnom Rakošinskom zborníku sa nenachádza ani jedna maďarská lexéma. Treba len dodať, že prevzatia z maďarčiny sú často súčasťou inventára slovnej zásoby cyrilských rukopisov karpatskej proveniencie. Do cyrilských textov prenikajú zo živého nárečového prostredia rusínskych i slovenských nárečí v oblastiach pod karpatským oblúkom.⁸⁴

⁸⁴ Pozri k tomu napr. Лизанец, П. Н.: Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпатья. Венгерско-украинские межъязыковые связи. Будапешт, 1976; Дژه, Л.: К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. In *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1961, roč. 7, 139-176; Дژه, Л.: Деловая письменность русинов в XVII – XVIII веках. Словарь, анализ, тексты. Ниредьхаза, 1996. Барань, С.: Дані до гунгаризмів у староукраїнських пам’ятках XIV–XVII століття. In Мойсієнко, В. – Єршов, В. (eds.): Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем 22 (I том). Житомир: 2010, s. 11-20; Vašíčková, S.: Maďarismy v Ugljanských rukopisech. In *Slované: souznění a konflikty*. Červený Kostelec – Praha: Pavel Mervart a Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 57-64.

6. Záver

Rakošínský zborník predstavuje cenný cyrilský prameň živej miestnej písomnej kultúry spätéj s prostredím Mukačevskej cirkvi a konfesionálnej tradície. Duchovná a kultúrna identita miestnej mukačevskej písomnej tradície a kultúry čerpá nielen z písomností, ktoré majú svoj pôvod v cirkevno-slovenskej písomnej kultúre a ktorá je rozšírená v celom východoslovenskom a v časti južnoslovenského prostredia, najmä tam, kde dominuje cirkevná slovančina ako liturgický a literárny jazyk. Veľmi dôležitou súčasťou cyrilskej písomnej kultúry pod Karpatmi je jej spojenie so západným obradovo latinským prostredím. Na toto spojenie poukazuje sám vzťah k latinskej kresťanskej tradícii a písomným pamiatkam napísaným nielen po latinsky, ale aj v živom slovenskom, českom i poľskom jazyku.⁸⁵ Dokazuje to totiž všeobecne rozšírenú mienku, že cyrilské texty vznikajúce v kláštoroch a duchovných centrách v prostredí Mukačevskej cirkvi sa prepisovali alebo vznikali ako kompiláty z viacerých zdrojov. Išlo pritom nielen o kánonické, apokryfické a cirkevné texty, ale najmä o celý rad poučných a didaktických textov. Tieto texty pomáhajú dnešnému človeku utvoriť si obraz o vývine miestnej kultúry a úrovni vtedajšej vzdelanosti v tomto priestore. Vďaka takýmto písomnostiam sa dá dnes rekonštruovať aj obraz o aktuálnej kultúrnej a spoločenskej situácii, ktorá významnou mierou ovplyvňovala každodenný život človeka v kontexte s byzantsko-slovenskou i latinskou cirkevnou tradíciou.

Prieniky a vplyvy z viacerých prostredí, ktoré sa uplatňujú v cyrilských písomných pamiatkach pod Karpatmi, ako na to poukazuje aj prítomný Rakošínský zborník, sú výsledkom prirodzenej vnímavosti miestnej cyrilskej písárskej školy na podnety a smerovania zo západnej i východnej európskej kresťanskej literárnej tradície. V súvislosti s tendenciami poukazujúcimi na zjednocujúcu rolu európskej kresťanskej kultúry možno dnes už hovoriť aj o mukačevskej byzantsko-slovenskej kultúrnej a písárskej tradícii ako o výsledku kultúrnych pohybov a transferov. Miestny kultúrny a konfesionálny horizont pod Karpatmi ovplyvnený byzantsko-slovenskou tradíciou nemôže vystupovať iba ako komunikačný kanál či priestor, ale je predovšetkým zasiahnutý týmito migračnými procesmi latinskej a cyrilskej písomnej tradície z východoslovenského, južnoslovenského či západoslovenského prostredia.

Osobitne významnou sa pritom ukazuje autonómnosť a jedinečnosť mukačevskej písomnej kultúry najmä v oblasti duchovnej spisby, ktorá je nezávislá od hegemonistických vplyvov a jurisdikcie západnej latinskej cirkvi. Pravda, nielen

⁸⁵ K problematike bližšie pozri Žeňuch, P. a kol.: Pohľady do problematiky cyrilskej písomnej tradície na Slovensku. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov – VEDA, vydavateľstvo SAV, 2019. 192 s.

latinský kultúrno-konfesionálny kontext pôsobil pri utváraní celkovej schémy každodenného života v tomto priestore, kde je dominantný byzantský obrad. Osobitnú silu tu totiž predstavuje presvedčivá autonómnosť mukačevskej cyrilскеj literárnej tradície. Tento autonómny rozmer cyrilскеj písomnej tradície pod Karpatmi sa naplno uplatnil najmä vďaka hierarchicky nezávislému postaveniu Mukačevskej cirkvi od jurisdikčných vplyvov haličských a kyjevských cirkevných autorít, ktoré usilovali o jurisdikčnú dominanciu v tomto prostredí.

Osobitnú zásluhu na udržaní jedinečnosti mukačevskej kultúrnej a písomnej tradície majú predovšetkým sami nositelia byzantsko-slovanského obradu, ktorých práve v podkarpatsko-ruskom a východoslovenskom priestore reprezentujú príslušníci rozličných etnických i jazykových entít, ktorých spája iba príslušnosť k cirkvi, obradu, používanie cirkevnoslovanského liturgického jazyka a cyrilský grafický systém. Aj preto vznik a rozvoj cyrilскеj literárnej produkcie, jej jazykovej, tematickej i obsahovej zložky nemožno úplne pochopiť bez synergického poznania historicko-spoločenských a kultúrno-religiózných reálií, v ktorých sa prejavuje nielen konkrétny jazykový vplyv z predlohy alebo miestnej jazykovej praxe.⁸⁶

Cyrilské rukopisné pamiatky z prostredia mukačevskej písomnej a literárnej tradície, ku ktorým patrí aj Rakošínský zborník, svedčia o neodškriepiteľnej prítomnosti, dôležitosti a hodnotovej podobnosti byzantsko-slovanskej a latinskej cirkevnej tradície. Dokazuje to aj práve živá písárska prax, ktorá disponovala predlohami textov, ktoré tvoria neoddeliteľnú súčasť slovanskej písomnej kultúry byzantského obradu (napr. Pseudozonar, poučiteľné evanjeliá, liturgické texty, prológy, kroniky, exemplá a pod.), ale patria k nim aj texty pochádzajúce z latinského duchovného a kultúrneho prostredia, ktoré sú napísané slovenským, českým i poľským jazykom.

⁸⁶ Pozri o tom Žeňuch, P.: Byzantsko-slovanská tradícia v staršom období vývinu slovenskej kultúry. In Konštantínove listy, 2020, roč. 13, č. 1, s. 123-125.

Cyrillic Manuscript Miscellany from Rakošino: Characteristics and Publication of the Source from the turn of the 17th and 18th centuries

Peter Žeňuch

The Rakošino miscellany appears as a valuable Cyrillic source of living local written culture connected with the environment of the Mukachevo Church and its confessional tradition. The spiritual and cultural identity of the local Mukachevo written tradition and culture stood out in the context of the Church Slavonic written tradition, which is widespread throughout the East Slavic and parts of the South Slavic environment. Church Slavonic dominates in these spaces as a liturgical and literary language. However, a very important part of the Cyrillic written culture under the Carpathians is also the connection with the Western written and cultural tradition. Intersections from these cultural environments are applied in the whole spectrum of documents of the Mukachevo written and literary tradition. This is also pointed out by the present Rakošino miscellany, the edition of which we bring here. These processes are the result of the natural sensitivity of the local Cyrillic writing school to the stimuli and directions of Western and Eastern European Christian cultural and literary tradition.

The Rakošino miscellany, which was created at the turn of the 17th and 18th centuries, is marked by the effort of men to know themselves and understand their place and mission in the cosmological system of the world, nature and society as well as in the eschatological perspective of eternity. This content dimension was fully reflected in the overall character of the miscellany. Collected texts testify to the presence, importance and value similarity of the Byzantine-Slavic and Latin ecclesiastical traditions.

Edičná poznámka

Diplomatický prepis rukopisného Rakošinského zborníka sme uskutočnili pomocou štandardného cyrilskeho písma. Pri prepise sme sa snažili čo najpresnejšie zachovať ortografiu.

Pri transliterácii sme sa pridržovali princípu „písmeno za písmeno, znak za znak“.

V rukopise sú nadpisy vždy zreteľne oddelené od základného textu, preto sa aj vo vydaní zachováva táto štruktúra predlohy.

Pôvodné odseky rukopisu sme v záujme sprehl'adnenia členitosti textu upravili tak, aby sa sprehl'adnila aj jeho formálna štruktúra, čo zaiste umožní ľahšiu orientáciu vo vydanom texte prameňa.

Text z rukopisnej predlohy transliterujeme s pôvodnou interpunkciou a neupravujeme ju. Text prepisujeme s autorovými chybami. Drobné zásahy sme uskutočnili iba tam, kde konfúzne označovanie bez interpunkčných znamienok predstavovalo vážnejšiu prekážku pre plynulé sledovanie zmyslu textu. Text rukopisného prameňa preto vydávame bez zásahov do interpunkcie s výnimkou niekoľkých miest, kde syntaktická a štylistická štruktúra textu neznemožňuje dobré porozumenie jeho zmyslu.

Písanie majuskulných písmen sme sa snažili zachovať tak, ako sú uvedené v origináli. Niektoré grafémy v texte rukopisu však nemajú jednoznačne odlišiteľný minuskulný a majuskulný tvar, preto v snahe o čo najvernejšie zachovanie pôvodiny sme v edícii na tých miestach, kde z rukopisu nie je možné jednoznačne určiť, či ide o majuskulný alebo minuskulný tvar písmena, použili prevládajúci úzus pisára. Majuskulné tvary grafém na začiatku slov sa uvádzajú najmä v pomenovaniach osôb, miest, lokalít, vodných tokov, v pomenovaniach kráľovstiev, kontinentov, planét a v iných pomenovaniach, ktoré sa v cyrilských rukopisoch (najmä v mladších cirkevnoslovanských textoch z konca 18. storočia) zvyčajne píšu s veľkým začiatočným písmenom. Patria k nim aj mená Božích osôb, anjelov, svätých, apoštolov, významných udalostí z dejín cirkvi, ktorých písanie s veľkým začiatočným písmenom sme sa pokúsili zjednotiť.

V zátvorkách sa tromi bodkami <...> vyznačuje nečitateľné alebo nezachované miesto, lakúna v texte a pod. Aj chýbajúce písmeno alebo písmená v rukopisnej predlohe, ktoré boli vložené editorom textu za účelom ľahšieho pochopenia textu, uvádzame v rovnakých zátvorkách, napr. **лѣск<о>вы**. Podobne postupujeme aj v prípadoch nevyhnutnej rekonštrukcie časti slova, keď rekonštruovanú časť uvádzame v zátvorkách, napr.: **Младен<ецъ>** a i.

Zvislou lomkou označujeme koniec strany, ktorá môže prechádzať aj stredom slova. Za lomkou alebo za slovom, ktorým prechádza táto zvislá kolmá lomka, nasleduje ďalšia strana rukopisu, napríklad: πσΔ|λτθ [3^v]. Foliáciu uvádzame v hranatých zátvorkách, napr. [11^v], [15^r], pričom písmeno *r* (recto) označuje prednú, pravú stranu listu, a písmeno *v* (verso) obrátenú, ľavú stranu prepísaného listu.

Skrátené slová s písmenami nadpísanými nad slovami alebo pod titlou nerozpisujeme. Dôraz sa kladie na presnú transliteráciu zápisu podľa predlohy. Písmená nadpísané nad slovami sa prepisujú ako malé indexové písmená. Skrátených slov s nadpísanými písmenami nad slovom bez titly je v texte veľmi veľa; nerozpisujeme ani tie, hoci sú v rukopisnej predlohe napísané bez symbolu skratky, titly.

V rukopisnom texte nemožno jednoznačne rozlíšiť medzi znakmi pre akút, gravis, cirkumflex (kamoru). Pri prepise týchto diakritických znamienok použijeme jeden formálne nešpecifikovaný znak ^.

Záporovú časticu *ne* píšeme oddelene od slovesa, hoci sa v rukopise uplatňuje jej písanie spolu i oddelene. Oddelene od slovesa píšeme aj enklitickú zvratnú časticu **ca**, **ca**.

Číslice sa v rukopise píšu pomocou cyrilských symbolov, za ktorými v okrúhlych zátvorkách uvádzame ich číselné hodnoty pomocou arabskej desiatkovej sústavy, napr. **Ѣ** 5-го (6.) **члсг** до **Ѣ**-го (9.) a pod.

Rakošinský cyrilský rukopisný zborník
z konca 17. a zo začiatku 18. storočia

Edícia prameňa

<...>¹ ѿ пытаній ѿ троухъ Рѣчѣ.

Я ѿ тыхъ трѣхъ рѣчи имаето благословены три дары · Оцъ на створи; а Снъ на ви
кспнѣ а Дхъ стын на ѿсвѣти · а то ест сѣла Трѣца · оу свой стѣ дѣлехъ не была
нигды роздѣлена и невзде ·

Мѣлицъ рече: Южъ ест мѣ повѣл ѿ створите^м · Повѣчъ мѣ и ѿ створѣню ·

Мистръ рече: О божествѣ не кхсме са глзбоко знати ани мовити · чо простый
члвкъ алъбо людъ войдзтъ вь блздѣ ѣакъ оуслышатъ рѣчъ глзбоку · котрый
добрѣ нерозумѣтъ · И видъ имаето вѣрити и Бгъ вѣ всѣгда и вздѣ на вѣки:

Мѣлицъ: Ци былъ Бгъ первѣ нижли свѣтъ ·

Мистръ рѣ: Бы самъ але створѣне не было прѣ ни початку · | [1^r]

Мѣлицъ рѣ: Прото Бгъ свѣтъ створи ·

Мистръ · Оу вѣи Трѣци ест трое пррожѣнѣ Моцъ Мростъ Милость · Прото свѣтъ
створилъ · абы то то трое пррожѣнѣ ѿказа · Моцъ своею створилъ свѣтъ
Мростнѣю своею оуставилъ землю · Млтию вшитко оустверди ·

Мѣлицъ · Икъ было перве доки свѣта не было ·

Мистръ · Ни чѣ воше лѣтла · И то такъ именовала, Хаѿ · а оу той тмѣ билѣ чѣтыри
живота то сѣ ѿгенъ вода зела и повѣтра ·

Мѣлицъ · Што Бгъ найперше ствоилъ ·

Мистръ · Нбо и поти ѣглы и инше вшитко створѣна потимъ чавка створилъ ·

Мѣлицъ · Где ест рай ·

Мистръ рече · Лежитъ на всходѣ слнца на | [1^v] тилъ свѣтѣ а лежитъ више нижли
вшитѣ свѣтѣ ·

Мѣлицъ · Поневажъ на тилъ свѣтѣ ест рай прѣто тамъ человекъ живи не може дойти

Мистръ · Протожъ тамъ сѣтъ горы высоки и лѣсы пустынѣ и мглы а не можетъ тамъ
жадѣ дойти:

Младен(ецъ) · Икъ дого адамъ бы в раю ·

Мистръ · О 5-го (6.) часу до 9-го (9.) ·

¹ Bez začiatku. Vypadlo niekoľko listov z rukopisného zborníka, na ktorom boli napísané chýbajúce úvodné časti z Lucidária.

Младенць · Тоты ѡвоцы цо были в рай створены про члѣвка, начъ были потомъ іакъ южъ выгнанаи былъ Адамъ з раю ·

Мистръ · Сѣни не ростѹтъ надаремно авовѣмъ с нѣхъ ідиатъ дѣши · котрый сѹтъ оѹ рай · чомъ іакъ дѣши дѣховный такъ и покармъ дѣховный іакъ сѣнце на сѣхъ сѣхостъ ѡ воды тако | [2^г] дѣши поживаю покармъ райского ·

Млѧ · Іакъ вы были сѧ родили кды вы бы ѡстави Ада в рай · ижъ вы не згрѣшилъ · Мистъ · Ѣ жадостві райской такъ вы сѧ были родили сѣи безъ грѣхъ ·

Млѧ · Іакъ долго жи Ада ·

Мистръ · Девиатъ сотъ и л̄ (30) а сѣнь его авель лемъ былъ л̄ (30) лѣтъ котрого то билъ забилъ старши братъ а ѡ того сѧ звады ·

Млѧнц̄ · Кто почалъ наипервей гдѣвѣ ·

Мистъ · Ламехъ Ноевъ синъ а тамъ и малъ три сѣны Божа б̄ (2.) Йѡбалъ г̄ (3.) Базаѡба · тотъ наипервей гдѣвѣ почалъ · Божа тотъ ковати почалъ ѡ мѣди и срибра · а тоты тре братіа имали еднѣ сестрѣ имене Неѡмїа тотъ почала наиперве дѣти колїсати ·

Млѧнц̄ · Кто наиперве краъ бы на | [2^в] свѣтъ ·

Мистъ · Ное по потопѣ за то<го> краля роздѣлины и люде на трое и ѡ того родѣ почалисѧ кралеве · и кнѣзата и земіане воеводы · Нои ималъ г̄ (3) сѣны Сїма Хама и Афета · ѡ Сїма кралеве ѡ Афета панове и Хама прости люде а тотъ былъ наиплоднѣиши ·

Млѧнц̄ · Повѣжъ мѣ ѡ оѹставленю свѣта ·

Мистъ · Свѣтъ то еѣ ѡкрѣгли а естъ вшитокъ ѡточоный моромъ а ми с нимъ плавлемо оѹ морі іакъ правѣ жолтокъ оѹ іаици ·

Млѧ · Чымъ естъ земліа оѹтверждена ажъ ми не затонемъ если ми плавлемо оѹ морі іакъ жолтокъ оѹ іаици ·

Мистръ · Землю не держитъ ничъ иише лемъ моцъ вѣа чомъ плавлемо тѧ гдѣвоко и такъ много воды течетъ ѡколо землѣ ажъ если бы былъ во ѡблацѣхъ а позрѣлъ бы доловъ не вѣлъ вы сѧ емѣ | [3^г] той свѣтъ лемъ іакъ пѣназъ оѹшиткї прамени з моріа ідѣтъ и засъ и засъ (sic) оѹшиткї рѣки текѣтъ до моріа ·

Млѧ · На колко часті свѣтъ роздѣленъ ·

Мистъ · На г̄ (3) една страна зове сѧ Азиа дрггаа зове сѧ Юрина третаа Африка ·

Млâ: Повѣжъ мѣ ѿ тѣи стороны чо сѧ зове Изиѧ.

Ми · Изиѧ починатъ где слнце виходитъ а где естъ една стѣднѧ а с той стѣднѣ текѣтъ д̄ (4) рѣки а-вага (1.) зове сѧ Фиронъ в̄ (2.) Иѡнъ г̄ (3.) Китри д̄ (4.) Оѣфритесь ·

Млâ · Котраѧ землѧ найближе раю ·

Ми · Икоже намъ писмо свѣчитъ ажъ жаденъ живий не можетъ войти до раю чомъ сѣтъ ѡколо раю горѧ високѧ и великѧ и ѣ нихъ лежатъ гадове великѧ шарканѣ а тоте воронятъ ажъ не можетъ тамъ жаде дойти а ищѧ подлѧ [3^v] раю лежитъ една землѧ котраѧ сѧ зове Инъдѣѧ а тота вода чо сѧ зове канъказѣсъ течетъ тота ѣ Червеное море а прото не можетъ телеснѧ члвкъ тамъ дойти · чомъ з едней страны течетъ дѧкое море а з дрѡгой стороны рѣка великаѧ Инъдесъ а тамъ сѣтъ великѧ пѣстынѣ ажъ тамъ не можетъ пойти за д̄ (4) лѣта · И Изиѧ то землѧ естъ широкаѧ роздѣлена на г̄ (13) властѧ а сѣтъ ѣ ней розмай тѧе люде а оѣ той землѧ сѣтъ трѧ родѧ а-вага (1.) сѧ зове Дѣреманеѧ в̄ (2) сѧ зове Текрасъ г̄-ѧ (3.) Сѣрѣстасъ а деревѧ што растетъ на тыхъ горахъ такъ високое дере<во> ажъ его повѣтрѧ ѡпалуетъ по нѣомъ а на тыхъто горахъ сѣтъ люде на в̄ (12) лѣктѧй звыша а тоты лѣде во г̄ (3) рокѧ родѧтсѧ а засъ сѧ старѣютъ и ѡсѣвѣтъ а ѡсѧий рокъ ѣмрѣтъ | [4^r] а сѣтъ ѣ той землѧ в̄ (2) ѡстровѧ то сѣтъ лѣсѧ а ѣ нихъ естъ полно злат<а> и срибра и сѣтъ пре<съ> лѣто зелены а тамъ естъ едно л<ѣ>то ѧкъ тѣ двѣ а на каждой часъ квѧтнѣтъ тото деревѧ а поля тыхъ ѡстровѣ сѣтъ золотѧ гады · а тото злато стрежѣтъ же не можетъ жаде дойти про гады про великѧ свѣрѣ и про червѧ котрѧи того злата стрѣжѣтъ а тото зовѣ сѧ Раписъ а межѧ тою горою межѧ тѧмѧ естъ море такожъ сѧ имене чѣ тота гора ѣзѧла имено ѡ того морѧ · а тѧ замѣрвалъ црѣ Ялез<ан>дѣрѣ Мацедонскѧй великѧй двоѧ людъ велмѧ злѧй што сѧ зове Коготъ и МакГотъ а тоты люде не идѧтъ ничъ инъше лемъ сѣреве мѧсо зѣвѣрѧ|та [4^v] · а дрѡгой Инъдѣѧ сѣтъ люде а тоты сѧ именежѣ Натровѧ а тотѧ сѣтъ на в̄ (12) лѣктѧй звыша тотѧ люде спередѣ ѧкъ левъ: и маютъ пѣрѧ на совѣ и нохтѣ ѧкъ канѧ · потѣ сѣтъ люде оѣ одной странѣ · а тоты имаютъ з прѧрожайнѧ такѣ горѧчостъ а сѧ сами ѡт себе спалюѣ · Потѧ сѣтъ оѣ еднѣ властѧ люде такови · и таково ѡбывчаю ижъ кто маетъ ѡца или мѣтеръ · а сѧ прѧ нѣ старѣе · то навозитъ за мѣсто кѣпѣ дрѣ прѧтомъ справитъ гостѧнѣ ѧкъ оѣ на горѧчѧ ѡвѣдъ спроситъ к томѣ прѧѧтели и спалитъ ѡца або матеръ а то вѣритъ же дѧша и поидетъ до нѣа а за грѣхъ то совѣ не маѣ · потѧмъ сѣ люде оѣ иншой властѧ ѧкъ старѣюсѧ | [5^r] и прѧѧтели пакъ ихъ забыва<ютъ> вариатъ и идѧтъ · котрѧй бы того неч<и>нѧ южъ естъ противъ вѣры ихъ · потѣмъ его са<мо>го забивѣ · За еѣ една властѧ оѣ кот<р>ѣ сѧ попереь родитъ а сѣтъ оѣ нѣ люде на в̄ (12) лѣктѧй звыш<а> а тота властѧ еѣ пона га<дѣвѣ> ѧкъ попереь оѣзрѣ тоты люде лѣ<сѣ> запалѧ а гадове

на тотъ чѣ оутечуть а попереѣ ꙗ того ѡгнѣа счочрнѣа а своего прирожинѣа попереѣ маеть вѣлѣ фарвѣ . Я съ тѣ третей ѡндѣи счуть люде што сѣа ѡмъ пѣати ѡверели наперѣа а палци назаа, а мают палци пѣи: на ногахъ ѡ на рѣкахъ . а головы пѣѣ . а ѡдѣваю сѣа космитими скорамѣи што ѡхъ дрѣуть зо звѣрѣятъ . Я коли маютъ гваритѣи та рѣа рече а дрѣги рѣа брѣхне ѡако пѣсъ а прото ѡхъ зовѣуть пѣглавци . | [5^v] Потомъ счуть люде коли сѣа народитъ тогда счуть червены . Я потѣ коли сѣа старѣю тогда счуть вѣлы а не мрѣ ѡначы лем сѣа самѣ забивають до ѡ (8) лѣтъ . Потомъ счуть люде ѡ едно ѡѡѣ . Я тѣа прѣтко вѣжитъ ѡакъ пѣахъ летитъ . Я тота нога еѣ ѡмъ велми широка . Подошва ажъ сѣа ꙗ слѣца ѡ ꙗ дожда с товѣ ногѣ заставлятъ . Потѣ счуть люде што ѡмаютъ на челѣ едѣ рѣгъ . Я пѣ ни мѣ ѡко . Тамже счуть люде бѣа главы . Я тымъ люде ѡчи ꙗ перѣдѣ . Я мѣсто носа ѡ оустъ двѣ дѣры оу грѣдѣ . Я на хѣрбетѣ цѣтинѣ мают . Заѣ тѣа счуть люде полѣа воды цо сѣа зове Клаци тоты счуть живы запахѣ ѡакогѣсѣ ѡпка котре зо собѣ | [6^r] носѣа, где коли ѡдѣа ѡакъ вы того ѡпка не ма гнѣ вы оу мѣ . Межы тѣи ѡмѣи еѣ езеро albo рывнѣкъ ѡброснѣлъ рѣличными древы а ѡвоцѣи ѡакъ оузрѣю тѣа сѣа оучѣнѣатъ ѡакъ молоды гѣсѣата . Я ѡакъ оупаднетъ з дерева до воды ѡ тѣа лапаю тотѣи гѣсѣата по водѣа крѣлеве ѡ кнѣжата за великѣи дары собѣа шлютъ .

Мѣц . Я ведно тоты люде же сѣа не забивають .

Мѣс . Бѣѣ ѡхъ роздѣлилъ водами ѡ горамѣи ажъ сполѣ не можуть .

Мѣа . Заѣ намъ писмо свѣдчи ажъ люде пошли ꙗ Адама ѡакъ естъ ажъ дѣвны люде счуть на свѣтѣ .

Мѣсѣ . Гды бѣи вѣгнѣа з раю ѡ знѣа вѣшко корѣнѣа ѡ было едно корѣнѣа ажъ котри жена оуѣхѣсила, гнѣ сѣа оу не плѣа змѣнилъ не на чѣла але на ѡнѣшѣ [6^v] тварѣ . Адамъ своимъ дѣтам того заказѣа ѣдна прѣца оуѣхѣсила и таѣ сѣа оу не плѣа змѣнилъ . ѡ дѣвнѣи нарѣа с того пошѣа . Я оу той землѣ цо сѣа зове ѡндѣѣа тѣа сѣа гадове таѣ великы ажъ ѡ море преплавають ѡ ѣленѣа прожретъ котре сѣа зове ѣкнанѣсѣ . оу той землѣ еѣ ѣдно звѣрѣа ѡменѣа Кгала а тѣе спѣредѣа ѡако лѣвъ . а на задѣа ѡакъ велѣвѣлю . а оуста ѣмѣа ѡакъ оу вѣпрѣа . маѣ два рѣги на два локтѣа здѣлажа коли сѣа з ѣднѣи вѣстѣа то положѣа дрѣге по собѣа то з ѣднѣи то з дрѣгѣи прѣкладаетъ не вѣйтсѣа никого а ѡншого лѣа червенѣа барвы а ѣднанѣсѣ мѣа маѣ ѡакъ на водѣа тѣа на землѣ . Я оу той землѣ ест едно звѣрѣа ѡменѣа | [7^r] Смоктѣанѣсѣа . Я маѣа чѣловѣчѣа головѣа . Я тѣа ѡакъ кѣнѣа . Я хвѣстѣа ѡакъ свѣнѣа . Я едѣа рѣгъ на челѣа на локѣа здѣлажа . Я тѣа свѣтѣа ѡа слѣце . Я ѡстрѣа ѡакъ брѣтва . а ѣт свѣрѣа не вѣйтсѣа ниѣа чѣа вѣрѣа ест люто . кого поткѣа то кажѣаго забѣа . Я с той землѣа приѣади ѣден камѣа ѡменѣа магнеа а тѣа тѣагнѣа к собѣа желѣзо . а в тѣа землѣа оу водѣа счуть чѣрнѣи вѣи горѣа на сто локтѣи здѣлажа . ѡ велиѣи ажъ ѡхъ лѣпинѣа люде дома собѣа прикрѣавають .

Млѣцъ · южъ досѣ слышѣ ѿ иждѣи, повѣчъ мнѣ земли цо сѣа зове Персидиѣ ·
Мѣстръ · Персидиѣ починаѣ сѣа ѿ рѣкы чорной Тикрисъ · А оуѣ той ест ѣде гра́ именемъ
| [7^v] Тикрисъ · А тѣа найпервѣ на́дено золото · а с той землѣи прихѣдитъ ѣде камѣнъ
именемъ пѣре · А тѣо палиѣ га́ копрѣва · за ѣс ѣдеи камѣнъ силенъсѣ того ѿбыватъ
и прибыватъ ѣакъ мѣа ·

Млѣцъ · Повѣчъ мнѣ ѿ той землѣи цо ѣи зовѣтъ Мезопотанѣа ·
Мѣстръ · Мезопотанѣа ѣс по двѣ рѣкахъ названа · цо скрѣзѣ землю ихъ течетъ
· А оуѣ той землѣи ес ѣдно мѣсто и гра́ именѣ Левѣ · А ѣс тѣа долгое ажъ ѣго члове́
за д̄ (4) днѣи не можетъ перейти · зновъ тѣа ѣст Вавилѣ мѣсто · А маѣ мѣрѣ на
н̄ (50) лѣктѣи зширѣа а на е̄ (5) лѣктѣи звыша а ес на ѿ (800) милъ здѣжа и ширѣа
· маѣ р̄ (100) мѣста звышъ · А тото мѣсто даѣ змѣровати ѣде | [8^r] абрѣи
именѣ Брѣо а оуѣ тѣо землѣи ес ѣдна власъ именемъ Аравѣа ѿтолаѣи прихѣдитъ кадѣло ·
А оуѣ тѣо землѣи ест ѣдна гора именемъ Сѣрѣв то ест Сѣнаѣа а тамъ видалъ Бѣгъ
Моѣсеѣѣи закѣ · Потѣи лежитъ ѣдна гора именемъ Сѣперѣ · А оуѣ той землѣи ес
ѣдно мѣсто именѣ Дамаск а тото мѣсто даѣ змѣровати Аѣаамъ · А при томъ
<мѣсти лежитъ тоты мѣста Тиръѣ и Сѣдѣ Лѣбана · Тѣа сѣа ѿ мѣста Хънанѣа
ѿ Хамового сѣна Кана нареченаго · А ѿ той землѣи Тѣрсалимъ · А тото мѣсто |
[8^v] оуставилъ Сѣи Нѣвѣзѣ сѣи первѣи крѣа по потоѣ · А за тею землею и Червене
море · А тото море такъ свѣтле ажъ може члѣвкъ наименшъ рыбъ оуѣвидѣти а на
днѣ · Потѣо починаѣсѣа Сѣпетъ · А тѣа лежитъ ѣдно мѣсто Тѣвѣа а оуѣ тѣо мѣсти
бы сѣи Марѣиѣѣсѣ воеводѣо · Потѣи сѣтъ двѣ горы ѣдна сѣа зове Дѣрманѣа на тѣо
горѣ стѣи Нѣвѣзѣ корабѣ · А ни҃ды не гѣне · за тѣи лежитъ ѣдна власъ Кѣпадоѣиѣа
оуѣ тѣо землѣи лежитъ мѣшаѣа Азѣа, потѣо лежитъ Сѣфѣзъ а тѣа лежитъ сѣиѣи Иѣѣанъ еѣли ·
потѣо лежитъ ѣдна власъ именѣ Фарѣтиѣа · А оуѣ той землѣи великое мѣсто Трокаѣ ·
потѣи ес тѣа море Пѣтыѣа · А тѣа | [9^r] оустѣи сѣиѣи Климѣтиѣи · А прѣтѣо ѿстрѣѣ
быѣ Пѣлатъ и прѣто сѣа зове Пѣнѣѣскѣи Пѣла ·

Млѣцъ · Повѣчъ мнѣ странѣ цо зо<ветъ> ѣвропа ·

<Мѣстръ > Юрѣина починаѣсѣа полѣа морѣа а течѣ помежи великѣи вѣо именѣ шкѣцкѣхъ
Азѣа Дѣрманѣа то сѣтъ Нѣѣмѣцъ · А течѣ ажъ до Дѣнаѣа · А Дѣнаѣа прѣ Оуѣнѣгарѣю
то ес Оуѣгры · А ажъ до морѣа · А где сѣа починаѣ Дѣнаѣа ѿко<ло> него · землѣа Фрѣнѣиѣа
Сѣвѣоска и ѣлаѣска Мѣшанска Дѣрнаска Кѣрытанска Лѣпероска Кармерѣска
Цѣтарска Ракѣска Чѣска Моравска Оуѣгорска Сѣмѣгрѣска (с тѣхъ ѿ земли
Оуѣгорскѣи)² · ѣс ѣдна власъ именѣ Далмаѣиѣа · А тѣа ѣс ѣдна стѣднѣа тѣа маѣсна
ѣако ѿлива · А ажъ з не ка҃ѣи совѣ правѣатъ | [9^v] и свѣтѣа совѣ · А за дрѣгаѣа
стѣднѣа оуѣ тѣо землѣи · цо сѣа кѣвекъ оуѣ ней ѿмѣчѣтъ то сѣа вѣи҃ко каменѣо стане

² Vysvetlivka sa nachádza na ľavej marginálii rukopisu.

· Ёс тѧ ѣдна гора имене Сѡлимпсѣ то сѣтъ Татры · Я тоты сѣтъ барзо високі
· Полѧ той горы починаѣсѧ Италиѧ скрѣзз ню течѣ Райнѣ · Тѧ лежи Тѣшлѧннѧ ·
Я тѧ сѧ доконаваѡ горы Лапер(е)вскѧ · Потымъ лежитъ Бенедекскѧ цю оѣставилъ
Бенектѣ · Потѣ з дѧкѧ горѣ выхѡди Райнѣ · вода а течѣ скрѣзѣ Фрѧзию а полѧ
то ёс Дѣнага тѧ лежатъ силны мѣста Могѣциѧ Колина ·

Мѧц: ѧкъ широкаѧ землѧ ѧкъ толста.

Мѧстръ: Такъ нѧ писано ёс ѡ поставленю землѧ · кто бы звѧзѧ нѧ а змирѧ бы ѡколо
землѧ была бы тота нѧ на м̄ (40) тѧсѧчѧй мѧ | [10^г] здалѧ а на толща на ̄ (6)
сто тѧсѧчѧй ·

Мѧц: Юже ёсли повѣлъ ѡ двѡ сторонаѣ свѧта · прошѣ тѧ повѣчъ мнѣ ѡ третѣ цю сѧ
зове Афрѧка ·

Мѧстръ: Афрѧка починаѣ сѧ ѡ той воды цю сѧ зове Индѧсѣ · Я Инди ажъ
до Лепкого морѧ · Я оѣ тѡ сторонаѣ сѣтъ великѧ властѧ ѣдна имене Ливѧнѧ ·
Я оѣ тѡ землѧ много гадовѣ и черви · Ажъ тѧ жадна ииша тѧ не можетъ быти
· Потомъ Пентаполиѧ · Потѡ великаѧ власъ ёс Сѡртодѧнѧ · Я тѧ сѣ великѧ два
грады Адрѣмеѧ и Крѧнцирвоѡмъ · Потѡ лежитъ Сѡрестароѡсѣ и Кѧчагло потомъ
лежитъ Всецлиѧ · Я оѣ тѡ землѧ люде конѣ идѧтъ и ииши звѣри · а сѣрове
мѧсо · Потѡ Мѣринска землѧ · Потѣ лежи | [10^в] ѣдна властѣ Себеѧ · Я стоѧ
королевна Саба пришла до кролѧ Голомонѧ з дарѧ великимѧ · Я за тѣ ёс едѣ
градъ Самѧма а при нѡ ёс стѣднѧ во дне ёс стѣдена а в ноцѧ горѧча баръ · Я полѧ
Ѣрдана воды ёс ѣдна пѣстынѧ полна гадовѣ а тѧ течѣ Встеклое море а ѡ Слѧнца
тѧ горѧ ажъ кипитъ ѧкъ в кѣтлѧ а тѧ ёс конѣ свѣта · Я оѣ тѣ ёс морѧ ѣдна гора
тѧ висока ажъ по ѡблакы ·

Мѧц · Южъ есмѧ повѧдѣл ѡ вшикѧ свѣтѣ · Повѣчъ мѣ ѡ тѣ рѣчѧ цю сѣтъ
оѣ морѧ ·

Мѧстръ · Цѧпрѣсѣ ёс найпервѣ в̄ (2.) креста г̄ (3.) ѧдокѡ д̄ (4.) долѧ е̄ (5.) парамъ ·
Я стого ѡстрова прихѡди найлюбши мѧрмѧ камѧнѣ · Потѡ тѣ лежи ѣдѣ ѡстрѡ
имене Зѧнесѣ ѡтамѧ Сѧбѧлѧнѧ родѡ · | [11^г] Потѣ ёго села и Сѧцилѧнѧ · Я тѧ ёс
ѣдна гора · Я с той горы видно пекло горѧче · Я тѧ сѧ мѣчатъ дѣши котрый иѧмаѡ
бытѧ викѣплений · Я полѧ того ёс тѣ ѡстрѡ ѧкъ нѧ свѧчѧ поганскѧ книгѧ ажъ тѧ
сѣтъ ковале а тоты кѣжѡ громовы стрѣлѧ · Я ёс тѡ гора полна ѡгнѧ имене
Цѧклопесѣ · Я оѣ тѡ островѣ вѧ Волканѣсѣ · котрый стрѣже пекелнѧ враты ·
Я нашѧ книгѧ повѣдаѡ ажъ сѣтъ врази цю дѣши злыхъ мѣчѧ · Потѧм ѣдѣ ѡстровѣ
Сѧрѧдина · оѣ тѡ ѡстровѣ не ёс гадовѣ нѧ ѧцѣровѣ анѧ волкѣвѣ · Я ёс тамъ
едно корѣнѧ кто его ѣхѣсѧ тѡ сѧ мѣсѧ смѣятѧ ажъ до смертѧ · Я ѣ дрѣгомѣ
ѡстровѣ ёс ѣдна стѣднѧ · а котрый немощный напиесѧ еѧ | [11^в] гнѣ сѧ ѡздѡрѡвѧ

· Я кторы злодѣи сѣа з не напѣа гнѣ ѡслѣпнѣ · зновѣ ѣ едѣ ѡстровѣ и тѣ з людми затонѣа и зо збожомъ · Я былъ болши нѣ на г (10) землѣ Чѣкыхъ и сталсѣа легкы моромъ · Полѣа того есѣ едѣ ѡстровѣ а ѣ нѣ ростѣ деревѣа именѣ Елвасъ · Я тото нѣгды не згинѣ а нѣ во ѡгнѣ и згорѣ а нѣ зсхнѣ · Полѣа того ѣ едѣ гора именѣ Сѣнѣа оу тѣ есѣ една стѣднѣа на тѣсѣа лѣктѣ згѣзбѣа а до тѣ стѣднѣ свѣтѣи сѣнце ѡ стѣи гѣнѣ а ж до дна · За есѣ едѣ ѡстровѣ именѣ Тапорѣтѣа а то есѣ краснѣи а зеленѣи гѣкъ рай до того ѡ(с)трова жадѣ не може поѣти члове лѣ сѣа милѣ Бгѣ тамѣ послалѣ стѣго Брѣтана · южѣ емѣ тѣ повѣлѣ ѡ свѣтѣ ·

Мѣнѣ · Икѣ было кѣсне дерево чо з него | [12^г] стѣи крижѣ оу чиненѣ ·

Мѣсѣ · Того не есѣ нѣгдѣ крѣ той вѣвѣи с которѣ было оуросло чо то вынесено · а пришло з раю ·

Мѣцѣ · Икѣ было вынесено ·

Мѣсѣ · Ядѣа коли бѣ рохворѣа (sic) прѣ смертѣу послалѣ сѣа своего Сѣфа ко аггѣа херѣвѣмѣа которѣи былѣ стѣажѣ райскѣи а жѣ бы емѣ вислалѣ лѣкарство а бы могѣа жывѣ бытѣи ици далѣ · тогда аггѣа оуломилѣ голѣскѣа и далѣ Сѣфовѣи · и рекѣ емѣ оуоставѣ тотѣ голѣскѣа концѣ глави ѡцѣа своемѣа Ядамовѣи коли вѣтовѣа тота голѣз оуроснѣ и ѡвѣо ѣродитѣа тогда твоѣи ѡцѣа ѡздоровѣѣ · Покилсѣа сѣнѣ на вернѣа ю бѣ оумерѣ · и выполнилѣа росказанѣа сѣнѣ Ядамовѣи Сѣфѣа оуткнѣа емѣа концѣа головѣи голѣскѣа | [12^в] и с того выросло дерево · а с того оучиненѣи стѣи крижѣа а ѡ него Ядѣа ѡздоровѣа и вѣици хрѣстѣианѣ ·

Мѣцѣ · Шо знаменѣе тота голова шо еѣ малюю по крижемѣ ·

Мѣсѣ · Црѣа Голомѣо едного часѣа ишолѣа на прохѣакѣа на поле и видѣа едного чѣвка а ѡ вѣиѣра головѣа Ядамовѣи и познѣа еѣи и мовилѣа вѣди похвалена голова ѡ Бга и мене и приложилѣа еѣи ко лицѣа своемѣа и поцѣловалѣа еѣи · За еѣи вѣургѣа и рекѣа вѣдѣа проклѣата голова на вѣкѣи и за еѣи взѣаа и хвалѣаа а такѣа г:рѣа (3) еѣи хвалѣаа лѣа и г:рѣа (3) еѣи клѣаа · Потомѣа взѣаа до Ерѣсалима и положѣа еѣи до рѣасилѣости камѣноѣи и потѣо оу тотѣа рѣасѣлѣостѣа оуложеноѣи стѣи крижѣа на котрымѣа нашѣа милѣа спѣситеаа и сѣа оумерѣ · | [13^г]

Мѣцѣ · Шо то знаменовалѣа Голомѣо а же еѣи г рѣа (3) хвалѣаа а г рѣа (3) клѣа ·

Мѣсѣ · Коли еѣи г рѣа (3) хвалѣаа то знаменовѣа а жѣ есмо вѣици ѡ него пошлѣи · а коли еѣи клѣаа · то длѣа того а есмо вѣици оу гнѣвѣа вѣици оупали про него ·

Мѣцѣ · Повѣчѣа мѣа ѡ прирожинѣу водѣи ·

Мѣсѣ · Вода маѣа прирожинѣаа троѣа · а (1) зове сѣа Натабалѣсѣа Лавалѣсѣа Тотавѣлѣсѣа · Я оу нѣ плавлѣемо а еѣи пѣемо · Я море маѣа свое прирожинѣаа за Мѣсѣацѣо чо коли Мѣцѣа оуывѣааа тогда и море оуывѣааа ·

Млѣць · Икъ прихѣди то ·

Міср̄ · Оѣ морі сѣтъ великій двѣ горы а оѣ нѣ двоѣи двѣрѣ великі · Яжъ море сѣ двѣгне зо дна тогды выиде з береговъ а тырва 3̄ (7) днѣи ·

Млѣць · Ёкаль прихѣди вѣтри ·

Міср̄ · Вѣтрове сѣтъ зо 4̄ (4) странъ зовѣ | [13^v] сѣ Кадинале а ѡ нѣ прихѣди инші вѣтрове це сѣ зовѣтъ Которатерале а тоты сѣ потѣкаю тѣ моцно а сѣ торгоаю а др҃гѣи вѣтрове цо оѣ нашѣ старна панзю тѣхо · Але по небо а на морі велми великі сѣтъ · Я за сѣ великі земли многи а в нихъ сѣтъ дѣри великі а стр҃гы вѣтровскы а такъ іакъ войны вѣтрове сѣ вию планета на планет҃хъ воюе ·

Млѣц̄ · Кды са часѣ своимъ воды зверѣ по землю іакъ приіателѣ оѣ тѣ чѣ землі ѡваріаетъ ·

Міср̄ · Земліа еѣ іакъ тѣло оѣ чловеци · Члѣвкъ земли маѣ кости мѣсто камене · маѣ жылы мѣсто корѣниа а маѣ власы мѣсто травы · Я коли вѣтръ выде земліа а еи жылы торгоа іакъ | [14^r] на члѣвка хорѣ ·

Млѣц̄ · Повѣ мнѣ ѡ той странѣ што сѣ зѣ Сициліа ·

Міср̄ · По земловъ оѣ мѣгнѣхъ мѣстѣхъ сѣтъ полны сѣр҃кы а ѡгнь плавле скз҃жи землю ·

Млѣц̄ · Море еѣ едн҃хъ мѣсто по водѣ а тѣ завше ѡи бреш҃ повѣчъ мнѣ ѡкале то прихѣдитъ ·

Міср̄ · Тото мѣсто зовеса Сициліа · Я тѣ на повѣдаю поганскы кнѣгы · По звераню великіхъ во а тѣ з великого ихъ трасѣниа камѣниа сѣ сипас на сп҃зд а тѣ черчы · а то плаваче слѣша кѣры на морі плаваю и домиваю ажъ то ѡи бреш҃ ·

Млѣц̄ · Ёкале зѣма прихѣди ·

Міср̄ · Икъ ѡ ѡгня горіачѣ прихѣди тѣ ѡ воды зѣма прихѣди · чѣ коли Слѣце бываѣ оѣ насъ | [14^v] блиско тогды бываѣ горіачѣ а коли ѡ на далѣ тогды зѣма а с того на двѣ части дѣлит сѣ ·

Млѣц̄ · Коли еѣ лѣто оѣ на Слѣце тѣ блиско на еѣ а в зѣмѣ далѣко ѡ на и іакъ то прихѣдитъ ажъ в лѣтѣ дѣ долги а в зѣмѣ корѣки ·

Міср̄ · То еѣ правѣ ѡкр҃глыи свѣтъ а мы есмо посрѣк҃хъ его а гдѣ выиде Слѣце правѣ на нами тогды его надалѣ вѣдаемо а протѣ в лѣтѣ еѣ днѣ великіи а на сѣ видѣи ажъ Слѣце на вѣкѣ вѣжи а Слѣце скоро заходи по землю ажъ его не видѣмо а протѣ в зѣмѣ еѣ днѣ корѣки ·

Млѣць · С чого маемо ночь ·

Міср̄ · Кды Слѣце на землею тогды тмы не могутъ быти а гды по землею тогды тм҃хъ имаемо ·

Млц · И* то прїходї ажъ Слнце на вѣ вѣжитъ ·

Міср^м · Южъ ем̄ ти повѣдѣлъ ажъ нѣо ест ѿкрꙋглое іакъ | [15^г] іаїнце а на нї вїжїт Слнце і звѣзды і Мцъ а кожде вѣжитъ своею стешкою · а коли Слнце вѣжитъ на бжкъ тогда звѣзды вѣжатъ наперѣ чѣ коли бы єднѣмї стешкамі вѣжали тѣ бы совѣ прекажкꙋ чинїлї ажъ бы не могло сїа нї родитї а нї люде а нї збожа а нї жадне сворѣнїа ·

Млцъ · Прощто тѣ Бгъ створилъ ·

Міср^м · Іїкъ то єс̄ далеко Слнце ѿ Мцѣ гевъ на землю тѣ єс̄ далеко г̄ рѣ (3) Слнце ѿ звѣздъ нїже прото маю звѣзды наиболшю моцъ чо сꙋ̄ найблїже нѣсѣ ·

Млцъ · Повѣчъ мнѣ ѿ планетахъ ·

Міср^м · Колко імаємо в тыжни днꙋвъ толко імаѣ планѣ мѣшихъ а межї тымі єс̄ Слнце і Мцъ а то намъ наїлюбшї двѣ планеты · а за іншї єс̄ ̄ (5) планетъ а тоты [15^в] вѣжа̄ вїсоко на нѣѣ а межї тымі єс̄ єдна іменемъ Сатꙋрнꙋ а тота вѣжитъ тѣ вїсоко ажъ ледва ̄ (30) лѣтъ свои вѣгъ доконча̄ · Дрꙋгаа Венꙋс планета а цю іменꙋємо ей Зꙋрница ·

Млцъ · Іїкъ жебы то єдна звѣзда Зꙋрница і Звѣрница ·

Міср^м · Тѣ намъ повѣдаю̄ нашї кнїгї ажъ Венꙋс планета єдно лѣто вѣжитъ прѣ Слнце а дрꙋгое лѣто за Слнцемъ · а тото лѣто коли вїжї прѣ Слнцѣ то сїа іменꙋє Зꙋрница а коли за слнцѣ то Звѣрница ·

Млцъ · Я то єс̄ єдна звѣзда Зꙋрница і Забрница ·

Міср^м · Єс̄ патаіа планета іменѣ Мар̄ · Тота подобна Зꙋрницї ажъ ей розознатї не мо̄ а єдны кнїгї повѣдаю а тота звѣзда вѣжї̄ велмі вїсоко на нѣѣ і вїдимо ей прѣ Слнцем̄ рано | [16^г] а вечѣ за Слнцѣ · Зїа̄ (6.) планета іменѣ Маркꙋрнꙋ тота вѣжитъ ̄ (7) лѣ̄ а свой вѣгъ доконатъ а ѿ той звѣздѣ повѣдаю̄ мїсрꙋє ажъ мꙋдростїю владычнею зїа̄ (7.) планета іменѣ Юпїтеръ выкѣчваѣ̄ свой вѣгъ бї (12) лѣтъ а тота звѣзда вѣжитъ по Сатꙋрнꙋсѣ наївїше ·

Млнцъ · Іїкъ тоты планеты сꙋтъ велїкы ·

Міср^м · Звѣздаре нѣ повѣдаю̄ ажъ Мцъ єс̄ тѣ великї іакъ вшыток свѣтъ ѿ морїа̄ а до морїа̄ а Слнце̄ два рѣ болше нїжъ Мцъ а каждая̄ звѣзда планетна бꙋла нїжъ Слнце ·

Млнцъ · Чом сїа̄ нѣ вїдї̄ тѣ малї звѣзды ·

Міср^м · Звѣзды оꙋ̄ совѣ велмі велїкы а про велїкꙋ высокостъ нѣ сїа̄ вїдїатъ малы · чꙋ̄ єслї бы слнце̄ было бы такъ вїсоко іакъ звїзда такъ же бы сїа̄ нѣ мале вїдѣло · | [16^в]

Млцъ · Который сѣтъ прїродѣ звѣздамъ ·

Міср · По чотырѣ часѣвъ знаменаюсѣа вшиткы дшѣ прїходѣчи на свѣтъ · При
народженї члвкѣ чѣ Бгъ милостивї прѣ звѣздаѣ и⟨з⟩сылаеть дшѣ до женского
ведлѣ часѣ а с той звѣзды возме прїрожина и фортунѣ ·

Млцъ · Икъ то прїходїтъ ·

Міср · Нѣкторы сѣтъ звѣздаре стѣденого прїрожинѣа а дрѣзи горѣачого и мокрогo
и сѣхого а тѣ каждый члвкѣ еѣ по звѣздѣ іакого зачатїа и прїроды котры еѣ
стѣденого ѿ звѣзды маеть часѣ то рѣ мовчїа а еѣ невѣрїа · Дрѣгї стѣденої
и мокрої планеты тотѣ еѣ многомовливы а рѣчнїкѣ великїа а дрѣгї сѣтъ
горѣачого и сѣхого прїроды тотї сѣтъ наглы и оѣдѣчны | [17^r] и рады имаю
много жонѣ а котры горѣачого прїрожинѣа тотї сѣтъ найлѣбезнѣїшї ласкавы
и щедры а вѣрны оѣставїчної милостї · Прото нѣ повѣдають поганскы книгї ажѣ
Венѣсѣ планета владычнейо милостїю чѣ еѣ мокрогo и сѣхого прїрожинѣа а тѣ нѣ
повѣдаѣ писмо ажѣ тотѣ звѣзда што сѣа именуѣ Марсѣ владе множествѣ чѣ еѣ
и сѣхого и горѣачого прїрѣжинѣа ·

Млцъ · Повѣч мнѣ ѿ Мци ·

Міср · Мцъ еѣ найменша планета межї иными а вѣжитѣ найближе землїа а прото
верѣтъ люде совѣ розѣмъ ѿ Мце ·

Млцъ · Нѣное прїрожинѣа еѣ силнѣше нїжѣ земное ·

Міср · Я тѣ емѣ тї повїдѣлѣ а Мцъ еѣтъ болшїй ныжѣ вшитокѣ | [17^v] свѣтъ
а верѣ свѣтлостѣ ѿ слонца а тѣ не чѣдно ажѣ море и вшитокѣ людѣ и свѣтъ
знаменаю сѣа по Мци чѣ Мцъ створенѣ з чѣрѣхѣ странѣ ·

Млцъ · Икъ то прїходїтъ ажѣ Мцъ оѣбыватѣ и прїбыватѣ ·

Міср · Коли планеты створены тогда Мцъ оѣзїалѣ много землѣ и воды а прото не
маеть значней свѣтлости лѣ цо беретѣ ѿ слонца а коли полный выватѣ тогда
еѣ найдалѣ ѿ слонца а коли еѣ близ слонца то малѣю свѣтлост маеть чѣ емѣ
слонце ѿнимаеть · іакѣ ѿїде ѿ слонца чоже полнї ·

Млцъ · Цо еѣ чорного оѣ Мци · Люде просты гварїатѣ ажѣ давидѣ гѣде ·

⟨Міср⟩ · Повѣлѣ емѣ тї ажѣ Мцъ беретѣ свѣтлостѣ ѿ слонца а такѣ берѣ
и горѣачестѣ ажѣ вѣде полнѣ а протожѣ емѣ нїіакаїа стѣденостѣ ѿ землѣ
и ѿ воды | [18^r] а то еѣ чо вїдаемо оѣ Мци ·

Млцъ · Прѣто Мисацѣ затмїваѣ сѣа ·

Міср · Коли вѣдѣ двѣ нѣлѣ то южѣ полѣ а на то часѣ то нѣ прїходїтъ · ажѣ слонце
часѣ з ѣной стороны землѣ а Мцъ з дрѣгой стороны протївѣ себе а тогда совѣ
прекажѣ чѣ слѣце имаѣ такѣ моцѣ ажѣ коли хоцѣ ѿдойметѣ Мцеви свѣтлостѣ ·

Млѣць · Икъ ты тримѣ ѿ тѣхъ звѣздѣ именовѣ Сѣкѣтимисѣ ·

Мисрѣ · Тота звѣзда златѣ а николи сѣ не зѣвѣтъ лемѣ ѿ смѣрти ниѣкого кролиѣ ѡбо ѿ кырвипролатю а тотѣ звѣздѣ именовѣ звѣздаре ѡ хвѣстѣ ѿ себе пѣщѣе а не вѣжитѣ межѣ иншими звѣздами але на ѡблацехѣ естѣ ·

Млѣць · Шо сѣ ставѣе ажѣ видиме же звѣзды летѣтъ ·

Мисрѣ · Повилѣ емѣ ти ѡ каѣда [18^v] звѣзда бѣша ни Мисѣцѣ протѣ мо со вѣ зрозумѣти ѡ коли бы една звѣзда спала забыла бы пѣ свѣта · а протѣ придаватѣ сѣ часѣ же бѣде тѣхо на землѣ а во ѡблацехѣ велике потыканѣ з вѣтрѣ тогды сѣ ѡгненѣ змѣшѣе с повѣтрѣ ажѣ сѣ стѣе собою доловѣ на землю ·

Млѣць · Шога гра бывѣе часѣ а в зѣмѣ дожде ·

Мисрѣ · В лѣтѣ еѣ слѣце мѣсно а в зѣмѣ младо и тѣгне к со вѣ волгу а ѡкъ сѣ гнѣ змерзнѣ и с того бѣде гра и крѣпы · чѣ слѣце в лѣтѣ к нѣ ближе а в зѣмѣ дале ·

Млѣць · Сѣкаль приходѣтъ громѣ ·

Мисрѣ · Коли чѣтуры вѣтрѣе вѣйдѣтъ · вѣйдѣтъ з морѣ зѣ трѣ стѣ и такѣ сѣ тотѣ потыкаѣ и тѣ силно потыканѣ бывѣетѣ ѡ сѣ ѡгненѣ выкрешетѣ а ѡблакъ станетѣ коли сѣ [19^r] зразѣ тогды трѣстнѣе ажѣ люде слѣшѣ и зарѣ сѣ ѡѣкажетѣ повѣтрѣа гра або повѣтрѣа дождѣ и вѣтѣгне горѣ росѣю ѡкъ приде до повѣтрѣа а тѣ перегорѣ и с того падатѣ кырвавѣи дождѣ ·

Млѣць · Пре то червѣ падаѣ з дождѣ ·

Мисрѣ · То сѣ иде не ставѣтъ лѣ полѣ червѣного морѣа а коли слѣце своѣю моцѣ свѣти тогды багно пѣчне зѣлю вѣлгу братѣ такѣ тѣгне ей горѣ горѣчѣстю ѡ и червѣ мѣсѣтъ пѣти и жабы мѣсѣ бо ихѣ вѣтѣгне горѣ ѡ повѣтрѣа а того повѣтрѣа не можетѣ тримати ажѣ доловѣ падѣ на землю ·

Млѣць · Шо еѣ дѣга ·

Мисрѣ · Кды то горѣчѣе и росѣ иде горѣ ѿ землѣ и мѣшѣ сѣ с повѣтрѣ и ѿверѣ со вѣ барвѣ подѣ чѣ слѣ зелѣ <...>³ [19^v]

<...>⁴ бѣдѣ и мѣи тотѣ дѣи кѣры справедлѣви · Зѣ вѣмѣ тѣла своѣ на сѣ дѣсѣ и мѣ Пнѣ Бѣгѣ з (7) дарѣ на тѣлѣ и з (7) на дѣи и бѣдѣтъ з (7) рѣ краснѣйши ни слѣце а бѣдѣтъ тѣ наглы ѣа помыслѣнѣа и бѣдѣтъ тѣ моцны ажѣ бы една премогла вшѣтѣ свѣ а бѣдѣтъ такѣ покѣрныи ѡ бы една прошла кажѣдыи мѣрѣ ѡкъ бы ѡкъ гнѣлѣ и бѣдѣтъ такѣ мѣтѣ мати ѡкъ со вѣ цѣбы едни ѡкъ дѣргои видѣла ѡкъ бы то ѡкъ себе

³ Vypadlo niekoľko listov z rukopisného zborníka s otázkami a odpoveďami.

⁴ Záverečná časť textu odpovede učiteľa/majstra v Lucidári.

мала ѿ бѣдѣтъ мати великѣю чѣс̄ чѣ ихъ сѧ мѡли бѣгъ бѣде чтиѣти вшитци аггли
бѣжи бѣдѣтъ велми бѣпечны не бѣдѣтъ сѧ ничого боѡти ани смѣрти ѿ которѡи |
[20^r] радостѣи ес̄ на вшиткѣи надѣю мати чоґо ес̄ наша надѣѡи оу нѣѣ спочивае
в бѣга милостивого дай всѣ тѧ доѡи на вѣки вѣкѣи аминь . | [20^v]

⟨prázdna strana⟩ | [21^r]

⟨prázdna strana⟩ | [21^v]

⟨...⟩⁵ . бѣгата а жѣива стара прѣлюбодѣла .

Сѣтый Іѡѡ рѣ ѡко свѣча во храмѣи свѣтитъ сѧ . тѧ мужжѣ ѡ доброй женѣ
хвалити сѧ .

Сѣтый Іѡѡ бѣгослѣ . ѡкъ не мѣо мертвого чловека росмѣѡти . такъ не можѣ
злѣю женѣ навчѣти .

Злѣю женѣ члѣковѣи бѣгъ за грѣхѣи даѣтъ .

Сѣтый Гаданѣи рѣ . лѣпше желѣзо в кѣзни варити . нижѡи злѣю женѣ вчѣти .
желѣзо зарѡ розварѣишь а злѣю женѣ ниґды не навчѣишь .

Сѣтый Дамѣ рѣ . Три рѣчы сѣтъ злѣи на свѣтѣ . ѡґѣ вода злѡа жена . ѡґѣ
палѣи храмѣины краснѣи пламѣемъ своѣи несотерпѣиѣи . вода своѣю быстрѡстиѡ
войны потѡпѡетъ . а жены своѣи радамѣи злѡиѣи ѿ бѣга и ѿ людѣи ѡлґчаѡ
и ко адѣ прѣблѣжѡютъ мужѣи своѣихъ . | [22^r]

Сновъ выкладанѣи Даниѡла пророка сѣгаґо

Аггѡла во снѣи видѣти . радѡс̄ зна̄ .

Алмѣжнѣ во снѣи давати . злѣ зна̄ .

Бородѣ своѣю торгати . ганба знамѣ .

⁵ Bez začiatku. Úryvok z rozsiahlejšieho textu ponaučení o ženskej láske a zlých ženách. Chýbajú pravdepodobne listy, na ktorých boli napísané chýbajúce časti textu. J. Javorskij (Яворскій, Ю.: Новые рукописные находки..., с. д., s. 97) uvádza, že ide o text blízky Uglianskemu zborníku Klúč, ktorý vznikol ako originálny prameň medzi rokmi 1677 až 1695, o čom svedčí najmä zápis na fol. 30v a záznam o nepokojoch v Aradskej stolici v súvislosti s povstaním I. Tököliho (bližšie o tom pozri Šašerina, S.: Dva uglianske rukopisy ponaučení a exempliel zo 17. storočia / Две углянские рукописи поучений и притч XVII века, с. д., s. 26).

Б҃гъ сѧ молиѳи · радостъ знаменѡетъ ·
 Борода сѧ видѣѳи · честъ знамѣ ·
 Брата мер҃вѡго видѣѳи · зыскъ зна ·
 Болы видѣѳи · дорогъ знаменѡетъ ·
 Брата во снѣ ѡ водѣ видѣѳи · долги животъ знаменѡетъ ·
 Богаты быѳи · воинѣ · немочъ ·
 Человека забѳи · фѧшива присага ·
 Цегла видѣѳи · скорбъ знаменѡе ·
 Шапка на головѣ мати · добрѣ зна ·
 Червенъ сѡкнъ видѣѳи · радъ зна ·
 Шапка старъ мати · смѡтѣ зна ·
 Шапка краденъ мати · смѡртъ ·
 Домъ в снѣ горитъ · чкодъ знаменѡе · | [22^v]
 Домъ вѡдовати · потѣшинѧ знаменѡе
 В болото войѳи албо до воды · смѡртъ ·
 До ѧмы впасти · небезпеченство ·
 До воды впасти а за выѳи · добрѣ ·
 Древо выпроститое видѣѳи · смѡртъ ·
 Дойцѧ видѣѳи · биткъ знаменѡе ·
 Дороговъ волотновъ ѧѳи · смѡтокъ ·
 Дравинъ видѣѳи · зрада ·
 Древо сѡхое видѣѳи · кривда ·
 Дѣѳи видѣѳи · зрада знаменѡе ·
 Звѡнъ сѧшати · новѧна зна ·
 Волосы свои видѣѳи сѧвы · смѡтѣ ·
 Во стнѣ спѣвати · хвалѣ вѡдешъ ·
 Голо красны слышати · новѧна ·
 Яще дѡ горитъ · немочъ зна ·
 Горохъ соровѧи ѧѳи · працъ зна ·
 Горохъ варены ѧѳи · честъ зна ·
 Грѡшкы варены ѧѳи · зле зна ·
 Грѡшкѧ взрѣлы ѧѳи · зыскъ зна ·
 Голѡба видѣѳи · женъ поѧѳи зна ·
 Гола голова · сромотъ знаменѡетъ · | [23^r]
 Голова ѡстрижена · чкода ·
 Грѡ слышати прѣ соѧ · поселство ·
 Гаврана сѧшати · мертвѣ вѡде в дом(е) ·
 Гостѣ в домъ мати · зазростъ ·
 Звѣзды видѣѳи · веселѧ ·

Голубъ з рѹкы вылетитѣ · рѹлѹчина ꙗ женовъ ·
 Голуба исти · богатствѣ зна ·
 Голубы збирати · гости зна ·
 Гусъ во снѣ исти · взыскъ зна ·
 Гварити во снѣ ѿ желѣзѣ · немѡ ·
 Весела строити · чкода зна ·
 Зброю видѣти · слава добра ·
 Їпка солѡкѣ звѣрати · веселѣ ·
 Їпка печены исти · стрѣ и жалѡ ·
 Їйца печены albo варены исти · взыскъ а потѡ втрата ·
 Нана видѣти · поселство зна ·
 Квѣтки звѣрати · веселѣ зна · | [23^v]
 Кѹрчата садити · старость зна ·
 Кроѡ пѹщати во снѣ · чкода зна ·
 Копати землю · жизность зна ·
 Попа ѡбраного видѣти · нещестѣ ·
 Попа на ложѣ видѣти · приател ·
 Попа хорого видѣти · чкода зна ·
 Лѣ сѣѣати · добрѣ знаменуетъ ·
 Ложе свое видѣти · бѣгство зна ·
 Лишкѹ видѣти · неприателѣ премочи ·
 Мю врати · ѡгѣ знаменуетъ ·
 Морковъ исти во нѣ · немѡ зна ·
 Млеко во снѣ пити · добры часъ ·
 Маткѹ свою во снѣ видѣти · добрѣ ·
 Нѹжъ во снѣ видѣти · зрада ·
 Новое ѡдѣна видѣти · смѣток ·
 На драбинѹ лѣсти · честь зна ·
 Ноги свои мыти · дорога зна ·
 Ню взѣати або комѹ дати · варовати ·
 Ѡсла бѣлѹго видѣти · богатство зна · | [24^r]
 Ѡрѣхы волоскѣи исти · зле знамѣ ·
 Ѡрѣхѣ лѣск(о)вы исти · зле зна ·
 Ѡдѣнѣ червеное · ѡрѣдъ зна ·
 Ѡдѣнѣ черное · ѡбогства зна ·
 Ѡсрѣжена голова · смѣтокъ зна ·
 Ѡрганы слышати · гнѣвъ зна ·
 Ѡдѣна спаленое · скламанѣ зна ·
 Ѡдѣнѣ стратити · сромота зна ·

Пити вино чистое · веселіа зна ·
 Пити воду чисту · здоровіа зна ·
 Пити воду нечисту · немощ зна ·
 Попе исти во снѣ жалостъ зна ·
 Перстѣнь мати на рѣкѣ честъ зна ·
 Пѣназѣ ꙗкого взати · смѣтокъ зна ·
 Пса слышати во снѣ · чкodus зна ·
 Простоволоса невѣста · немощ зна ·
 Перстѣнь дати албо ꙗкого взати · добръ знаменуетъ ·
 Птаха лапати · взыскъ зна ·
 Плакати во снѣ · радостъ зна ·
 По брегѣ ходити · с хоробы встати зна · | [24^v]
 Пчолы видѣти на собовѣ лѣтаючы · неприіателѣ звѣтѣжити ·
 Рыбъ много видѣти · клатва и злорѣчїи ꙗкого слышати ·
 Рыбы варены исти · чкodus зна ·
 Рыбы печены исти · смѣтокъ ·
 Ретковѣ исти · сромотъ знаменуетъ ·
 Рвати ѡвоць · сна знаменуетъ ·
 Рвати ѡво невзрѣлы · смѣто зна ·
 Рвати ѡво взрѣлы · добръ зна ·
 Рѣкы во снѣ мыти · за грѣхъ карана ·
 Радовати во снѣ · фраснокъ ·
 Сливы исти · немощ знаменуетъ ·
 Сыръ іакїи ковекъ исти · немощ зна ·
 Сыръ твердый исти во нѣ · вака зна ·
 Сѣяти звожа · радостъ зна ·
 Свино забити албо ранити · звада ·
 Свиное мясо исти · богатетство ·
 Соловѣи слышати · посѣство зна ·
 Снѣгѣмъ сѣ бити · небезпечностъ зна ·
 Столп во дому впаде · смртъ зна ·
 Ставъ видѣти · клопотъ зна · | [25^r]
 В карты грати · працъ знаменуетъ ·
 Солоткы рѣчи поживати · ѡскаржїи ·
 Черешнѣ землѣ видѣти · новїна ·
 В черное сѣ ѡвлечи · смѣтокъ зна ·
 Черешнѣ исти · старостъ зна ·
 Травникъ албо загородъ видѣти · весела ·
 Таицовати в снѣ · веселіа зна ·

Торгати што колвекъ · добръ зна ·
Бока гонѣти · з неприѣтелѣ са сварити зна ·
Болы видѣти врючи · взыскъ зна ·
В темниці видѣти · ѡскаржинѣ ·
З ланцуха выити · с хоробы встати ·
Заѣца гонити · невѣстѣ ко собѣ прилѣжити зна ·
Зубы рвати · смѣртъ знаменѣ ·
Заѣца видѣти · боѣти · | [25^v]

<...>⁶

Пы: Къ чомъ было ѡслѣтко ѡвѣзано на которѣ хс до ерліма ишолъ
ѡвѣ: Къ фѡцѣ котра была на рыкъ

Пы: Ѡ чого Бгъ ѡчинилъ свѣтлостъ
ѡвѣ: Розказа Бгъ авѣ свѣтло с темнотѣ стало сѣ

Пы: Котра землѣ ѡ люди не была вижена толко ѣде рѣ
ѡвѣ: Во морѣ чермнѣ гды людѣ илѣтскій прешѣ пре море по сѣхъ

Пы: Котраѣ жена родилася а не ѡмерла и не жива ѣсть
ѡвѣ: Лотова жена не вмерла але в солонѣ столпѣ ѡвратила са

Пы: Котра жена найболше вдовѣ была
ѡтвѣ: ѡ люди рѣ (105) лѣтъ

Пы: Который выдѣлѣта розомѣнѣши ѡ люди
ѡвѣ: Волѣ и ѡселѣ

Пы: Комъ птахъ веселое поселѣство приносилъ
ѡвѣ: Ноеви голѣвъ прѣню ѡливнѣю гѣлѣскѣ | [26^r] ѡзнаймѣючи сѣхъ

Пы: Которѣ пѣ ѣсть наимѣнѣшиѣ а најжиточнѣшиѣ
ѡвѣ: Пчела

Вопро: Грѣгори, рѣ · При богатѣи к ницѣмъ всего много имѣше ѣдинаго ни имѣше
и даѣше ѣмъ нициѣ
ѡвѣ: Гдѣ прѣде ко иѡванъ всего имѣше крѣпѣнѣи не имѣше

⁶ Bez začiatku. Úryvok z rozsiahlejšieho textu zloženého z otázok a odpovedí súvisiacich s poznaním biblických príbehov, prírodných zákonitostí a každodenného života jednoduchého človeka.

Вопро̅: Когда возрадoвалъ сѧ вѣ миръ

Ѡвѣ̅: Егда выиде Ной с ковчега

Вопро̅: Стойтъ грѧ а людїи в немъ нѣстъ

Ѡвѣ̅: Ковчегъ на горѧ Яравитскїѧ

Вопро̅: Што ес̅ вї (12) вхрлюв̅ н̅ (50) гали̅ т̅ѣе (35) шпакхв̅ злетѣло и знесли едно
їице

Ѡвѣ̅: вї (12) ворхв̅ то естъ · вї (12) · мѣсцїей · н̅ (50) · галиць · н̅ (50) · недѣ
в рокх · т̅ѣе (365) · шпакхв̅ · т̅ѣе (365) · дни в рокх · їице то естъ великї дн̅

Вопро̅: Весл(…)вавени̅ дїако̅ Ѡмѣнїкъ а пѣвецъ владнїкъ

Ѡвѣ̅: Ѡва̅ кресїте̅ а Ѡмѣнїк̅ петръ и владнїк̅ | [26^v]

Во їмїѧ Ѡца и сѧ и сѣго дх̅а и ннѣ̅ и присно и во вѣки вѣкомъ. Амїнъ
Сеї листъ гѧ вѣа и сѣса ншего їс̅ х̅а · егоже престѣ̅ перстом̅ написаны̅
и поданы̅ Ѡ нѣс̅ на землю, тѣ̅ способомъ ·

хпѧ камѣ̅н в мѣстѣ̅ їерусалїмѣ̅ · правдївѣ̅ хпѧ з неба и не было такого чѣвка
авы его могъ Ѡ землѣ̅ понїати ажъ стѣ̅йшїи̅ патрїїарха їерусалїмскїи̅
и всеїѧ постатї · той собравїи̅ митрополїты̅ и епископы̅ еще нїкїи̅ дїаконы̅
и оучїтелѣ̅ · мленїе̅ всїакое | [27^r] ко всемогущому̅ Бг̅у со всеоцнннмъ̅
пѣнїемъ̅ прѣ̅ трї̅ днї̅ и г̅ (3) ночї̅ · г̅-и (3) днѣ̅ глѣ̅ былъ з небѣ̅ на̅ тымъ̅
каменемъ̅ и писанїе̅ было на немъ̅ знѧдено̅ тымї̅ словы̅ ·

Послалъ емъ̅ вѧ̅ др҃гое̅ писанїе̅ встрегаючі̅ вѧ̅ для̅ покаїнїѧ̅ вашого̅ гды̅ есте̅
сѧ̅ Ѡ̅ перваго̅ писанїѧ̅ не казали̅ и не слухали̅ есте̅ го̅ для̅ чо҃го̅ емъ̅ до҃хстї̅
на̅ вѧ̅ воїнх̅ по҃ганскх̅ю̅ авы̅ вѧ̅ плѣ̅нили̅ до̅ земли̅ своеї̅ побрали̅ х̅ неволю̅
и тѣ̅ вѧ̅ карали̅ во̅ свої̅хъ̅ злы̅ х̅чїнковъ̅ не каѣтесѧ̅ їдете̅ дра҃гою̅
несправедливою̅ и еѡвангелскїѧ̅ словъ̅ не слухаете̅ · коли̅м̅ сѧ̅ мовилъ̅ нбо̅ и̅ землїѧ̅
мїмо̅ їдх̅ а̅ слова̅ мої̅ не̅ могу̅тъ̅ мїмо̅ итї̅ слб̅ моїхъ̅ не̅ слухаетъ̅ и̅ неделю̅
сѣ̅х̅ | [27^v] не̅ сѣ̅тите̅ за̅ то̅ до҃хщїх̅ на̅ вѧ̅ громы̅ страшны̅ грѧ̅ вѣ̅тры̅ великы̅
и̅ потопы̅ водны̅ и̅ в҃дѣ̅ великїи̅ стрѧ̅ и̅ трасѣ̅нѧ̅ землї̅ дѧ̅ смертѣ̅ лю̅тх̅ю̅ ·

Стѧ̅ки̅ вашї̅ в҃дх̅т̅ х̅миратї̅ а̅ то̅ знайте̅ же̅ то̅ Ѡ̅ сѣ̅рца̅ моего̅ гнѣ̅въ̅ похoди̅
за̅ вашї̅ злы̅ оу̅чїнкы̅ же̅ неделю̅ не̅ сѣ̅тите̅ во̅ чїстостї̅ з̅ набѣ̅женством̅
церковннмъ̅ не̅ Ѡ̅правхете̅ х̅пали̅ есте̅ в̅ пох̅д̅ дїѧ̅волскх̅ и̅ творите̅ с҃хетї̅
ѣ̅ ѡ̅хотї̅ ·

Не̅ памїатаете̅ же̅̅ вѧ̅̅ дѧ̅̅ всего̅ добра̅ хлѣ̅ба̅ и̅ вїна̅ и̅ медх̅ и̅ ѡ̅воцх̅ вшелѧ̅кого̅
а̅ вы̅ злостнї̅ свої̅мї̅ заповїди̅ мої̅ престх̅пїсте̅ ·

Замыслѣлъ емъ всю землю загубити и всѣхъ людїи | [28^г] и ѡмѡж оѡрожай земный · дѣва не дадѣтъ плодѡ винограда ваши посѡшѡ и попѡстѣю и ѡмѡж ѡ васъ и воды · не бѡдете мѡтїи што пїтїи · наведѡ на вѡ вшитко зле и не храните недѣ мойхъ ѡчїзны своей не стережетесѡ · Оѡчинїли сте сѡ непослѡшными во злыхъ оѡчинкохъ · Много похотїлахъ чїнїтъ лести ненавїсти едѣ дорогого ѡклеветасте вѣ злої прїгодѣ влїжнаго своего радѡдетесѡ · оѡпѡкови не ратѡете · кривдѡ сїротамъ чїнїте · з рѡкъ свойхъ оѡбогїхъ не споможете · горе вѡ · горшїи есте ѡ погаї · котрїи законѡ не знаютъ | [28^в] а закѡ хранѡ · ѡни сѡ милосердїиши нїжлї вы хрїстїїане · їа вамъ дѡ закѡ абы сте сѡ ведлѣ законѡ справовали · а вы закѡ мой ѡсквернїли преслѡшанїемъ дїаволскїи · крещенїе нечїстотами телесными ѡсквернїли есте · не знаете ѡкаанный ижѣ їа вѣ недѣлю послалѣ аѡагла Гаврїїла во гра Назареѡвѣ благовѣстїтї Марїю ѡ нарожїню своемъ · вѣ недѣлю ѡродїлем сѡ · в ѡлю крещенїе стѡе прїїалѣ · вѣ ѡлю всталѣ змертвыхъ ѡ гроба · вѣ ѡлю вѡнесѣ быстѣ нѡ · вѣ ѡлю послѡ дѡха стѡго на апостолы свои · не наете ѡкаанный їбо їа вѣ ѡлю сѡдїтїи вѡ бѡдѡ · и ѡдѡ кажѡдомѡ [29^г] по дѣломъ его · которїи заповѣдї мои полни пойдѡтъ до црѣства моего · кто їакъ слѡжитѣ такѣ емѡ заплачѡ · которїи по законѡ моемѡ не чїнїли пойдѡтъ до мѡжы вїчної гдѣ бѡдетѣ плѡ и скрежетѣ зѡбомъ · бѡдѣ жїтїе ваше во градѣ пекелномѣ з дїаволы · днѣ проклїнаетесѡ деснїцею моею · и перстомъ моимъ престѣи аще злостїи свойхъ не оставите · и ѡлѣ стѣхъ не бѡдете стїтїи · пошлѡ на васъ страхъ великїи · Которїи члѡвкѣ запамѡталый не ѡставитѣ всѡкое дѣло · в сѡботѡ ѡ часѣ девѡтомъ до понеделка до сѡхода слонца да бѡдѣ проклѡи | [29^в] зо всѣмъ домѡ своимъ · ащелї кто оѡчинитѣ безаконство законѡмъ ·

⟨prázdna strana⟩ | [30^г]

⟨prázdna strana⟩ | [30^в]

Сказанїе ѡ вї (12) пятнїцахъ хрїстїанїнѡ повїненѣ постїтїсѡ до рокѡ ѡ хлѣбѣ и водѣ ·

а (1) · пятнїца прѣ стѣмъ ѡеѡдорѡ Тирономъ першой недѣлѣ поста · пожитокъ тѡ · нагловѣ смртно не оѡмре ·

б (2) · пятнїца прѣ благовѣщенїе прѡї бї · до оѡбѡства не прїде ·

г (3) · пятнїца стѡстнїи недѣлї · не бѡдѣ потѡпленый ѡ нїкого ·

- ̄Д (4) · прѣ вознесеніемъ Гднімъ · ѿ неприателѣй вѣде забавленый ·
 ̄Е (5) · пятница прѣ сошествіемъ ст҃аго Дха · бѣ пріятіа тѣла ѿ крѣвѣ хвѣхъ не
 змре · | [31^г]
 ̄З (6) · пятница прѣ рождѣвомъ ст҃аго Йѡана · часъ смрти своей вѣде знати ·
 ̄З (7) · пятница прѣ ст҃ымъ апостолѣмъ Петромъ и Павломъ · оутискъ жадного не вѣде
 знати ·
 ̄И (8) · пятница прѣ прѣвразеніемъ Господнѣмъ · смрткѣ жадного не вѣде знати ·
 ̄Ѧ (9) · пятница прѣ оуспеніемъ престѣи Бци · ѿ грѣха смертелнаго вѣде
 захованый ·
 ̄Т (10) · пятница прѣ воздвиженіемъ честнаго Креста · желѣзѣмъ жаднѣмъ не вѣде
 ѡбращеный ·
 ̄АІ (11) · пятница прѣ Андреемъ · аггла стража своего ѡбачитъ при смрти своей
 · | [31^в]
 ̄БІ (12) · прѣдъ рождествѣмъ Хвѣмъ · где Бгъ дшш его прѣме в рѣцѣ свой на вѣки
 · аминъ

ИЗЪ ВѢКА ЖИДОВСКА

Йлефъ	Йнъ
Бетъ	Фе
Гимелъ	Цады
Далетъ	Кофъ
Ге	Решъ
Ваф	Шинъ
Заинъ	Тафъ
Гетъ	
Тетъ	
Йѡдъ	
Кафъ	
Ламедъ	
Менъ	
Нунъ	
Самехъ	
[32 ^г]	

Слова "с: Авросийа

Ѡ морѣ поважныи и досвѣтченыи · Ѡ которыи еде епко сѣбливого живота свѣдчи в лѣто 1645) в константинѣ градѣ 2000) люда смерло а з ты жаде не ѡмѣ котры носили при собѣ тыи слова написаны так ·

Смерть † Ѡкрѣпленю † насъ ради † понатъ † Ис † на крестѣ † с поведеныма⁷
† рѣкама † и ногама † видачы † привитыи † гвоздиами † для имени † Исѣа
† Ѡче † небный † змилься † над нами † и помилуй † нас † грѣшныхъ †
аминь⁸ | [32^v]

⁷ V rukopise provedenými.

⁸ Text Ponaučenia s modlitbou sv. Ambróza publikuje s doplnkami podľa Torunského zborníka Ju. Javorskij (provňaj Яворскій, Ю.: Новыя рукописныя находки..., с. d., s. 131). Doplnok uvádzame v zátvorkách.

Prílohy, ukážky z rukopisu

Ракошинскій
Сборникъ.

Луцидарій
и другія статьи.

Ркп. XVII в.

32 листа.

(Приобр. въ февралѣ
1930 г. въ с. Ракошинн,
возлѣ Мукачева, въ
Закарпатской Руси.)

Ю. Яворскій

1.
Въ пытаній ѿ пороу Рѣтѣ.
А ѿпощѣ прѣ рѣтѣ и мамо
благословенны прѣ дари ѿуб
на створѣнъ ѿ снѣ на дѣлѣнъ
а рѣтѣ сѣтъ на ѿ сѣтъ: а то
ѣ сѣтъ троца. оу сѣтъ сѣтъ
а рѣтѣ не вѣла на дѣ рѣтѣ
на ѿ не вѣла: Мѣнцѣ Рѣтѣ.
Тоу сѣтъ по сѣтъ ѿ створѣнъ
По сѣтъ мѣтъ ѿ створѣнъ:
Мѣнцѣ Рѣтѣ: ѿ бо сѣтъ.
Не вѣла сѣтъ глѣбоко знати
А ѿнѣ по сѣтъ. То простѣтъ.
Глѣбоко ѿ вѣла тоу сѣтъ
не вѣла оу сѣтъ рѣтѣ глѣбоко
которѣ рѣтѣ не рѣтѣ
А ѿнѣ и мамо сѣтъ и вѣла
вѣла и вѣла на сѣтъ: Мѣнцѣ
Цѣ вѣла вѣла прѣ рѣтѣ сѣтъ
Мѣнцѣ Рѣтѣ. Бѣ сѣтъ а ѿ створѣнъ
не вѣла прѣ рѣтѣ по сѣтъ

Prvý list rukopisu so začiatkom textu Lucidára (fol. 1^r).

СВЪ ВЪКЛАДН' ДАИЛА

Пророка сѣаго

Агга дастъ днѣтн разос. знѣ

алтвнв дастъ задатн. злѣ. знѣ

дородв сдотъ торгати ганди. знѣ

здотъ мѣтн разосъ знѣмвдѣтѣ.

дородв снѣв днѣтн чѣсѣ знѣмѣ

дрѣта мѣтвдого днѣтн зѣсѣ знѣ

воле днѣтн дородв знѣмвдѣтѣ

дрѣта дастъ вдовѣ днѣтн, до

лгн' рн дѣтѣ знѣмвдѣтѣ.

дородв зѣтн дойнѣ нѣможѣ.

члѣдказайтн бѣмѣда прѣсѣ

члѣд днѣтн спарѣ знѣмвдѣтѣ

шѣмвдѣтѣ нѣголовѣ мѣтн. добрѣ. знѣ

члѣдснѣ свѣмв днѣтн. разв. знѣ

шѣмвдѣтѣ старѣ мѣтн. стѣтѣ. знѣ

шѣмвдѣтѣ крѣснѣ мѣтн стѣтѣ.

домъ дастъ горѣтѣ члѣдв знѣмвдѣтѣ

домъ дастъ горѣтѣ члѣдв знѣмвдѣтѣ

домъ дастъ горѣтѣ члѣдв знѣмвдѣтѣ

Výklad snov svätého proroka Daniela (fol. 22^v).

Пы: кѣхонъ вѣло вѣлѣнко вѣдѣ
 дано на колѣхъ до вѣрѣи и шолъ.
 ѿдѣ: кѣфѣуѣ корабля на рѣкѣ.
 Пы: вѣхонъ вѣз вѣннѣ вѣтпѣстѣ.
 ѿдѣ: росказѣ вѣз абѣ вѣтпѣ
 сѣтпѣстѣ далѣстѣ.
 Пы: когдѣ землѣ землѣ вѣло
 вѣннѣ вѣла дѣвѣна полкѣ вѣзѣ.
 ѿдѣ: вѣпорѣ вѣрнѣ вѣдѣ вѣзѣ
 вѣннѣ вѣлѣ прѣшо прѣпорѣ вѣсѣ вѣдѣ.
 Пы: кѣратѣ вѣна розѣлѣса анѣ
 вѣмѣра вѣннѣ вѣдѣ вѣзѣ — —
 ѿдѣ: вѣло дѣвѣна вѣдѣ вѣмѣра анѣ
 вѣсолоннѣ столпѣ вѣдѣ вѣратѣ вѣлѣса.
 Пы: когдѣ вѣннѣ на вѣсѣ вѣзѣ вѣдѣ
 вѣла. ѿдѣ: вѣннѣ вѣлѣ вѣзѣ.
 Пы: когдѣ вѣннѣ вѣдѣ вѣлѣ вѣзѣ
 вѣлѣ вѣлѣ вѣдѣ вѣзѣ: долѣ вѣсѣ вѣ.
 Пы: когдѣ вѣннѣ вѣдѣ вѣлѣ вѣзѣ вѣсѣ.
 вѣло прѣннѣ вѣлѣ вѣдѣ вѣзѣ: когдѣ
 вѣло вѣзѣ прѣннѣ вѣлѣ вѣдѣ вѣзѣ вѣсѣ.

Múdrosti aforistického charakteru v otázkach a odpovediach (fol. 26').

כי. פה פודאחשו חדי' זאזאז
זיז' פזו פרימז שפוז' עזון
הזזזזז. אאזזז

אזז זזזא זזזזזזזז

אזזזז	אזז
בזזזז	בז
גזזזזז	גזזזז
דזזזזז	דזזזז
הז	הזזזז
וזזזז	וזזזז
זזזזז	זזזזז
חזזזז	חזזזז
טזזזז	טזזזז
יזזזז	
כזזזז	
לזזזזז	
מזזזז	
נזזזז	
סזזזזז	

Názvy znakov hebrejskej abecedy (fol. 32').

СЛОВА С: АМБРОСИИ

Въ мѣрѣ подарки проситъ
чуждыя. и колѣны естъ стѣсо
сто блудного рече естѣи
вѣтаго и хъ е вѣкоба
тѣмъ гравъ. в мѣра сѣ
мѣрло азъ тѣмъ вадъ не
сѣмъ. коушъ носили тѣмъ
сѣмъ тѣмъ слова на тѣмъ
сѣмъ чаръ.

Сѣмъ + и курдандю +
на сѣ рази + понатъ +
те + на куестъ + стѣмо
возвѣмѣ + рѣвѣна +
в погавъ + вѣсѣмъ +
чуждыя + вѣсѣмъ +
дѣмъ вѣсѣмъ + тѣмъ +

Slová svätého Ambróza (fol. 32^v).

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA

SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV

SLAVICA SLOVACA, ročník 56 (2021), č. 4.

Vychádza: 1. číslo v júni, 2. číslo a 3. číslo spolu so 4. (supplementum) v decembri.

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Centrum spoločných činností SAV,
Dúbravská cesta 5820/9, 841 04 Bratislava.

Tel.: 02/20920203, e-mail: vedasav@savba.sk.

Distribúcia / Distributed by:

Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787

Časopis je evidovaný: Scopus, CEJSH, C.E.E.O.L., ERIH PLUS, SJR, ProQuest, EBSCO